

בין המערכות 18

אפריל – מאי 2022

יוצא לאור על ידי "מערכות", בית התוכן המקצועי
של צה"ל לצבא ולביטחון לאומי

www.maarachot.idf.il

תוכן עניינים:

הביטחון הלאומי הליטאי בצילה של רוסיה ומחשבות על ישראל/ סא"ל גל עשהאל

04.04.2022

השלכות אפשריות של המלחמה באוקראינה על יחסי צבא-חברה בישראל: מחשבות ראשונות/

תא"ל (מיל') יובל בזק, סא"ל (מיל') פרופ' עוזי בן שלום, ד"ר רוני טיארג'אן אור, תא"ל

(מיל') ארי סינגר, טניה סמוליארוב / 06.04.2022

כשירות ולא כמות/ סא"ל (מיל') פרופ' עוזי בן שלום/ 10.04.2022

עם קשה עורף: תגובה למאמרו של פרופ' עוזי בן שלום/ יאיר אנסבכר/ 13.04.2022

גנרל חורף מחפש כיוון/ רס"ן שחר הלר / 14.04.2022

שאלון "תפיסת מצב": כלי לאיתור מוקדי לחץ ומסוגלות במשימות הנדרשות מהפרט

ומהמסגרת/ רס"ן אופיר אוחיון, סא"ל יואב לוינשטיין, ד"ר אבישי אנטונובסקי/ 25.04.2022

האם נרדמנו בשמירה? על אתגר הכשירות הערכית בתעסוקה מבצעית/ רס"ן גל רוזן/

02.05.2022

עוצבת הקומנדו – מאוסף יחידות מובחרות ל"אס בשרוול" של צה"ל/ תא"ל קובי הלר וסרן

(מיל') גל פרל פינקל / 05.05.2022

שלושת "הגדולים" מכים שוב: לקחים צבאיים ראשוניים מחודשיים של מלחמה באוקראינה/

ד"ר יגיל הנקין / 08.05.2022

על המידתיות/ ד"ר ענת נויברג / 16.05.2022

מה בין טרור לאומני לדתי?/ אסף ישי / 23.05.2022

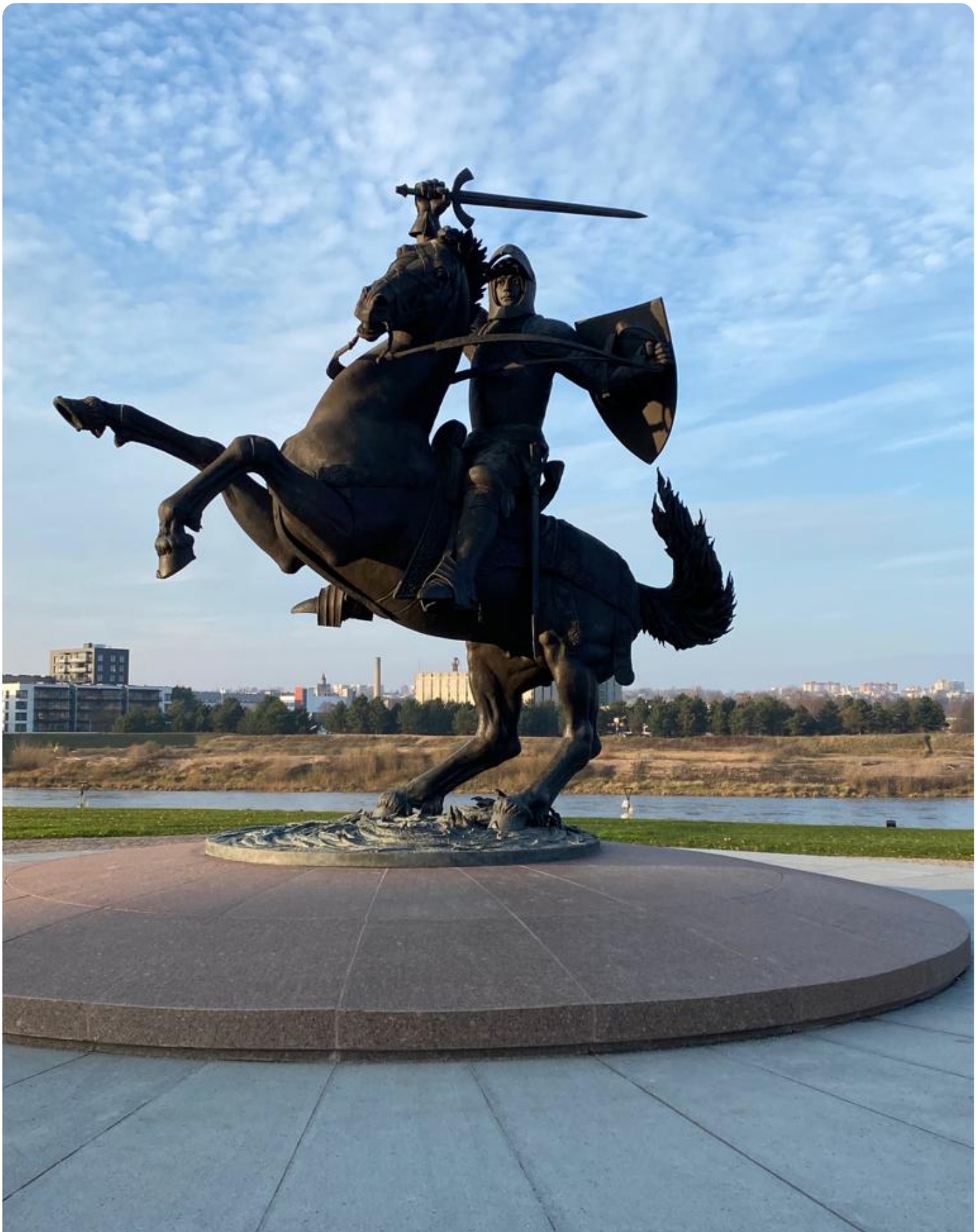
מלחמת רוסיה-אוקראינה – הכישלון הלוגיסטי/ סא"ל (מיל') אייל זיו / 30.05.2022

הביטחון הלאומי הליטאי בצילה של רוסיה ומחשבות על ישראל

04.04.2022 סא"ל גל עשהאל, הפרקליטות הצבאית, מב"ל מחזור מ"ט

ליטא ביטחון לאומי רוסיה

ישראל טרם גיבשה מדיניות סדורה בנוגע להתנהלותה ביחס לתחרות הבין-מעצמתית החדשה. ההחלטה החלוצית שקיבלה ליטא מול האיום הרוסי, שייתכן שהביאה תוך זמן קצר להישג משמעותי במשבר המהגרים, יכולה אף היא לשמש השראה לישראל כיצד ממנפים איום לטובת שיפור הביטחון הלאומי

פסל ברונזה של סמל ליטא, הנקרא גם ויטיס (אביר) ליד טירת קאונס

במאות השנים האחרונות נכבשה ליטא פעמים מספר על ידי כוחות מעצמתיים שונים, ובראשם ברית המועצות, כאשר האחרונה העבירה אותה "רוסיפיקציה" – תהליך שבו השליטה את השפה והתרבות הרוסית. במהלך שנות הכיבוש הסובייטי גורשו מאות אלפי ליטאים לסיביר ומרכז אסיה, ומנגד עודדו השלטונות הסובייטיים הגירה של עובדים רוסים לליטא. עם זאת, במשך כל תקופת הכיבוש לא ויתרו הליטאים על רעיון הלאומיות ועל שאיפתם למדינה עצמאית. עם התקדמות מדיניות ה"גלאסנוסט" (הפתיחות) הסובייטית,

ובהנהגתה של התנועה הליטאית "סאיודיס" האנטי-סובייטית, הכריזה ליטא ב־11 במרס 1990 על עצמאותה המחודשת, והייתה לרפובליקה הסובייטית הראשונה שעשתה כן, חרף ניסיונותיהם של הכוחות הסובייטים לדכא את תנועת העצמאות.

בשיא ניסיונות הדיכוי, ב־13 בינואר 1991, ירו כוחות סובייטים אל עבר המון ליטאי באזור מגדל הטלוויזיה בוויילנה, והרגו 14 אזרחים. האירוע הותיר צלקת עמוקה בקרב הליטאים, וזירז את היפרדותה של ליטא מברית המועצות. לבסוף, ב־6 בספטמבר 1991, הכירה האחרונה בעצמאותה של ליטא.¹ תקופת הכיבוש הסובייטי השפיעה רבות על ליטא, ועדיין נותרת את אותותיה בסביבת הביטחון הלאומי.

במאמר זה אבקש לטעון כי האיום הרוסי, על שורשיו הסובייטיים, משפיע באופן דרמטי על הביטחון הלאומי הליטאי, וליטא ממנפת במדיניות מתוחכמת איום זה לטובת שיפור ביטחונה הלאומי.

רוסיה וליטא – כרוניקה של עוינות

לאחר קריסת ברית המועצות, "ירשה" רוסיה את חייליה שעדיין היו מוצבים במדינות הבלטיות, ובהן ליטא. הוצאת החיילים הייתה למקור המתיחות הראשונה בין ליטא העצמאית לרוסיה. שתי המדינות סיכמו ביניהן על תוכנית נסיגה, אולם לטענת הליטאים רוסיה "גררה רגליים". בסופו של דבר סיכמו שרי ההגנה של המדינות על עזיבת החיילים הרוסים עד סתיו 1993.

בד בבד הטילה רוסיה מצור כלכלי על ליטא. ב־1992 השעה הבנק המרכזי של רוסיה העברת תשלומים שיועדו לליטא, והאינפלציה במדינה האמירה ליותר מ־2,000%. נוסף על כך, רוסיה שיבשה באותה שנה את אספקת המים והגז, ויצרה משבר קשה במדינה. בתגובה ליחסים שהידרדרו ניסתה ליטא להפגין גישה פרגמטית כלפי רוסיה, אולם המתיחות נותרה בעינה. הגבול בין המדינות באזור קלינינגרד לא הוסדר, התגלעה מחלוקת על שדה נפט בים הבלטי, ורכוש ליטאי שנותר ברוסיה לא הושב.² מחלוקת נוספת פרצה סביב הצטרפותה של ליטא לנאט"ו. ב־1993 הכריזה רוסיה כי מדינות מזרח אירופה חופשיות להצטרף לכל ארגון בין־לאומי, ובתוך כך הציעה לליטא וליתר המדינות הבלטיות להצטרף לחבר העמים. ליטא סירבה להצעה משום שביקשה לשמור על עצמאותה מחוץ לאזור האינטרסים הרוסי, ובשל רצונה להתקרב למערב. בינואר 1993 הגישה את מועמדותה לנאט"ו. בינתיים השתנתה עמדתה הרשמית של רוסיה, והיא התנגדה באופן נמרץ להצטרפות ליטא והמדינות הבלטיות לנאט"ו, תוך השמעת איומים כלפיהן.

עד מהרה הגיעו היחסים בין ליטא לרוסיה לשפל. ב־1997 הצהיר משרד החוץ הרוסי כי ברית המועצות מעולם לא כבשה או סיפחה את ליטא. באותה שנה אומנם נחתם בין המדינות הסכם לסימון הגבול המשותף, אך רק ב־2003 אישרה אותו רוסיה. מנהיגי ליטא, שביקשו שוב שלא להחרף את המשבר, ניסו לשכנע את הרוסים שהחברות בנאט"ו יכולה להועיל גם למוסקבה; רוסיה מיאנה להשתכנע, ובשנת 2000 הכריז נשיא המדינה ולדימיר פוטין כי להצטרפות המדינות הבלטיות לנאט"ו יהיו השלכות חמורות על הביטחון האירופי. בסופו של תהליך, האיומים לא הניאו את ליטא, וב־29 במרס 2004 היא התקבלה כחברה בארגון.³

ההחרפה ביחסים דרבנה את ליטא לפנות מערבה אל אירופה. היא ערכה רפורמות פוליטיות, ופתחה את כלכלתה לעולם החיצון. היא החלה לערוך רפורמות במגזרי החשמל והגז שנועדו לצמצם את התלות ברוסיה, יצרה נתיבי אספקה חלופיים והחלה ליישם תקנים רגולטוריים של האיחוד האירופי. ב־1 במאי 2004 הצטרפה לאיחוד האירופי, לאחר שבמשאל עם תמכו 91% מאזרחי המדינה בהצטרפות לאיחוד.

הצטרפות ליטא לאיחוד האירופי הייתה לצנינים בעיני רוסיה. רוסיה הפסיקה את השקעותיה בליטא, וב־2006 השביתה את אספקת הנפט למדינה. דרישות השלטונות הליטאיים לפיצוי על הנזק שחוותה עקב הכיבוש הסובייטי נענו בעוינות מצד מוסקבה, ושתי המדינות מצאו עצמן משני צידי המתרס ביחס לנושאי ביטחון אזורי והיחסים בין האיחוד האירופי ונאט"ו למדינות מזרח אירופה. בעוד ליטא תמכה בבחירתן של אותן מדינות לנהל מדיניות חוץ עצמאית, רוסיה התנגדה בתוקף ליחסים הדוקים בין ליטא לנאט"ו ולאיחוד האירופי. ב־2010 יזמה נשיאת ליטא דליה גריבאוסקאית דיון בסוגיות בילטרליות ישירות מול פוטין, אולם הדבר לא צלח.⁴

רבים מהליטאים רואים ברוסיה של היום ובמדיניותה כלפי ליטא המשך ישיר למדיניותה העוינת של ברית המועצות כלפי ליטא בתקופת הכיבוש ולאחריה. נוכח ההיסטוריה המשותפת של שתי האומות, הביטחון הלאומי הליטאי רגיש מאוד להתנהלות הרוסית הנתפסת כמאיימת עליו. ההנהגה הליטאית, הקשובה לתחושות הרווחות בציבור, תרה באופן עקבי, החל מעצמאותה המחודשת, אחר דרכים להתמודדות עם האיום. לצד מהלכי התקרבות למערב, הקפידו מנהיגי ליטא שלא להגדיש את הסאה, ובהכירם את עוצמת האיום ניסו לשמור על יחסים תקינים עם מוסקבה. המשבר בחצי האי קרים ב־2014 הפך את הקערה על פיה.

מצעד העצמאות של ליטא, 11 במרס 1990

השינויים בתפיסת האיום הרוסי ובהתמודדות עימו

המשבר בחצי האי קרים בשנת 2014 עיצב מחדש את מדיניות הביטחון הלאומי בליטא. סיפוח חצי האי, והעובדה שהוא עדיין מוחזק בידי רוסיה, המחישו לליטאים את גודל האיום הרוסי שהתממש במלוא עוזו לא הרחק מגבולותיה. בעקבות ההתפתחויות החליטה ליטא לנקוט שורת צעדים הן במישור הביטחוני דרך חיזוק היכולות הצבאיות, הן במישור המדיני באמצעות כריתת בריתות וניהול מדיניות חוץ אגרסיבית, והן במישור הכלכלי תוך נקיטת פעולות לצמצום התלות ברוסיה.

המישור הביטחוני

ליטא נקטה צעדים לחיזוק היכולות הצבאיות. ראשית, הוחלט להגדיל באופן משמעותי את תקציב הביטחון. כך ההוצאה הלאומית לטובת ביטחון גדלה משיעור של 0.88% מהתוצר המקומי הגולמי ב־2014 (393 מיליון דולר), לשיעור של 2.05% (1.367 מיליארד דולר) – עלייה של 248% תוך 8 שנים. יש תמיכה פרלמנטרית להגדלה הדרגתית של תקציב הביטחון⁵ ל־2.5% מהתמ"ג עד 2030.

שנית, הוחלט להשקיע בשדרוג הצבא ולרכוש יכולות ואמצעים צבאיים חדישים. צבא ליטא קטן ממדים ומונה כ־16 אלף איש. הצבא מחזיק מערכות נשק מערביות, לצד מערכות מיושנות מהתקופה הסובייטית. הוחלט כי 20% מתקציב הביטחון יוקצו לטובת רכש ומודרניזציה של הנשק והציוד הצבאי.⁶ ליטא יצאה ברכש נרחב של מערכות הגנה אווירית וימיות, כלי רכב קלים ואמל"ח. כמו כן, ניתנה עדיפות לפיתוח יחידות תקשורת ומודיעין נידודת שיוכלו לשתף פעולה עם כוחות נאט"ו.⁷

שלישית, הוחלט להשיב את גיוס החובה שבוטל בספטמבר 2008. כיום שירות החובה הוא בן תשעה חודשים לגברים בני 18–23, ונשים יכולות להתנדב לשירות. לבסוף, הוחלט לשנות מדיניות בקשר להקצאת כוחות משלוח ליטאיים לטובת מבצעי שמירת שלום בעולם, כך שהכוחות יישארו בליטא ויעסקו במבצעי הגנת גבולות.

במקביל לחיזוק היכולות העצמיות המוגבלות מטיבן נוכח עוצמתו של האיום הרוסי, תפיסת ההגנה הליטאית נשענת גם על כוחות נאט"ו. החל ב־2017 מוצב בליטא גדוד מעורב של נאט"ו, בפיקוד גרמני, הכולל כ־1,250 לוחמים. נאט"ו מספקת לליטא גם הגנה על התווך האווירי, בין היתר, באמצעות מטוסי קרב המוצבים על אדמתה.⁸ באסטרטגיית הביטחון הלאומי העדכנית, שאישרו ממשלת ליטא, הנשיא והפרלמנט, הוגדרה רוסיה כאיום הגדול ביותר על הביטחון הלאומי.⁹

באסטרטגיה העדכנית מתוארת ליטא כנתונה בצבת רוסית: בין קלינינגרד במערב – המובלעת הרוסית שעל אדמתה מצויים מאות אלפי חיילים רוסים חמושים וטילים ארוכי טווח – ובין בלארוס במזרח, בעלת בריתה הקרובה של רוסיה. בזירה הימית נתונה ליטא מצפון וממערב לאיום הצי הרוסי בים הבלטי; בזירה האווירית מטוסים רוסים חגים מעל גבולותיה, משתמשים בבלארוס כשטח אימונים ומנצלים את המרחק הקצר מרוסיה עצמה; ובתווך הסייבר ליטא היא יעד למתקפות רבות המיוחסות לרוסיה.

אתגר נוסף ועדכני ניצב לליטא בממד הגנת הגבולות היבשתיים. בשנה האחרונה הגיעו מהגרים לא חוקיים ממדינות במזרח התיכון (סוריה, עירק ואפגניסטאן) לבלארוס באופן מאורגן. בנובמבר 2021 המצב הסלים כאשר המהגרים נשלחו לגבולות ליטא ופולין במטרה לעבור לשטח האיחוד האירופי. כוחות הביטחון הליטאים והפולנים ניסו לדחוק את המהגרים מהגבולות, ובתגובה פרצו מהומות במחנות שבהם מוחזקים מהגרים שחדרו לליטא. בליטא ייחסו את התנהלות בלארוס לרוסיה, התומכת במשטרו של הנשיא אלכסנדר לוקשנקו, והאשימו את רוסיה כי היא שולחת את המהגרים כדי למוטט את כלכלתה של ליטא ולפגוע במרקם החברתי במדינה.¹⁰

בעקבות האירועים פנתה ליטא לאיחוד האירופי ולארצות־הברית כדי שיפעילו לחץ על בלארוס ועל ממשל פוטין לעצור את זרם המהגרים. ליטא הדגישה כי בהגנתה על הגבול עם בלארוס היא מגינה על הגבול המזרחי של נאט"ו והאיחוד האירופי, ואכן זכתה לתמיכה כלכלית ובמקביל החליטה נאט"ו לתגבר את כוחותיה באזור.¹¹ הלחץ על בלארוס נשא פרי, ולאחר כמה שבועות מתוחים הסתיים המשבר והמהגרים עזבו את אזורי הגבול עם ליטא ופולין.¹² בעקבות המשבר החליטה ליטא לשפר את אבטחת הגבולות החיצוניים למדינות האיחוד האירופי, ואף להקים מכשול קרקעי.¹³

משבר המהגרים הלא חוקיים המחיש לטענת הליטאים כי האיום הנשקף מצד רוסיה אינו רק צבאי במהותו, ומשתרע על היבטים נוספים של הביטחון הלאומי. הליטאים סבורים כי רוסיה מבקשת לשמור על ליטא ב"תחום ההשפעה הרוסי" ולמנוע את התקרבותה למערב באמצעות הטלת מורא על הביטחון, יחסי החוץ, הכלכלה והחברה הליטאים.

המתיחות ביחסים עם רוסיה באה לידי ביטוי גם במשבר הנוכחי באוקראינה. עוד קודם לפלישה הרוסית טענה ליטא כי המצב במזרח אוקראינה משקף איום צבאי משמעותי על אוקראינה והאזור.¹⁴ לאחר הפלישה התייצבה ליטא באופן חד-משמעי לצד המערב כקול תקיף נגד המדיניות הרוסית. בראיית הליטאים, המשבר באוקראינה ממחיש ביתר שאת את חומרת האיום הרוסי כלפיהם, ומצדיק את החלטתם לנקוט צעדים ביטחוניים משמעותיים וחריפים יחסית.¹⁵

סמני גבול עם גדר בצד הליטאי

המישור המדיני

ליטא מבקשת להגביר את נוכחותן הקבועה של ארצות־הברית, גרמניה, בריטניה ובעלות ברית אחרות באזור, לרבות באמצעות כוחות נאט"ו. במקביל היא פועלת להגביר את שיתוף הפעולה עם המדינות הבלטיות השכנות – לטביה ואסטוניה – ועם פולין.¹⁶ בראיית הליטאים, הגברת הנוכחות הקבועה של המערב בליטא ובסביבתה, כמו גם טיוב שיתוף הפעולה עם שכנותיה, יכולים לשמש משקל־נגד לעומת האיום הרוסי.

לאחר כיבוש חצי האי קרים, נעשתה ליטא קול בולט נגד מה שכינתה "המדיניות התוקפנית של רוסיה". מנהיגי המדינות לא נפגשו ולא שוחחו זה שנים, והם אינם משתפים פעולה בפורומים בין־לאומיים. נוסף על כך, ליטא תמכה באופן חריף בסנקציות נגד אישים הקשורים לפעילותה של רוסיה כלפי אוקראינה, ואף החליטה לארח מנהיגי אופוזיציה רוסיים על אדמתה.¹⁷ הפלישה הרוסית לאוקראינה העמיקה את המשבר בין המדינות, כאשר ליטא התייצבה בקול ברור ותקיף לימין המערב ונאט"ו נגד המדיניות הרוסית. ליטא אף תומכת בבקשתה של אוקראינה להצטרף לאיחוד האירופי, מסייעת לאוקראינה במגוון דרכים ומארכת בשטחה פליטים.¹⁸

גם כלפי בלארוס נוקטת ליטא מדיניות ניצית, בהיותה בעלת ברית של רוסיה. באוגוסט 2020, בעקבות הבחירות לנשיאות בבלארוס וההפגנות שפרצו ברחבי המדינה, הכריזה ליטא שהיא אינה מכירה בלוקשנקו כנשיא הנבחר והודיעה על הטלת סנקציות כלפיו וכלפי בכירים במשטרו. נוסף על כך, ליטא החליטה לתת מקלט מדיני למנהיגי האופוזיציה בבלארוס, למורת רוחו של לוקשנקו.¹⁹

ליטא רואה איום נוסף על ביטחונה הלאומי בדמות צמיחתה של סין ושאיפותיה לעצב מחדש את הסדר הבין־לאומי. בתגובה היא אימצה בשנים האחרונות מדיניות חוץ נוקשה כלפיה. ביוני 2020 הביעה ליטא את מחאתה על צעדים ביטחוניים שנקטה סין בהונג קונג; במאי 2021 הכיר הפרלמנט הליטאי ברצח העם האויגורי. אך ההחלטה המדינית המשמעותית התקבלה באוגוסט 2021, כאשר ליטא הייתה הראשונה באירופה שהתירה לטייוואן לפתוח נציגות רשמית בוויילנה תחת השם "טייוואן", ונציגות ליטאית עתידה להיפתח בטאיפיי. בתגובה החליטה סין להוריד את דרג היחסים עם ליטא, ולצמצם עימה את קשרי המסחר.²⁰ הקו הניצי כלפי סין התקבל בקורת רוח רבה בוויינגטון, ולכן ההשערה היא כי בבסיס המדיניות

שנוקטת ליטא כלפי סין מונחת הכוונה להתקרב לארצות־הברית ולדרבנה להגביר את נוכחותה הקבועה באזור מול האיום הרוסי.

המישור הכלכלי

רוסיה הפעילה לחץ כלכלי על ליטא בכמה הזדמנויות, במסגרתן הפסיקה (לטענת ליטא במכוון) את אספקת הנפט למדינה, והאמירה את מחירי הגז. בעקבות המשברים החמורים שחוותה המדינה ושהמחישו את התלות ברוסיה, החליטה ליטא לפתח יכולות עצמאיות לייבוא אנרגיה. היא הקימה נמל לייבוא גז נוזלי, ייסדה מיזמים לחיבור לרשת החשמל האירופית²¹ והודיעה שלא תרכוש חשמל מתחנת כוח גרעינית שהוקמה בבלארוס בסיוע רוסי.²² פרט לכך, ליטא עודדה עסקים מקומיים לחפש שווקים מלבד רוסיה והגבירה את הגיוון בייבוא שירותים ומוצרים.²³

ראוי לציין כי למרות המתיחות הרבה מול רוסיה, עד הפלישה הרוסית לאוקראינה התנהלו בין המדינות יחסי מסחר ענפים. רוסיה שימשה אחת משותפות הסחר החשובות עבור ליטא, על רקע הקרבה הגיאוגרפית וההיכרות ההיסטורית העמוקה בין השווקים.²⁴ בעקבות הפלישה הרוסית לאוקראינה הצטרפה ליטא לסנקציות הכלכליות שהטיל המערב על רוסיה, ניתקה את יחסי המסחר בין המדינות והעבירה סיוע כלכלי לאוקראינה.²⁵

בכל הנוגע לסין, במסגרת מדיניותה הניצית פרשה ליטא מיוזמה כלכלית סינית־אירופית, והפצירה במדינות אחרות באיחוד האירופי ללכת בעקבותיה. ליטא אף קראה לאיחוד האירופי לגבש מדיניות משותפת כלפי סין כדי להתמודד עם עוצמתה.²⁶ אפשר לומר כי ליטא הפגינה אומץ בצעדים שנקטה כלפי המעצמה מהמזרח, שגררו תגובות קשות מצידה; עם זאת, היקף הסחר בין ליטא לסין מוגבל זה שנים. סין איננה מושקעת כמעט בליטא, היא רוכשת ממנה מוצרים בהיקף מצומצם יחסית, והשוק הליטאי אינו נסמך בעיקרו על ייבוא מסין, כי אם על ייבוא מהמערב.²⁷ כלומר, במדיניותה כלפי סין נטלה ליטא סיכון מחושב, ותמורת מחיר "סביר" היא מבקשת להגביר את התעניינותה של ארצות־הברית באזור.

STATE SECURITY
DEPARTMENT OF
THE REPUBLIC OF
LITHUANIA

DEFENCE
INTELLIGENCE
AND SECURITY
SERVICE UNDER
THE MINISTRY OF
NATIONAL DEFENCE

NATIONAL THREAT ASSESSMENT 2021

הערכת המצב האסטרטגית של ליטא לשנת 2021

סיכום

האיום הרוסי כפי שהוא נתפס על ידי הליטאים משפיע באופן משמעותי על הביטחון הלאומי במדינה. עבור ליטא, סיפוח קרים והפלישה הרוסית לאוקראינה הוכיחו שחוסר האמון המסורתי ברוסיה, על שורשיו ההיסטוריים והטראומה הליטאית הקולקטיבית – היה מוצדק. התמודדותה של ליטא עם האיום הרוסי בקומת הביטחון הלאומי היא כולית ולובשת כמה צורות: במישור הביטחוני – דרך חיזוק היכולות הצבאיות; במישור המדיני – באמצעות שיתופי פעולה וניהול מדיניות חוץ אגרסיבית, שנועדו למקם את ליטא כגורם משפיע

באזורה; ובמישור הכלכלי – תוך נקיטת פעולות לצמצום התלות ברוסיה והפסקת הסחר בין המדינות בעקבות הפלישה לאוקראינה.

בראייה ביקורתית, נראה כי ליטא נוקטת אסטרטגיה המכוונת למנף את האיום הרוסי לטובת שיפור ביטחונה הלאומי. מהלכיה מקרבים את ארצות־הברית לאזורה (עוד טרם הפלישה הרוסית לאוקראינה), מציבים את ליטא כשחקן שיש להתחשב בו ומקדמים את מעמדה הכלכלי והמדיני. בשורה התחתונה, ייתכן שליטא אינה אומה קטנה הנתונה בצילה של רוסיה, כי אם אומה היוצאת נשכרת מהאיום הרוסי וממנפת אותו לטובת ביטחונה הלאומי.

השפעת האיום הרוסי על הביטחון הלאומי הליטאי, כפי שהוא נתפס בעיניים ליטאיות, מעלה כמה מחשבות על הביטחון הלאומי הישראלי. ראשית, במישור התפיסתי, לליטא תפיסת ביטחון לאומי סדורה, כתובה, עדכנית ופומבית. תפיסת הביטחון מאושרת על־ידי הממשלה, הנשיא והפרלמנט, ומחייבת את כל הגורמים במערכת. תפיסת הביטחון רחבה, כוללת ומתייחסת גם להיבטים מדיניים, כלכליים וחברתיים, לרבות אלה החורגים מגדר האיום הרוסי. בישראל כידוע המצב שונה. אין בנמצא תפיסת ביטחון כתובה ומאושרת, והנושאים המטופלים ברמת המערכת הלאומית ביטחוניים בעיקרם.

שנית, המהלכים שנקטה ליטא מול האיום הרוסי מעידים על תפיסה פרו־אקטיבית מתוחכמת, המבקשת למצב את מעמדה באזור ולהפוך אותה לשחקן שיש להתחשב בו. המערכת המדינית שבה ליטא פועלת מורכבת ומאתגרת. מדובר במדינה צעירה, למודת טראומות של כיבוש, הסובלת מנחיתות צבאית, לבטח לעומת רוסיה. מנהיגיה של ליטא מודעים לחולשה זו, ולכן נראה שהחליטו לפעול במישורים המדיני והכלכלי הנוחים יותר מבחינתה, באמצעות מיסוד שיתופי פעולה הדוקים עם כוחות מעצמתיים – ארצות־הברית והאיחוד האירופי.

התנהלותה של ליטא יכולה לשמש השראה עבור ישראל בשני פנים: הראשון, נקיטת מדיניות פרו־אקטיבית בקומת הביטחון הלאומי; השני, הפעלת כלים שאינם ביטחוניים־צבאיים בהכרח לשם התמודדות עם נושאי ביטחון לאומי.

שלישית, בתחרות הבין־מעצמתית החדשה בין ארצות־הברית לסין ליטא "בחרה צד" בבירור, והייתה מוכנה לשלם בגין כך מחיר סביר מבחינתה. הצלחה מסוימת של מדיניות זו ניתן היה לראות במשבר המהגרים הלא חוקיים שאירע לאחרונה. ליטא הצליחה לרתום את ארצות־הברית, שהביעה קורת רוח ממדיניותה כלפי סין, ואת האיחוד האירופי שחשש לפריצת גבולו המזרחי. ארצות־הברית והאיחוד האירופי הפעילו לחץ על בלארוס, ובעקיפין על רוסיה, והמשבר הסתיים כשידה של ליטא על העליונה.

ישראל טרם גיבשה מדיניות סדורה בנוגע להתנהלותה ביחס לתחרות הבין־מעצמתית החדשה. ההחלטה החלוצית שקיבלה ליטא, שייתכן שהביאה תוך זמן קצר להישג משמעותי במשבר המהגרים, יכולה אף היא לשמש השראה לישראל.

המאמר נכתב בעקבות סיור מחקר לליטא במסגרת שנת הלימודים במב"ל.

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן: <https://bit.ly/3ledAzz>

הערות

- [1] Lithuania (2021). In The World Factbook [/https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/lithuania](https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/lithuania)
- [2] Balčiūnas, A. (2021). 'We will love them very love-them-very-much-how-lithuania-tried-to-have-good-relations-with-russia' How Lithuania tried to have good relations with Russia. LRT <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1536705/we-will-love-them-very-much-how-lithuania-tried-to-have-good-relations-with-russia>
- [3] Ibid
- [4] Ibid
- [5] Fiorenza, N. (2001). Lithuania increases defence spending. JANES <https://www.janes.com/defence-news/news-detail/lithuania-increases-defence-spending>
- [6] Weaponry and technology (2022). In Lithuanian Armed Forces <https://kariuomene.lt/en/weaponry-and-technology/22899>

- <https://kariuomene.lt/en/our-allies/23569> Our allies (2022). In Lithuanian Armed Forces [8]
- https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2021/03/2021-Intelligence-and-Security-Service-under-the-Ministry-of-National-Defence-EN-el_.pdf State Security Department of the Republic of Lithuania & Defence Intelligence and Security Service under the Ministry of National Defence (2021). National Threat Assessment [9]
- <https://edition.cnn.com/2021/11/11/europe/belarus-poland-crisis-explainer-cmd-intl/index.html> Fox, K. (2021, November 11). Tensions are rising on the Poland-Belarus border. CNN [10]
- Ministry of National Defence Republic of Lithuania (2022, January 13). NATO enhances the Baltic states' security, additional fighter aircraft capability is deployed to Lithuania [11]
- <https://www.reuters.com/world/europe/eu-seeks-ease-rules-poland-baltics-migration-standoff-with-belarus-2021-12-01/> Baczynska G., & Sytas A. (2021, December 1). EU allows Poland, Baltics to trim migrant rights at Belarus border. Reuters [12]
- <https://www.reuters.com/world/europe/lithuania-starts-building-first-european-wall-ward-off-building-first-european-wall-to-ward-off-migrants-from-belarus-2021-11-04/> Laizans J. (2021, November 8). Lithuania starts building first European wall to ward off migrants from Belarus. Reuters [13]
- <https://edition.cnn.com/2022/01/20/europe/ukraine-russia-tensions-explainer-cmd-intl/index.html> Chance M., & Smith-Spark L. (2022, January 22). Tensions are high on Ukraine's border with Russia. CNN [14]
- <https://www.wsj.com/articles/lithuania-baltics-rogue-putin-russia-ukraine-invasion-war-nato-spending-germany-european-union-bank-sanctions-swift-11646425967> O'Neal A. (2022, March 4). Lithuania Is Shaken but Not Surprised by Russia's Aggression in Ukraine. WSJ [15]
- State Security Department of the Republic of Lithuania & Defence Intelligence and Security Service under the Ministry of National Defence, 2021 [16]
- <https://www.dw.com/en/russian-dissidents-find-refuge-in-lithuania/a-44097419> Gerdziunas B. (2018, June 9). Russian dissidents find refuge in Lithuania. DW [17]
- <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1630115/lithuania-joins-eu-countries-to-voice-support-for-ukraine-membership> BNS (2022, March 1). Lithuania joins EU countries to voice support for Ukraine membership. LRT [18]
- <http://4liberty.eu/lithuania-takes-a-clear-stand-on-the-belarus-crisis> Skoric T. (2020, September 9). Lithuania Takes a Clear Stand on the Belarus Crisis. 4LIBERTY.eu [19]
- <https://www.dw.com/en/lithuania-taking-a-stand-against-china/a-60105709> Latschan, T. (2021, December 13). Lithuania: Taking a stand against China. DW [20]
- <https://russiainmatters.org/analysis/unplugging-baltic-states-why-russias-economic-approach-may-be-shifting> Ferris E. (2020, January 1). Unplugging the Baltic States: Why Russia's Economic Approach May Be Shifting. RUSSIA Matters [21]
- <https://www.reuters.com/article/litgrid-belarus-idUSKBN27J2CA> Sytas, A. (2020 November 3). Lithuania stops Baltics power trade with Belarus, Russia over nuclear plant. Reuters [22]
- State Security Department of the Republic of Lithuania & Defence Intelligence and Security Service under the Ministry of National Defence, 2021 [23]
- <https://sites.utu.fi/bre/lithuania-russia-relationship-why-so-difficult> Vilpišauskas, R. (2021). Lithuania-Russia relationship: why so (difficult? Baltic Rim Economies, 4(2021 [24]
- <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1637270/lithuania-cuts-economic-ties-with-russia-small-price-to-pay-to-stop-the-kremlin-s-aggression> Janauskaitė, I (2022, March 8). Lithuania cuts economic ties with Russia: 'Small price to pay to stop the Kremlin's aggression'. LRT [25]
- <https://www.politico.eu/article/lithuania-pulls-out-china-17-1-bloc-eastern-central-europe-foreign-minister-gabrielius-landsbergis> Lau, S. (2021, May 21). Lithuania pulls out of China's '17+1' bloc in Eastern Europe. POLITICO [26]
- <https://www.wsj.com/articles/china-takes-lithuania-as-economic-hostage-taiwan-global-supply-chain-trade-goods-beijing-11641506297> Braw, E. (2022, January 6). China Takes Lithuania as an Economic Hostage. The Wall Street Journal [27]

השלכות אפשריות של המלחמה באוקראינה על יחסי צבא-חברה בישראל: מחשבות ראשונות

תא"ל (מיל') יובל בזק, יועץ מומחה בתחום פיתוח תפיסות עבור המטה הכללי של צה"ל.
רמ"ט עוצבת הגליל

סא"ל (מיל') פרופ' עוזי בן שלום, סוציולוג צבאי מאוניברסיטת אריאל ויו"ר אגודת חוקרי צבא וחברה בישראל

ד"ר רוני טיארג'אן אור, רת"ח מו"פ תשתיתי בממד"ה וחוקר יישומי עצמאי

תא"ל (מיל') ארי סינגר, לשעבר קצין מילואים ראשי

טניה סמוליארוב, בעלת תואר שני בסוציולוגיה ארגונית, חוקרת את החברה הרוסית בעת המלחמה באוקראינה 06.04.2022

לכידות אזרחים

חוסן

צבא המונים

צבא פוסט מודרני

רוסיה-אוקראינה

צבא חברה

מילואים

ניו מדיה

אמון הציבור

אמנם מוקדם עדיין לדעת מה תהיה השפעתם של אירועי המלחמה באוקראינה על החברות בעולם המערבי ועל ישראל בטווח הארוך, אולם ניתן להעריך שאנחנו כבר מצויים בעיבורו של שינוי מהותי שצפוי להשפיע על שלושה מעגלים שבהם מתקיים קשר הדוק ביחסי צבא-חברה: המישור הגלובלי, היחסים הבין-לאומיים והיחסים בין החברה הישראלית לצבא

אזרחים בקיבוץ מכינים בקבוקי תבערה, 26 בפברואר 2022

ב־24 בפברואר 2022 פלשה רוסיה לאוקראינה.¹ יש שראו בפלישה מהלך מפתיע, יש שצפו אותו מראש. בעת כתיבת שורות אלה עדיין לא ברור כמה זמן תימשך הלחימה, מה תהיה אחריתה וכיצד היא תשפיע על הסדר העולמי בטווח הארוך. עם זאת, כבר כיום ניתן להעריך שהמלחמה מערערת את המוכר לנו בנוגע למאפייני המלחמות של העת הנוכחית, ואת האמונות הרווחות שעיצבו את התפיסות כלפי יחסי צבא-חברה. לפיכך היא עשויה להשפיע לטווח ארוך על מגוון רחב של סוגיות – גיאופוליטיות, חברתיות וצבאיות – ברמה הגלובלית.

במאמר זה נביא מחשבות ראשוניות על השלכות אפשריות של המלחמה על יחסי צבא-חברה בישראל, וכן על הדרך שבה יש לחקור נושא זה וללמד אותו. ננסה להעלות בצניעות התפתחויות אפשריות שעלו מלמידת המגמות ביחסי צבא-חברה כפי שהיו מוכרות לנו בשנים האחרונות, תוך תקווה שיהיו מבוא ראשוני לחשיבה והעמקה בהמשך, מתוך מודעות לכך שהתמונה המצטיירת בעת כתיבת מאמר זה עשויה להשתנות באופן ניכר. שלוש נקודות מבט שיובאו במאמר אחוזות זו בזו, במקומות בהן הנושא רלוונטי: הגלובלית, החברה הישראלית וצה"ל.

המאמר הוא תוצר של מפגשי חשיבה של הכותבים, למידת ספרות רלוונטית, מעקב רצוף אחרי המתפרסם באמצעי התקשורת וברשתות חברתיות בישראל, ברוסיה ובאוקראינה ושיחות עם חוקרים מאוקראינה.

חשיבה מחדש על מודל הצבא הפוסט־מודרני ועל צבא ההמונים

החל בשנות ה־60 של המאה ה־20 התרחשו תהליכים של שינוי במודלים של צבאות בהיקף נרחב ובמגוון רחב של מדינות מערביות, כתוצאה ממגוון גורמים: השתנות מאפייני האיום ותפיסתו; מאפייני תפקידי הצבאות; שינויים אידיאולוגיים בעמדות הציבור במדינות מערב אירופה כלפי הצבא והמשימה הצבאית; מאפייני כוח האדם בצבאות; שינויים טכנולוגיים; גורמים גיאופוליטיים, בדגש על התפרקות ברית המועצות; ושיקולי עלות-תועלת כלכלית למשק האזרחי.²

את ראשיתו של השינוי חזה מוריס ינוביץ'³ שטען כי צבאות העולם יהפכו להיות כאלה השומרים על הסדר העולמי (Constabulary Forces), תוך שכוח האדם שלהם יעשה עיסוק מקצועי ולא שליחות בעלת ייחוד חברתי או רוחני. אחת התיאוריות העיקריות של תהליך השינוי, על פי תלמידו של ינוביץ', צ'רלס מוסקוס,⁴ היא הופעתו של הצבא הפוסט־מודרני. בין מאפייניו של צבא מסוג זה מונים מוסקוס וממשיכיו סוגי משימות, חלקן שלובות זו בזו: שמירת שלום, ניהול משימות א־סימטריות ועימותים מוגבלים;⁵ שימוש חוקי בכוח צבאי מחוץ לגבולות המדינה לשמירת שלום או סיוע בבניית אומה; הכפפת הצבא או חלקים ממנו לפיקוד רב־לאומי; שחיקת הבדלים בין חילות שונים, בעלי דרגות שונות, לוחמים ותומכי לחימה בצבא; והתרחבות החדירות בין התחום הצבאי לאזרחי.

בד בבד עם התפתחות התיאוריה עסקו החוקרים בתהליך של דעיכת "צבא ההמונים" במדינות המערב. הצבאות עברו ממודלים המושתתים על מסות ודומיננטיות של ערכי השליחות האזרחית, למודלים המושתתים על טכנולוגיה ועל פרופסיונליות ומסגרת תעסוקתית-מקצועית.⁶ המשמעות הפרקטית של מעבר זה הייתה שחיקת הלגיטימציה החברתית לגיוס חובה ולמלחמה, כמו גם דרישה שעלתה לעתים לביטול הצבא כגוף מרכזי במדינה.⁷ ג'קובוס ון דורן⁸ טוען כי "צבא ההמונים" שהיה נפוץ במדינות המערב מבוסס על שלוש הנחות יסוד, שאותגרו החל בשנות ה־70 של המאה ה־20: ההנחה בדבר גודל הצבא; ההנחה בדבר ההומוגניות של הצבא והחברה; וההנחה בדבר המוכנות החברתית למגויסות ולהקרבה.

מגמת הקטנת היקפי כוח האדם הייתה עקבית בצבאות המערב, ובמיוחד באירופה משנות ה־70 ועד שנות ה־90, וקשורה לנושאים כמו מרוץ החימוש, תוכנית החלל האמריקנית, המלחמה הקרה והתפתחות תפיסות ההרתעה הגרעינית – שחייבו להחזיק כוח צבאי באופן קבוע למתן מענה מידי להידרדרות ביטחונית אפשרית. גיוס החובה וצבא ההמונים נתפסו ככאלה שנותנים מענה לאיום הקונוונציונלי באמצעות היכולת לגייס המונים בשעת הצורך, אולם התאימו פחות לצורכי הלחימה המבצעים מיידית השוטפים, אשר חייבו אחזקת צבא קטן ומיומן באופן קבוע ורציף.⁹ טענה נוספת היא שהגורם המרכזי שהוביל לדעיכתו של "צבא ההמונים" היה הגורם החברתי: הירידה בלגיטימציה להשקעה בביטחון בכלל, והירידה בלגיטימציה לגיוס החובה בפרט, עקב השינויים ברמת החיים וההשכלה והתפתחות שיח ביקורתי כלפי הצבא (רתיעה מחיי צבא הנתפסים כסגפניים, ובעלי פוטנציאל הרסני לרווחת האומות במערב).¹⁰ רוח התקופה ראתה בלימודי המלחמה "עניין אנכרוניסטי ששייך לדורות חשוכים..." במקום ללמד כיצד פורצות מלחמות, מה גורם להן להתמשך ומדוע מפסידים בהן, האוניברסיטאות בחרו פשוט להתעלם לחלוטין מכל מה שהיה קשור לעסק המפוקפק של המלחמה, בתקווה שכך היא תיעלם.¹¹ כל הכתוב לעיל תרם לדלדול תחום לימודי המלחמה ולדלדול הידע שהתפתח בנושא. על כך כתב לידל הארט: "בדורות האחרונים, למרות הגידול במחקר בכלל

תחומי הידע האחרים, לימוד תחום מדע המלחמה קיבל מעט מדי תשומת לב מהאוניברסיטאות וסיוע דל הן שלהן והן של הממשלות".¹²

ברמה הגלובלית, המלחמה באוקראינה מאתגרת רבות מהנחות היסוד של הצבא הפוסט־מודרני, ועשויה להעלות מחדש את החשיבה על הצורך בצבא המונים לנוכח התגברות אפשרית של תחושת איום. תחושה זו מופצת במהירות באמצעי התקשורת, ותביא ללגיטימציה מחדשת לשינויים במאפייני הגיוס ולקיום גיוס חובה. תהליך מסוג זה החל בשוודיה.

ישראל מחזיקה "צבא המונים" בגיוס חובה, למרות שתהליכי ההתמקצעות מחד גיסא והשאיפה להימנעות מהקִרְבָּה מאידך גיסא בהחלט מאפיינים גם אותה, לפחות בדיון הציבורי. בשנים האחרונות עלה בסקרי המכון הישראלי לדמוקרטיה,¹³ כי רמת הלגיטימציה לגיוס סלקטיבי ולצבא "מקצועי" (צבא מתנדבים) בישראל עלתה.

ניתן לשער כי ההתפתחויות הגלובליות עשויות להשפיע על שינוי מגמה וחיזוק מחדש של הלגיטימציה לשימור "צבא העם" – מהדיונים הבולטים בחקר צבא-חברה ובדיון הציבורי הישראלי בעשרות השנים האחרונות,¹⁴ על אופי ניהולו של צה"ל במגוון רחב של ממדים (צבא המילואים, סוג שירות מועדף), על מוטיבציה לשירות ועל נכונות החברה להקרבה לנוכח האיום. ברמה הגלובלית, תיתכן הגברה של מידת ההבנה בעולם המערבי כלפי התנהלותה של ישראל.

בניין מגורים בקייב לאחר הפצצה רוסית, 14 במארס 2022

שינוי במאפייני הלחימה ובתפיסת האיום

בשני העשורים האחרונים חוקרים טוענים כי חל שינוי מהותי במאפייני המלחמות. השינוי גלובלי, רב־ממדי ומושפע מהיבטים תרבותיים, חברתיים וטכנולוגיים: כניסת אלמנטים חדשים למשוואת הלחימה, כמו תקשורת וניו־מדיה, ארגונים לא מדינתיים (NGO'S) ומדינות המעורבות בלחימה בעקיפין כ"צד שלישי"; טשטוש גבולות רב־מערכתי (לדוגמה התרופפות ההבחנה בין חזית לעורף, טשטוש גבולות בין הדרג המדיני לדרג הצבאי בנוגע לקבלת החלטות הקשורות ללחימה, טשטוש גבולות בין אינטרסים המניעים את אירועי הלחימה, ריבוי אויבים והקושי להבחין בין אויבים לגורמים אחרים המעורבים בלחימה);¹⁵ מעבר ממלחמות

מסורתיות "גדולות" המתנהלות בשדות קרב בין צבאות (בין אם שווים בעוצמתם ובין אם לאו) בשאיפה להכרעה צבאית מהירה ככל האפשר, כדי להביא לתפיסת השטח של היריב ולהכנעתו באמצעות תמרון צבאי – למלחמות בעצימות נמוכה, א־סימטריות מבחינת הפעלת הכוח, לעיתים בין מדינות לארגונים לא מדינתיים; הגדלת החשיבות של המאבק על הנרטיב בעת שבה הכוח הצבאי מוגבל ביכולת ההשפעה שלו.¹⁶

שינויים אלה גרמו לחוקרים באקדמיה, בארגונים ביטחוניים ואחרים, לחשוב על הגדרות חדשות למלחמות מסוג זה¹⁷ כמו: לחימה בקרב אוכלוסייה,¹⁸ עימות מוגבל,¹⁹ לוחמה מהדור הרביעי,²⁰ מלחמה בלתי רגילה,²¹ מלחמה היברידית²² ועוד.

המלחמה באוקראינה מחזירה לתודעה את היתכנות קיומה של "מלחמה קלסית" בין מדינות. ומדגישה את הערך העצום של כושר העמידה של אומות במלחמה המאפשר להן להתמיד בהתנגדות ולהימנע מתבוסה, גם כאשר האויב הוא בעל עליונות טכנולוגית מכרעת, שליטה באוויר ובעל נשק לא קונוונציונלי.

מצד אחד ניתן לומר כי מלחמה מסוג זה מתאימה למאפייני המלחמה של העת הנוכחית בשל היותה "היברידית" ותוספתית:²³ היא אינה מבטלת חלק ניכר מהמאפיינים של המלחמות של העת הנוכחית: א־סימטריות; השימוש בגרילה; החשיפה התקשורתית הגבוהה (יש האומרים כי מלחמת אוקראינה היא המלחמה המתועדת ביותר בהיסטוריה); מעורבות של מדינות כגורם שלישי; חשיבות ניכרת לנרטיב של המלחמה. מצד אחר מובן כי כל הרכיבים הללו היו קיימים גם במלחמות עבר (כולל מלחמות העולם), על כן יש שיגידו כי מדובר בחזרה למלחמה הקלסית, מבחינת הפעלה מרבית של כוחות לצרכי כיבוש שטח וניסיון להשיג הכרעה צבאית.

בהקשר הישראלי, מלחמה זאת מעלה היבטים כבדי משקל לפתחה של החברה הישראלית ושל צה"ל, וכן עבור חוקרי התחום:

- * התגברותו של האיום הקיומי;
- * חשיבה מחדשת על מקומו ותפקידו של התמרון הצבאי;
- * ניהול מערך המילואים וההגנה המרחבית על ידי אזרחים;
- * מקומה של "הליבה השנייה" בלחימה: הטכנולוגיה והטכנולוגים לצד הלוחמים.

מריפול לאחר הפצצה רוסית, 3 במארס 2022

חוסן, לכידות אזרחית ויכולת התמודדות האוכלוסייה האזרחית

אחד הנושאים שזוכים בעשורים האחרונים לתשומת לב רבה בהקשרי מצבי חירום ולחימה הוא ה"חוסן", או יכולת ההתמודדות אל מול איום, משבר או אסון.²⁴ לחוסן מגוון הגדרות, אך כולן יכללו את המרכיבים הבאים: מסוגלותה של מערכת מאוימת להגיב לנזקי ההפרעה, להתמודד עם נסיגה פונקציונלית ולאחר מכן להתאושש;²⁵ מוכנות הציבור להתלכד "סביב הדגל" ולמען המטרה באמצעות הבעת אמון בדרג המדיני ובפעולות הצבא בעת לחימה. כל אלה נתפסים בעיני מקבלי החלטות בישראל כאחד התנאים ההכרחיים ליציאה ללחימה, ולתפיסת ההצלחה בהשגת מטרותיה.

עד לפני כעשרים שנים נראה היה כי באירופה, ויש אף שסברו שכך גם בישראל, פחתה הנכונות לשלם את מחיר הלחימה והיכולת להתמודד עם לחימה.²⁶ נראה כי (לפחות עד מועד כתיבת שורות אלה) ההתמודדות הנחושה של הציבור האוקראיני ונכונותו להתגייס מול האתגר שמציבה המלחמה מסמנת תמונה לא צפויה בעיניים מערביות: העמדה השכיחה שהייתה נפוצה בקרב המומחים בתחילת המלחמה, ולפיה תבוסתה של אוקראינה בלתי נמנעת לנוכח יחסי הכוחות בין הצבאות התגלתה כשגויה. הערכת החסר בנוגע לכושר

ההתארגנות האזרחי, לחשיבותה של מנהיגות נחושה ולכושר עמידתם של האזרחים, מבטאת פער תפיסתי בנוגע לאופן השונה שבו אוכלוסייה מתנהגת, כאשר היא ניצבת מול איום.

רצף אירועי הלחימה בעצימות נמוכה שבהם הייתה ישראל מעורבת מתחילת המילניום הביא לשיפור מצטבר ביכולת ההתמודדות מול אירועי לחימה בעצימות נמוכה מחד גיסא, והגביר את האמונה בנרטיב הישראלי מאידך גיסא.²⁷

תמונה זו לא הייתה מוכרת במדינות מערביות שלא התמודדו עם איום ביטחוני, ועל כן לעיתים נראה היה שהפער בין ישראל למדינות מערביות בהערכת האיום הביטחוני ועצם קיומן של מלחמות גדל. המלחמה באוקראינה עשויה להדגיש את האיום למלחמה גם באירופה, ולחייב את הממשלות ואת הציבור במדינות אלה להוביל למצב תודעתי של התמגנות והתכוננות למלחמה אפשרית. בשל כך צפוי צמצום בפערים התפיסתיים בין ישראל למדינות אלה מבחינת תפיסת האיום והיכולת להתמודד עימו.

אידיאולוגיה והזדהות אידיאולוגית

עד השנים האחרונות הובילה הרוח הכללית בעולם המערבי לתפיסות אנטי-מיליטריסטיות, והדבר בא לידי ביטוי גם בעמדות כלפי הצבאות.²⁸ נראה כי בישראל מגמות אלה היו פחות בולטות לנוכח שימור רמת איום גבוהה, שאולי יצרה אף מגמה הפוכה, שהשתקפה בעלייה ברמת האמון הצבא לפחות עד 2018 על רקע רצף אירועי לחימה בעצימות נמוכה.²⁹

מאז ועד פרוץ מלחמת רוסיה-אוקראינה, היעדר אירועי לחימה ושיח מוסדי ביקורתי שינו במעט את התמונה.³⁰ להמחשת נוכחות איום המלחמה הגלובלית עשויות להיות השלכות בהחזרת שיח מיליטריסטי לעולם המערבי, שעשוי להגביר את ההבנה לדרכי פעולתה של ישראל ולהחזקת צבא המונים בהיקף גדול. נוסף על כך, ייתכן שהמלחמה באוקראינה תשפיע באמצעות תהליך התחמשות אדיר ממדים, שבתורו יניע את גלגלי התעשייה הישראלית להגברת ייצור הנשק ולמסחר בנשק.

השלכתה הישירה של המלחמה באוקראינה על האיום על ישראל עלולה להשפיע על תדמית ישראל בעולם, בעיקר בהקשר לאופן שבו תזוהה ישראל בדעת הקהל העולמית: האם ישראל תזוהה עם התוקפן (רוסיה) או עם החברה המערבית המתגוננת (אוקראינה)? על-פי הלך הרוחות הקיים בישראל כיום כמו גם על-פי האתוס הביטחוני של אומה מאוימת, סביר כי הציבור הישראלי יזדהה עם האחרונים, על כל המשתמע מכך. האם גם במקומות אחרים תזוהה ישראל עם החברה המתגוננת?

הבנת תהליכים אלה חשובה גם בהבנת תהליכי החשיבה המחקרית בתחום צבא וחברה, בישראל ובעולם המערבי, כאשר יש צפי להגדלת המשקל של עמדות החוקרות "אלימות" בהסתכלות מתגוננת (כזו המופנית כלפי המדינה ואזרחיה), ולא רק בראייה ביקורתית (כזו שמפעילה המדינה המערבית החזקה כלפי ישות חלשה יותר).

אמון הציבור בצה"ל

רמת האמון של מדינות שונות בצבאותיהן היא אחת מסוגיות המפתח ביחסי צבא-חברה,³¹ וחשיבות הנושא מתחדדת לנוכח השינויים במאפייני הצבאות.³² ג'יימס בורק מצא שבחברות פוסט-מודרניות היחס של הציבור לצבאות מאופיין בסקפטיות, באפתיה, או בשניהם יחד. לאחר פירוק ברית המועצות והפיכת האיומים לעמומים יותר, אזרחי הדמוקרטיות המערביות מחשיבים פחות את הצבא כמרכיב הכרחי להגנה ולביטחון לאומי. משימות חדשות של צבאות מערביים כמו שמירת שלום, משימות הומניטריות וסיוע לאנשים באזורי אסון, נתפסו עד לאחרונה כפחות חיוניות ומרכזיות. הדבר עולה בקנה אחד עם הפחתת השימוש בגיוס חובה במדינות המערב. מנגד, יש שיגידו שפעולות מסוג זה, גם אם הן חיוניות במידה פחותה, דווקא נתפסות כתורמות לאמון בצבא ולפופולריות שלו, בשל ביצוע משימה שנחשבת אצילית.³³

לאורך כל שנות קיומה של ישראל, וגם לאחר תקופות משבר ביטחוני, נשמרה התפיסה הרווחת בדעת הקהל שצה"ל חיוני בעבור המדינה. התפיסה הביאה לאמון ציבורי רב בצבא, ביכולתו להגן על החברה בעת חירום, כמו גם במוסריות הפעולה שלו.³⁴ הימשכות האמון הגבוה מוסברת בהיותה בראש ובראשונה בהיותה של ישראל מדינה מאוימת, כאשר הצבא הופך להיות מושא ל"התכנסות סביב הדגל" בלשונו של ג'ון מולר,³⁵ כמו גם באתוס הביטחוני ארוך השנים שנבנה בישראל ושמייצב את צה"ל כמוסד מופת בחברה. במהלך 2021 עלה הרושם כי האמון בצה"ל, הגם שנותר גבוה, התערער במידה מסוימת עקב ביקורת כלפי תפקודו של צה"ל במישור הציבורי.³⁶

כיצד תשפיע המלחמה באוקראינה על האמון בצה"ל? האופציה למלחמה קלסית עודנה קיימת, כפי שהוכח. מניסיון העבר, הגברת תחושת איום קשורה בהעצמת האמון בצה"ל,³⁷ לכן ניתן לשער כי בזמן הקרוב לפחות האמון הציבורי בצה"ל יתעצם, והעיסוק הביקורתי בתקשורת הישראלית בצה"ל כארגון ציבורי יתעמעם, או לפחות ישפיע פחות על דעת הקהל.

לא להאמין נלווית ההערכה כי כשם שהמערב לא נלחם לטובת אוקראינה כמו במקרים קודמים בשנים האחרונות, כך לא ילחם למען ישראל אם תעמוד במצב דומה. הדבר יעצים את תחושת התלות של הציבור הישראלי בצה"ל, ואת האמון המוצהר בו. אם אכן כך הדבר, לנושא עלול להיות משקל רב בעיבוד תהליכים של שינוי בהתנהלותו של צה"ל בהיבט הכלכלי-חברתי.

פליטים במעבר הגבול במערב אוקראינה, 25 בפברואר 2022

ניו מדיה וצבא

מחקרים רבים טוענים כי תקשורת ההמונים משפיעה על דעת הקהל יותר בעתות משבר מאשר בשגרה.³⁸ לאחרונה גובר הדיון על השפעת התקשורת והניו־מדיה על צבאות, כחלק מתהליך השתנות מאפייני הלחימה, כאשר המלחמות נראות יותר ושקופות יותר בתקשורת, ואינן ניתנות לשליטה בידי השלטון המרכזי. בשל כך, בעת אירועי לחימה התקשורת מעצימה ממדים של בלבול וחוסר בהירות בקרב הציבור, כך שיש קושי לנתח "עובדתית" את האירועים בעידן הפוסט אמת, הפייק ניוז והאינפו כאוס.³⁹

מלחמת רוסיה-אוקראינה מוכיחה כי גם "מלחמה גדולה" וממושכת, על כל זוועותיה, יכולה להתקיים בנוכחות תקשורת וניו־מדיה. היא גם מלמדת שלמרות עושר המידע חסר התקדים, היכולת להבין מתוכו את המציאות מוגבלת: שדה הקרב ימשיך להיות ממלכת אי הוודאות, גם כאשר הוא מנוטר על־ידי כמות חסרת תקדים של מצלמות וסנסורים, מהחלל, מהאוויר ומהקרקע.

כמה שאלות נובעות ממצאות חדשה זו בנוגע לתפקיד התקשורת והניו מדיה במלחמות:

1. האם אנו עומדים בפני מציאות חדשה שבה התקשורת תשפיע פחות על התרחשויות בשדה הקרב? תהפוך למתעדת ולא לבעלת דעה נחשבת, מעצבת המלחמה או "צד בלחימה" כפי שהיה מוכר עד היום?

2. מהן המשמעויות לתפיסת הרגישות לנפגעים? שהרי כמעט מדי יום התקשורת מציגה את הנפגעים הרבים באוקראינה, בשני הצדדים. בעת כתיבת המאמר נראה כי הדבר אינו משפיע באופן ניכר על הנכונות להפסיק את הלחימה או למתנה. כיצד תשפיע תפיסה זו על נראות המלחמות בתקשורת בעתיד?

3. האם אנו עומדים בפני הגברת נוכחות הפוליטיקה של זהויות?

4. מה ניתן ללמוד, אם בכלל, ממעורבות רוסיה בלחימה כמעצמה עולמית שפחות ניתן "ללחוץ" עליה - בהשוואה לישראל?

5. כיצד נוכל לחקור את ההקשר החברתי של הלחימה ומה המסקנות ממה שמתחולל לנגד עינינו ועל המסכים באירופה?

מילואים והגנה אזרחית

המלחמה באוקראינה העלתה על נס את הצבא "הלא סדיר", שיכול לבוא לידי ביטוי במגוון סוגי התארגנויות: החל באזרחים האוחזים בנשק באופן פרטי, עבור למיליציות אזרחיות-עממיות וכלה במודל הסדור יותר – "מערך מילואים" כמו זה הקיים בישראל, או המשמר הלאומי האמריקני. המיליציות האזרחיות-עממיות אינן חדשות באוקראינה ובלטו במלחמות עבר, למשל לאחר המהפכה הבולשביקית ("הקוזאקים החופשיים"), במהלך מלחמת העולם השנייה ולאחריו (צבא ההתנגדות האוקראינית – UPA) וב"מהפכת הכבוד"⁴⁰.

השימוש בהגנה אזרחית ובגדודים מרחביים הוא מסממני ההיכר של המלחמה הנוכחית. בתקשורת הוצגו הגדודים כחלק מההתגייסות העממית⁴¹ נגד הפולש הרוסי, ומתוך מגמה להגביר את החוסן הלאומי. למשימה גויסו גם כוכבי תרבות ו"מובילי דעה" שונים.⁴²

תופעת ההתגייסות העממית וההבלטה שלה בתקשורת איננה טריוויאלית: בתחילת המערכה הוכרז מצב חירום והולאמו כלל משאבי המדינה לטובת המערכה. במקביל הוחל איסור לגברים בגילאי 18–60 לעזוב את המדינה. סביר להניח שגדודים אלה, הבנויים על חיילי מילואים פעילים מקומיים, הצליחו לשלב בהם מתנדבים מקומיים, אף שאינם רשומים כחיילי מילואים, כתומכי לחימה ובמקרים מסוימים אף כלוחמים.

הבולטות התקשורתית לתופעת גדודי ההגנה המרחביים מעניינת על רקע חוסר הבולטות של יחידות סדירות של צבא אוקראינה. במידה רבה ניתן לומר שבמערכה הזו מתקיים המשפט המוכר בישראל: "כל הארץ חזית כל העם צבא". למרות השונות הניכרת לכאורה בין המצב בישראל למתרחש באוקראינה, ניתן לומר כי המלחמה הנוכחית מבהירה את חשיבות ההתגייסות האזרחית לטובת מלחמה כוללת, ובהקבלה לישראל עשויה להחזיר לקדמת הבמה את הביטוי הבולט ביותר של הגנה אזרחית: מערך המילואים. היא יכולה גם לסמן אפשרויות נוספות להפעלה לא סדירה של כוח בישראל, ולהביא לקדמת הדיון את האופן שבו מפעילים כוחות מילואים או הגנה אזרחית מסוג אחר, שהרי האוקראינים הפעילו כל אזור לטובת המלחמה, גם אם אינו כשיר ללחימה.

פינוי והתפנות אוכלוסייה אזרחית

המלחמה באוקראינה העלתה מחדש את סוגיית הפליטות בעת מלחמה, כאשר בעקבות המלחמה מיליוני אזרחים נמצאים בתנועה למקומות שקטים יותר באוקראינה או למדינות אחרות. הנושא נמצא בתודעה הגלובלית ממילא במהלך העשור האחרון, לנוכח זרם הפליטים שהגיעו לאירופה מהמזרח התיכון. ישראל למודה מקרים של תנועת אוכלוסייה, בדרך כלל בתוך גבולות המדינה. כמו כן, אתוס הפליטות הוא סוגיית מפתח גם באתוס הפלסטיני.

הנושא נלמד בישראל (ובצה"ל) לא מעט בעבר, בעיקר בהיבטים של ניהול אוכלוסייה מתניידת או נמלטת בעת חירום.⁴³ בהיבט זה עולה הרושם כי הדבר נוגע בעיקר להתנהלות באירועי לחימה בעצימות נמוכה. עולות השאלות:

א. האם אפשר להיערך לפליטות אזרחים ישראלים בעת לחימה בעצימות גבוהה, בדגש על נשק לא קונוונציונלי? זאת בהינתן שלישראל אין גבול "ידידותי".

ב. מה משמעויות ההשלכות התודעתיות של תנודה בהיקף גדול של אוכלוסייה פלסטינית או לבנונית בעת אירוע לחימה משמעותי?

ג. כיצד העלאת נושא הפליטות ישפיע באופן תודעתי על הנרטיב הפלסטיני, בעיני הפלסטינים עצמם, בישראל ובעולם המערבי?

חיילים רוסים בדרום מזרח אוקראינה, 6 במרס 2022

סיכום

נראה כי התגובה הציבורית השכיחה במדינות המערב למלחמה באוקראינה הייתה הפתעה מעצם העובדה שמלחמה מסוג זה מתרחשת במאה ה־21. שמונים שנות שקט יחסי באירופה הובילו להלך רוח לפיו תמונות מהסוג אותן אנחנו רואים על המסכים בעת כתיבת מאמר זה הן חלק מההיסטוריה, לא חלק מהעתיד. הרס נרחב בערים מערביות והצורך בשיקום מסיבי עתידי, פליטים אירופאים שנסים על נפשם, ילדים שנשלחים לבדם לצדו השני של הגבול, כיכרות של ערים ההופכות למרחבי לחימה, מנהיג סמכותני הדוחף למלחמה מצד אחד, ומנהיגות שמפיחה רוח לחימה בעם מן הצד האחר - כל אלו הפכו ברגע אחד לחלק מחיינו, מערערים את היסודות העמוקים ביותר שעליהם הושתתה שגרת החיים.

אמנם מוקדם עדיין לדעת מה תהיה השפעתם של אירועים אלה על החברות בעולם המערבי ועל ישראל בטווח הארוך, מהם השינויים שיתחוללו בהן וכיצד ישפיעו כל אלו על התעצבותו של הסדר העולמי. ואולם ניתן להעריך שאנחנו כבר מצויים בעיבורו של שינוי מהותי. שינוי זה צפוי להשפיע על שלושה מעגלים שבהם מתקיים קשר הדוק ביחסי צבא-חברה, וניצבים בלב המאמר: במישור הגלובלי – השפעתה של מלחמה במאה ה־21 על הסנטימנט של החברות, בדגש על החברות המערביות לתופעת המלחמה; מעגל היחסים הבין־לאומי והשפעתו על הביטחון הלאומי הישראלי, עליהם ניתן ללמוד מהמלחמה באוקראינה; והמעגל השלישי הנוגע ביחסים בין החברה הישראלית לצבאה.

מספר אמירות מרכזיות לסיכום:

א. המלחמה באוקראינה מאתגרת רבות מהנחות היסוד של הצבא הפוסט־מודרני, ועשויה להעלות מחדש את החשיבה על צורך בצבא המונים, לנוכח התגברות אפשרית של תחושת איום, על כל המשתמע מכך.

ב. ייתכן שינוי במידת ההבנה בעולם המערבי כלפי התנהלותה של ישראל, שתלויה במידה רבה בשני נושאים מרכזיים: עצם התרחשותם של אירועי לחימה שיכולים להגביר תחושת הזדהות עם מצבה של ישראל; והזיהוי התדמיתי של ישראל כ"תואמת רוסיה" (התוקפן) או "תואמת אוקראינה" (מדינה מערבית-ליברלית מתגוננת).

ג. התגברות תפיסת האיום הצפויה בישראל, עם או בלי קשר לאירועים מקומיים, עשויה לחזק, לפחות בעתיד הקרוב, את הצורך הנתפס בציבור למוכנות צבאית, ועל כן יתגברו הנכונות להקרבה, האמון בצה"ל והגליטימציה לשימוש בתמרון.

ד. יהיו תוצאות המלחמה אשר יהיו, אנו עומדים בפני שינוי גיאופוליטי ורעיוני מהותי. נראה כי ישראל מוכנה יותר ברמה התודעתית לשינוי זה בהשוואה למדינות מערביות אחרות.

ה. מודגשת החשיבות המכרעת של המרכיב האנושי ושל רוח האדם בקרב, גם בעת התפתחות טכנולוגית ניכרת.

1. מלחמה נרחבת מהסוג המתקיים בעת הזו באוקראינה יכולה להתרחש למרות היותה חשופה מאוד לעין הציבורית. על כן קיים פוטנציאל להקטנה של השפעת התקשורת והניו מדיה על מהלכי הלחימה, והפיכתה ל"תקשורת משקפת" וכחות מעורבת ומשפיעה.

כמסר משותף של כותבי המאמר נרצה לטעון כי במהלך העשור האחרון לפחות אנו מזהים הזנחה בתחום לימודי הצבא ויחסי צבא-חברה בעולם במערבי בכלל, ובמידה מעט פחותה אך נוכחת גם בישראל, למעט למידה היוצאת מנקודת מבט ביקורתית. זו חשובה כשלעצמה, אך אינה מספיקה למכלול ההבנה הנדרשת לנושא. הדבר מביא לדלדול ההבנה בנוגע לתופעת המלחמה, וכתוצאה מכך נוצרת פגיעה ביכולת של מדינות ושל הממסד הביטחוני והאזרחי לפתח תיאוריות ודוקטרינות חדשות המותאמות למציאות הגיאופוליטית המתפתחת ולסכסוכים המתהווים בה. אנו מאמינים שיש לעודד במגוון דרכים את הגברת הידע בתחום וגיוונו.

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן: <https://bit.ly/3ledAzz>

הערות

- [1] בעת כתיבת שורות אלה עדיין אין שם פורמלי למלחמה. ברוסיה מתקיימת הנחיה לכינוי המתרחש "מבצע מיוחד לדה־נאציפיקציה ודה־מיליטריזציה של אוקראינה והגנה על קהילת דוברי רוסית"
- [2] Bett, M., (1995). *Independent Review of the Armed Forces' Manpower, Career and Remuneration Structure – Managing People in Tomorrow's Armed forces, Report to the security state of defense*. London: HMSO; Forster, A. (2005). Security and governance in an uncertain world: *Introduction. Conflict, Security & Development*, 5(2), 137-140; Janowitz, M. (1973). The U.S. Forces and the Zero Draft, *Adelphi papers*, No. 94, The International Institution for Strategic Studies, Oxford: Oxford University Press; Kuhlmann, J., (1995). Zivildienst in Germany – a Clever Deal both for the Government and for Welfare NGO's, *a paper presented to the Biennial Conference for the Inter-University seminar on Armed Forces and Society (IUS)*, Baltimore, MD (USA), October 20-22,1995; Moskos, C.C., Segal, D. R., & Williams, J. A. (2000). Armed forces after cold war, in Moskos, C.C., Segal, D. R., Williams, J. A. (Eds.), *The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold War*, 1-13. New York: Oxford University press; Moskos, C.C. (2000). Toward a Post-Modern Military: The United States as a Paradigm. in Moskos, C.C., Segal, D. R., Williams, J. A. (Eds.), *The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold War*, 14-31. New York: Oxford University press; Pengelley, R. (2000). French Army in Profile: from hollow force to hard core. *Jane's Internationak Defence Review*, 33(6), 40-58; Van der Meulen, J., & Manigart, P. (1998). Zero Draft in the Low Countries: The Final **מודלים של צבאות זרים**. צה"ל, המרכז למדעי ההתנהגות, פרויקט צבא חברה, תל אביב: הוצאת משרד הביטחון; ליפשיץ, י. (2009). **מודלים של צבאות זרים**. צה"ל, המרכז למדעי ההתנהגות, פרויקט צבא חברה, תל אביב: הוצאת משרד הביטחון; ליפשיץ, י. (2000). **כלכלת ביטחון – התיאוריה הכלכלית והמקרה הישראלי**. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל ומשרד הבטחון – ההוצאה לאור; קנדי, פ. (1992). **עלייתן ונפילתן של המעצמות הגדולות**. תל אביב: הוצאת דביר
- [3] Janowitz, M. (1960). *The Professional Soldier: A social and Political portrait*. Glencoe: Free Press
- [4] (Moskos (2000
- [5] Lovelace J. J., & Votel, J. L. (2005). The asymmetric warfare group: closing the capability gaps. *Army Magazine*, 55, (3), 29-34
- [6] Van Doorn, J. (1975). The decline of the mass army in the West: General reflections. *Armed Forces & Society*, 1(2), 147-157; Feld, M.D. (1975). Military Professionalism and the Mass Army. *Armed forces and Society*, 1 (2), 191-214; Janowitz, 1973; Moskos, 2000
- [7] Ajangiz, R. (2002). The European Farewell to Conscription?. *Comperative Social Research*, 20, 307-336
- [8] (Van Doorn (1975
- [9] DeGrasse, R. W. (1983). *Military Expansion, Economic Decline: The Impact of Military Spending on U.S. Performance*. New-York: M. E. Sharp; Janowitz, M., & Moskos Jr, C. C. (1974). Racial composition in the all-volunteer force. *Armed Forces & Society*, 1(1), 109-123
- מלחמת יום הכיפורים: צוהר ארגוני להבנת יחסי צבא חברה**, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית
- [10] Burk, J. (1994). The Postmodern Military, in: J. Burk and C. Moskos. *The Military in New Times*, 141-162 Boulder: Colorado: Westview Press; Forster, 2005; Janowitz, M. (1972). The decline of the mass army. *Military Review*, 52(2), 10-16; Van Doorn, 1975

- [11] דיוויס הנסון, ו. (2019). מדוע ללמוד על המלחמה? מידה <https://bit.ly/3NDYQCz>
- [12] לידל הארט, ב.ה. (1985). מדוע איננו לומדים מן ההיסטוריה? תל-אביב: הוצאת משרד הביטחון, עמ' 21
- [13] הרמן, ת. ואחרים (2021). מדד הדמוקרטיה. המכון הישראלי לדמוקרטיה
- [14] לוי, י. (2007). מצבא העם לצבא הפריפריות. ירושלים: כרמל; לוי, י. (2021). מהו צבא האזרחים? חברה, צבא וביטחון לאומי. 1: 9-30; משה, ר. וטיארג'אן-אור, ר. (2019). צבא העם בחליפות: אתגרי צה"ל בעידן הניאו-ליברלי. תל אביב: מערכות
- [15] Michael, K., Kellen, D., & Ben Ari, E. (2009). Introduction: wars and peace support operations in the contemporary wars: conceptual clarifications and suggestions, in Michael, K., Kellen, D., Ben Ari, E. (Eds.). *The transformation of the world of war and peace support operations*, 1-20. Westport: Praeger
- [16] טיארג'אן, ר., וולדמן, ע. (2011). ניצחון יש רק בכדורגל, ממד"ה; טיארג'אן, ר. (2021). תמורות בדעת הקהל היהודית בישראל בעת אירועי לחימה בעצימות נמוכה, 2002-2019. חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת שטרסבורג
- [17] גרין, ט. (2013). פעולה בתווך האזרחי לאור מאפייני המלחמות החדשות. בתוך: עירן – יונה, מ., היבטים סוציולוגיים ופסיכולוגיים של פעולת הצבא בתווך אזרחי, מחלקת מדעי ההתנהגות (ממד"ה), צה"ל, במחנה, 21-61; עירן-יונה, מ. (2013). היבטים סוציולוגיים וצבאיים של פעולת הצבא בתווך האזרחי. תל אביב: במחנה, צה"ל
- [18] Smith, R. (2012). *The utility of force: the art of war in the modern world*. London: Penguin
- [19] אמ"צ תוה"ד, (2001). העימות המוגבל, צה"ל: מטכ"ל-30
- [20] Hammes, T. X. (1994). The evolution of war: the fourth generation. *Marine Corps Gazette*, 78(9), 35-44; Hammes, T. X. (2005). *Insurgency: modern warfare evolves into a fourth generation*. National Defense University Washington DC Intitution For National Strategic Studies
- [21] Gentile, G. P. (2009). A Strategy of Tactics: Population-centric COIN and the Army. *Army War Coll Carlisle Barracks Parameters*, 3-24
- [22] Hoffman, F., G. (2007). *Conflict in the 21st century: the rise of hybrid wars*. Arlington: Potomac institute for policy studies; Hoffman, F., G. (2009). Hybrid Warfare and Challenges. *Joint Force Quarterly* 52: 34-39; Mattis, J. N., & Hoffman, F. (2005). Future warfare: The rise of hybrid wars. *Proceedings-United States Naval Institute*, 131(11), 18-19
- [23] (Hoffman (2007
- [24] אלרן, מ., (2017). חוסן חברתי אל מול טרור, התנהלות הציבור הישראלי במבחן האינתיפאדה השנייה. חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת חיפה, Hobfoll, S. E., Hall, B. J., Canetti, N., Galea, S., Johnson, R. J., & Palmieri, P. A. (2007). Refining our understanding of traumatic growth in the face of terrorism: Moving from meaning cognitions to doing what is meaningful. *Applied Psychology*, 56(3), 345-366; Holling, C. S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual review of ecology and systematics*, 4(1), 1-23
- [25] Adger, W. N. (2000). Social and ecological resilience: are they related? *Progress in human geography*, 24(3), 347-364; Alexander, D. E. (2013). Resilience and disaster risk reduction: an etymological journey. *Natural Hazards and Earth System Sciences Discussions*, 1(2), 1257-1284; Carpenter, S., Walker, B., Anderies, J. M., & Abel, N. (2001). From metaphor to measurement: resilience of what to what?. *Ecosystems*, 4(8), 765-781; Dalziell, E.P., & McManus, S.T. (2004). *Resilience, Vulnerability, and Adaptive Capacity: Implications for System Performance*. Paper presented at Stoos, Switzerland: 1st International Forum for Engineering Decision Making (IFED), 5-8 Dec 2004; Holling, 1973; Norris, F. H., & Stevens, S. P. (2007). Community resilience and the principles of mass trauma intervention. *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes*, 70(4), 320-328
- [26] פרי, י. (1990). השפעת האינתיפאדה על צה"ל, בתוך: גל, ר., (עורך), המלחמה השביעית: השפעות האינתיפאדה על החברה בישראל, 122-128. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד; שוקר, פ. (2020). תפיסת החברה הדמוקרטית כרגישה לנפגעים והשפעתה על ההתמודדות עם איומים אסטרטגיים: ארצות הברית, בריטניה וישראל בניתוח השוואתי. חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן, המחלקה למדע המדינה
- [27] (טיארג'אן, 2021)
- [28] (Burk, 1992; Janowitz, 1972; Van Doorn, 1975)
- [29] (טיארג'אן, 2021)
- [30] הרמן, ת. ואחרים (2021); ממד"ה (ספטמבר 2021). מדד האמון בצה"ל
- [31] Christensen, T., & Lægreid, P. (2003). *Trust in Government—The Significance of Attitudes towards Democracy. The Public Sector and Public Sector Reforms*, Bergen: Bergen University Research

- [32] (Burk (1994
- [33] Boëne, B., Dandeker, C., Kuhlmann, J., & Van der Meulen, J. (2000). *The Swedish Military in International Perspective*. Report no. 2, Swedish National Defence College, Department of Leadership; Manigart, P. (2003). Public Opinion and European Defense, in Callaghan J. and Kernic, F. (Eds.). *Armed Forces and International Security – Global trends and issues*, 327-332. Munster: Transaction Publishers
- [34] אריאן, א. (1999). **ביטחון בצל איום: דעת קהל בישראל בנושאי מלחמה ושלום**. תל אביב: פפירוס, אוניברסיטת תל אביב; גל, ר. (1993). **אנשים נגד סקאדים: תגובות הציבור הישראלי להתקפות הטילים בזמן מלחמת המפרץ**. דו"ח מחקר, זיכרון יעקב: המכון הישראלי למחקרים צבאיים; הרמן, ת., ענבי, א., הלר, א. ואחרים (2020). **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2020**. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה; טיארג'אן, 2021; (2016). The Israeli public's perceptions towards the IDF – stability and change. *Armed forces and society*, 42(2), 324-343
- [35] Mueller, J. E. (1970). Presidential Popularity from Truman to Johnson. *American Political Science Review*, 64(1), 18-34; Mueller, J. E. (1973). *War, president and public opinion*. New-York: Wiley; Mueller, J., E. (1994). *Policy and Opinion in the Gulf War*. Chicago: University of Chicago Press
- [36] הרמן ואחרים (2021); ממד"ה (2021)
- [37] טיארג'אן (2021)
- [38] Ball-Rokeach, S.J. (1985). The origins of individual media system dependency. *communication research*, 12 (4), 485-510; Ball-Rokeach, S. J., & DeFleur, M. L. (1976). A dependency model of mass-media effects. *Communication research*, 3(1), 3-21; Carrey, J.W. (1988). *Communication as culture*. Boston: Unwin Hyman
- [39] ריבנאי־בהיר, ש. (2015). **חברה ברשת**. צה"ל: מחלקת מדעי ההתנהגות (ממד"ה), פרויקט צבא חברה; לימור, לימור, י. (2018). **מלחמה בעידן אינפו כאוס**. הרצאה בכנס השנתי של דוברי הרשויות המקומיות בישראל, נובמבר 2018, נתניה. 2018; Kuperwasser, Y., & Siman-Tov, D. (2019). Preface. In Kuperwasser, Y., & Siman-Tov, D. (Eds.). *The Cognitive Campaign: Strategic and Intelligence Perspectives, Memorandum 197*, 7-12. Tel Aviv: The Institute for National Security Studies, INSS
- [40] <https://www.unian.ua/society/904480-pershiy-batalyon-natsionalnoji-gvardiji-sklav-prisyagu.html>
- [41] <https://www.washingtonpost.com/world/2022/01/27/ukraine-russia-volunteers-civilians/>; <https://www.npr.org/2022/02/25/1083130131/thousands-rush-to-enlist-in-ukraines-army-to-fight-the-russian-invasion>
- [42] <https://www.wsj.com/articles/in-ukraine-a-peoples-army-includes-rock-stars-tv-hosts-and-playwrights-11646918565>
- [43] Bateman, J. M., & Edwards, B. (2002). Gender and evacuation: A closer look at why women are more likely to evacuate for hurricanes. *Natural Hazards Review*, 3(3), 107-117; Gidron, D., Peleg, K., Jaffe, D., & Shenhar, G. (2010). Civilians under fire: evacuation behaviour in north Israel during the Second Lebanon War. *Disasters*, 34(4), 996-1012; Shenhar, G., Jaffe, D., Gidron, D., & Peleg, K. (2012). Evacuation (Patterns of Ethnic Groups under Fire. *Journal of Homeland Security and Emergency Management*, 9(1

כשירות ולא כמות

סא"ל (מיל') פרופ' עוזי בן שלום, סוציולוג צבאי מאוניברסיטת אריאל ויו"ר אגודת חוקרי צבא וחברה בישראל 10.04.2022

אנתפאדת היחידים גל טרור מנהרת אלימות הכשרה בנשק

בעקבות פיגועי הטרור שבוצעו לאחרונה, שאינם דומים לחלק ניכר מן הפיגועים בתקופת "אנתפאדת הבודדים", יש להשקיע בכשירות של נושאי הנשק, ותפוצה רחבה מדי של כלי יריה לא תסייע בכך. הצגת מאפיינים של פיגועים לציבור, הגדרה ברורה של ציפיות מכל אדם הנושא נשק ברישיון והכשרה יסודית הם המרכיבים החשובים בהתמודדות של ישראל עם גל נוסף של פיגועים

זירת פיגוע הירי בחדרה, מארס 2022

פיגועי הטרור שבוצעו לאחרונה שונים במידה רבה מחלק ניכר מן הפיגועים שהתבצעו בתקופת "אנתפאדת הבודדים" (2015–2016). ההבדלים המרכזיים נוגעים לרמת הנחישות של התוקפים להרוג, ההכנות המוקדמות שבוצעו והשילוב בין אמצעי לחימה כמו מכונית וסכין או כלי נשק מסוגים שונים. בפיגועים האחרונים בולטת מיומנות בסיסית בהפעלת כלי הנשק, ומשך הזמן של פיגועים אלה ארוך באופן יחסי ונמנה בדקות ולא בשניות.

ההכנה הפסיכולוגית של המפגעים היא גורם מרכזי להבדל ברמת הקטלניות. כאשר תוקף נחוש להרוג ומתמיד בכך – קשה לשבש את פעולותיו. תוקף נחוש נמצא במצב פסיכולוגי של "מנהרת אלימות", והמיקוד בפעולותיו מאפשר לו להתמיד בהן. כאשר התוקף אינו נחוש, כפי שאירע פעמים רבות מאוד בפיגועי סכינאות של אנתפאדת הבודדים, נדרשת פעולה פיזית כלשהי, לעתים רבות ללא כל צורך בכלי נשק, המשבשת את פעולותיו ומוציאה אותו ממצב פסיכולוגי זה. שיבוש פיגוע של תוקפים שאינם נחושים מתבצע בדרך כלל באמצעות פעולות התגוננות כגון זריקת חפצים, מאבק וצעקות. עם זאת, אם אנו נמצאים בפתחה של תקופת פיגועים הדומה למה שראינו בתקופה האחרונה, אין די בפעולות התגוננות שאדם סביר יכול לבצע.

ניתוח חזותי של פיגועים שהתרחשו באנתפאדת הבודדים, אשר פורסם בגיליון השני של כתב העת חברה צבא וביטחון לאומי, התבסס על צפייה בסרטונים שהעלו אזרחים לרשת.¹ הניתוח מלמד, כי היכולת לשבש

פיגוע באמצעות נשק באה לידי ביטוי, כאשר משבש הפיגוע יודע כיצד להשתמש בנשק והוא נחוש לעשות זאת. ההכשרה הקודמת היא הגורם רב ההשפעה והחשוב ביותר. היא, ולא שום קטגוריה חברתית אחרת, אידאולוגיה או שייכות לקבוצה מגדרית או אתנית. במחקר נוסף שנערך על שיבוש פיגועי טרור על ידי נשים מצאנו, כי הגורם היחיד שיכול להסביר שיבוש פיגוע על-ידי נשים בכל התקופה של אנתפאדת הבודדים, היה רמת ההכשרה המעשית של שוטרות וחיילות.²

מעצר מבוקשים במזרח ירושלים, פברואר 2016

הדבר מחדד את היחס הנכון לנשיאת נשק על-ידי חיילים, שוטרים ואזרחים כאחד. והנה, דווקא כאן מצוי עקב אכילס בטיפול בנושא. רבים מלובשי המדים, אשר אינם נושאים בתפקידי לחימה וחלק גדול מן האזרחים או שאינם נושאים כלל נשק, או שאינם יודעים כיצד לעשות בו שימוש ברמה מבצעית. נשיאת נשק כצעד של "מוכנות יתרי"³ אינו ערובה להצלחה בשיבוש של פיגועים. מהן הסיבות שהביאו למצב זה? ראשית, תפוצה רחבה של כלי נשק היא בעייתית, שכן מעורבים בה מקרים רבים של פליטות כדור, פציעות, התאבדויות, גניבות ותקלות בכלי הנשק. שנית, הכשרה יסודית בנשק היא יקרה ויש בה סיכון. כל אדם שניגש לחדש רישיון לנשקו האישי מבין עד כמה המדינה נרתעת מהשקעה בהכשרה מסוג זה, ואף יותר מכך – בשמירת הכשירות. התוצאה היא תהליך הכשרה שטחי ביותר, שרובו מוקדש לאזהרות שונות ובו אין מתרגלים כמעט אף פעם ירי מבצעי או תפעול תקלות ירי.

שלישית, נושא המודעות. כל אדם הנושא נשק בתקופת פיגועים חייב לדעת ולהפנים את המשמעות של האחריות ושל המנהיגות המצופה ממנו. ללא הפנמה של ציפיות אלה, אנשים אינם פועלים לשיבוש פיגועים. מי שיכול לשבש פיגוע צריך להבין כי חובתו האישית לנסות להגן על הציבור במקרה של פיגוע. בתקופה זו הנכונות ליטול אחריות, בוודאי בעת פיגוע שהוא אירוע בלתי סדור ובלתי מובן ואין כללים ברורים לפעולה, אינה מובנת מאליה. היחס המורכב לאזרחים שמנעו את הפיגוע בבאר שבע מראה זאת בבירור.⁴

שאלה מהותית אחרת היא מידת היכולת של המערכות הביטחוניות להסתגל למציאות החדשה. אם יתרבו פיגועים המאופיינים בתוקפים נחושים ומאורגנים, הרי שנוסף על הדריכות הקיימת ממילא של כוחות הביטחון תידרש השקעה בהדרכה של נושאי הנשק בציבור הישראלי, כדי שיוכלו לזהות באיזה מצב הם נמצאים ומה ניתן לעשות.

יש להשקיע בכשירות של נושאי הנשק, ותפוצה רחבה מדי של כלי יריה לא תסייע בכך. כלומר איכות לעומת כמות. הצגת מאפיינים של פיגועים לציבור, הגדרה ברורה של ציפיות מכל אדם הנושא נשק ברישיון והכשרה יסודית הם המרכיבים החשובים בהתמודדות של ישראל עם גל נוסף של פיגועים.

- [1] בן־שלום, ע., משה, ר., מש, ר., ודביר, ע. (2022). מיקרו־סוציולוגיה של מלחמות חדשות - ניתוח חזותי של פיגועי טרור במהלך "אנתפאדת היחידים". *חברה צבא וביטחון לאומי*, 2, 87–67
- [2] Ben-Shalom, U., Mash, R., Lewin, E., & Dvir, A. Violence by women – The utility of the three-agent model for (the understanding of terror attacks in the Intifada of the Individuals (Submitted for publication
- [3] Ben-Shalom, U., & Glicksohn, J. (2013). Dimensions of operational stress and forms of unacceptable risk-taking with small arms. *Military Psychology*, 25(4), 319-329
- [4] ברוך, ח' (2022, 22 במאָרס). תיעוד: המשטרה לקחה את נשקו של מחסל המחבל. ערוץ 7

עם קשה עורף: תגובה למאמרו של פרופ' עוזי בן שלום

יאיר אנסבכר, עמית מחקר בכיר בפורום קהלת, יועץ ודוקטורנט החוקר את המלחמות החדשות 13.04.2022

נשיאת נשק אנתפאדת היחידים מגבלות הכוח

גם אם נניח שמערכת הביטחון תבצע לבסוף את עבודתה, חשובה הידיעה כי היא מעודדת את האזרחים לקחת חלק פעיל ויוזם בהגנה על חייהם, ולא הופכת אותם לאבן ריחיים על צווארה. פעילות אזרחית, נשיאה בעול ובמשימות השוטפות הנדרשות בחירום וכמובן עידוד נשיאת נשק (ברישיון וכחוק) – הם מכפילי עוצמה מהותיים לעוצמתה של המדינה

כשירות ולא כמות

סא"ל (מיל') פרופ' עוזי בן שלום, סוציולוג צבאי מאוניברסיטת אריאל ויו"ר אגודת חוקרי צבא וחברה בישראל 10.04.2022

הכשרה בנשק

מנהרת אלימות

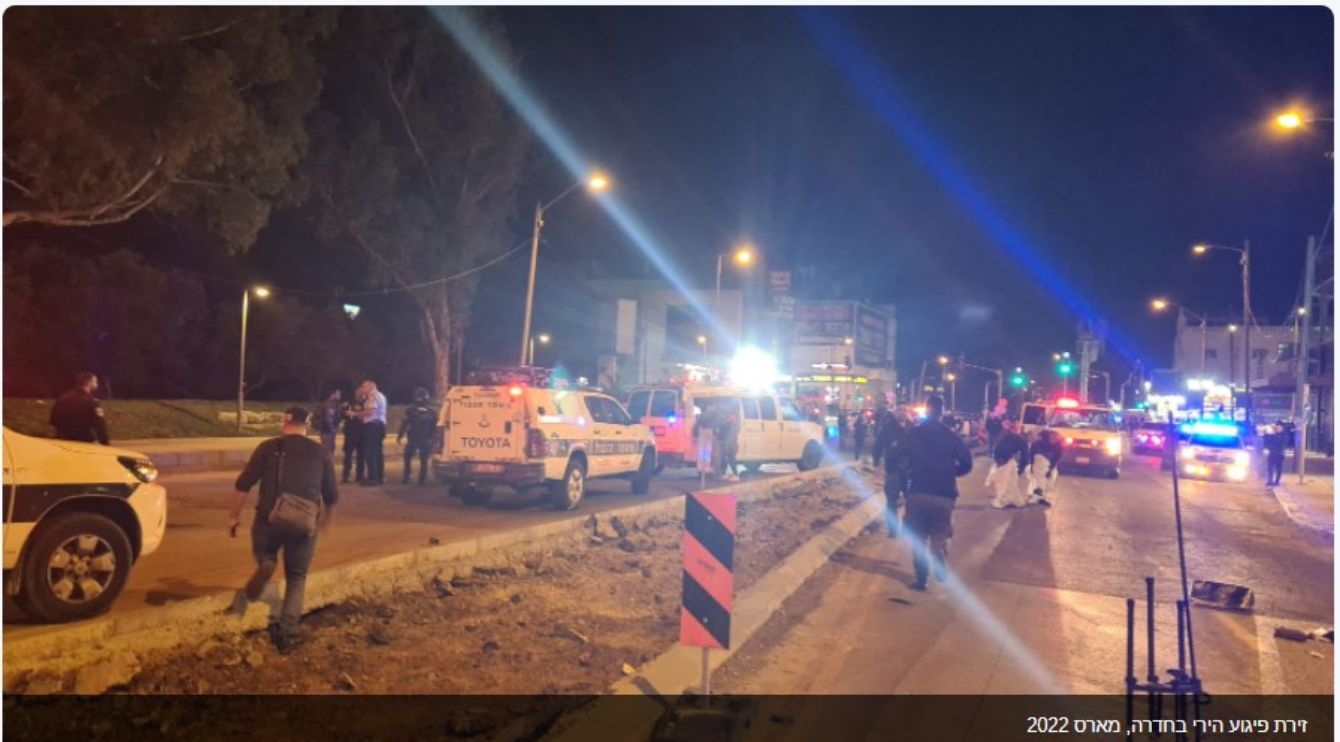
גל טרור

אנתפאדת היחידים

הדפסה

בעקבות פיגועי הטרור שבוצעו לאחרונה, שאינם דומים לחלק ניכר מן הפיגועים בתקופת "אנתפאדת הבודדים", יש להשקיע בכשירות של נושאי הנשק, ותפוצה רחבה מדי של כלי יריה לא תסייע בכך. הצגת מאפיינים של פיגועים לציבור, הגדרה ברורה של ציפיות מכל אדם הנושא נשק ברישיון והכשרה יסודית הם המרכיבים החשובים בהתמודדות של ישראל עם גל נוסף של פיגועים

זירת פיגוע הירי בחדרה, מארס 2022

הטרור, להבדיל מגרילה, מפעיל אלימות כלפי אזרחים ומכוון אותה אל עורף המדינה כדי להשיג את מטרותיו.¹ התפיסה **שמיצג פרופ' עוזי בן שלום** מקובלת בחלק ממדינות המערב ובאקדמיה, ולפיה הטרוריסטים ורשויות המדינה רואים באזרחים כבשים חלשות מדושנות ותמימות הרועות באחו הגלובלי בלי יכולת אמיתית לזהות או לקדם את פני הסכנה, ובוודאי שלא להתמודד איתה. בשל פגיעותם, יש להגן על "הכבשים האזרחיות" באמצעות "כלבי שמירה" מקצועיים מטעם המדינה, כלומר אנשי כוחות הביטחון. למשל בתג הכתף הנפוץ בקרב הכוחות המיוחדים האמריקניים, איש הכוחות המיוחדים משול לכלב רועים השומר על העדר.

בכל הקשור למקרה הבוחן הישראלי, לדעתי המציאות הפוכה לחלוטין מן המצב שמתאר פרופ' בן שלום. לטעמי התזה המבקשת להוציא נשק מידי אזרחים המתאימים לנשיאת נשק, לסגור כיתות כוננות² ולהטיל את הסמכות והאחריות לנשיאת נשק על מנגנוני המדינה בלבד היא מסוכנת, ואינה מתחשבת ביכולותיהם המוכחות של האזרחים, בשיקולי מערכת הביטחון ובצרכיה ובניסיון המבצעי ארוך השנים שצברו האזרחים. לישראל אינטרס לאומי רחב ולפיו אזרחים רבים ככל האפשר יהיו מסוגלים להגיב על מקרי חירום, כאשר הם ממושים (על פי התבחינים המקובלים בחוק כמובן, וללא יוצאים מן הכלל).³

ראשית חשוב לציין כי הדיון המתנהל כאן אינו תיאורטי. לישראל ניסיון רב שנצבר במהלך שנותיה. במהלך כל גלי הטרור מהקמת המדינה פעלו אזרחים ישראלים חמושים באופן מעורר השתאות הן במלחמות והן באירועי טרור ופח"ע כאשר הם מסכלים פיגועים, מנטרלים מחבלים ומושיטים סיוע ראשוני מציל חיים ורוב ערך לכוחות הביטחון. ככלל, ניתן לומר כי האזרחים נושאי הנשק מגיבים היטב. למשל בזמן אירועי "אנתפאדת הבודדים" ב־2015 נבלמו פיגועי טרור ספורדיים רבים דווקא על־ידי אזרחים מעורבים שנקלעו למקום ההתרחשות. חלק מהם אף שילמו על כך בחייהם.⁴ הפיגוע האחרון בבאר שבע הוא דוגמה טובה, מכיוון שאת המחבל נטרלו שני אזרחים שמנעו אסון גדול יותר.

במאמרו התייחס פרופ' בן שלום לשינוי שחל כביכול באופי הפיגועים, והגדיר מחבלים הנושאים נשק כ"נחושים". אינני מקבל אבחנה זו לא רק מפני שגם בגל הפיגועים הנוכחי יש עירוב של סוגי אמל"ח (החל בסכין, עבור לאקדח וכלה ב־M16 שנחטף מאנשי ביטחון), אלא גם ובעיקר מפני שהנחת המוצא של מערכת הביטחון עד היום הייתה כי כל מחבל שיוצא לפגע הוא "נחוש" מספיק בשביל להרוג או להיהרג, וכי אין בידינו הכלים לסווג את המחבלים לפי מד נחישות אמפירי. עובדה שעליה נוכל להסכים היא ההבדל ברמת המקצועיות של המפגע, אך כאן גם במקרה והוא נחוש, לפי שיטתו של בן שלום, כלומר חמוש היטב והתכונן ברצינות ומראש לפעולת הטרור, רמת כשירותו אינה עומדת ככל הנראה מול רמת לחימת הפרט של בוגר שירות קרבי בצה"ל שעבר בהכשרתו בסדיר ובמילואים עשרות רבות של ימי אימון וירי תקינים.

שנית, מבחן התוצאה ולפיו מספר נמוך יחסית של תקריות הקשורות בשימוש לא ראוי בכלי ירייה בקרב נושאי נשק ישראלים אזרחיים ברישיון, מעיד כי בהשוואה למדינות אחרות⁵ ולכמות הנשק הקיימת כיום בידי הציבור, יש לאזרח הישראלי נושא הנשק הממוצע לא רק את הידע הטכני המספק אלא גם אחריות ושיקול דעת שהעניק לו השירות הצבאי הקרבי (שהוא כאמור תבחין עיקרי בהחלטת המדינה להעניק לו נשק). אחרי הכול, ישראל שולחת אדם צעיר חמוש בנשק ועטוי מדים למגוון משימות מגוונות הקשורות בביטחונה, ואין סיבה שתפסיק לסמוך עליו כאשר הוא פושט מדים ולובש ג'ינס וטי שירט. ד"ר אפרים לאור, מומחה ישראלי לאפר"ן (אירועי פתע רבי נפגעים), טוען כי רוב הלוחמים בעולם כיום הם כנראה אזרחים על טנדרים.⁶ אם יש צדק בדברי לאור, אזי האזרחים הישראלים הם מהמוכשרים הקשוחים והאיכותיים שבלוחמים המאולתרים הללו.

...השתחרר מבית החולים | כאן 11 לשעבר רשות השידור

מאמרו של בן שלום מתעלם גם ממגבלות הכוח המדינתי, כלומר מן העובדה כי אין ברשות ישראל (ולמעשה ברשות אף מדינה) את היכולת להימצא בכל מקום בכל זמן. ולראיה הדיונים האחרונים שנשמעו הן במערכת הביטחון והן בתקשורת על הצורך בהקמת משמר לאומי⁷ או בהרחבת מג"ב,⁸ וכן הצורך האחרון לצרף לכוחות המשטרה הפועלים בערים כוחות מאולתרים המורכבים מחיילי מסלול של יחידות מובחרות ומיוחדות.⁹ המפגש עם העורך הישראלי הוא לעיתים סיוט תכנוני ומבצעי עבור מחבלים, אשר באופן סטטיסטי מנוטרלים ברוב המקרים תוך דקות מתחילת הפיגוע. אגב, לא מן הנמנע כי הבחירה של המחבלים האחרונים לפגוע דווקא בלב מתחם הבילויים של תל אביב או בעיר החרדית בני ברק, נעשתה מתוך הבנה שמלבד הצפיפות האנושית שתעניק להם יתרונות טקטיים, הם ייתקלו במעט אזרחים נושאי נשק בשני המקומות. הסתמכות בלעדית על נושאי נשק "מקצועיים" השייכים למערכת הביטחון, והתעלמות מן העובדה ש"שמיכת הביטחון המדינתי קצרה מלכסות את כל חלקי הארץ", כפי שטען נצ"מ אלי גוזלן, קצין החקירות והמודיעין של מג"ב,¹⁰ עלולה לאפשר תרחישים כמו אלה שאירעו בפיגועי הירי ההמוניים במומבאי ב־2008 או בפריז ב־2015 שבהם הסתובבו מפגעים שעות ארוכות ופגעו במאות בני אדם ללא מפריע.

פיגוע הירי בתל אביב, 7 באפריל 2022

לפני כמה ימים אמר ראש הממשלה נפתלי בנט, זמן קצר לאחר שהמליץ לכל אזרח שיש ברשותו נשק ברישיון לשאת אותו עליו: "השב"כ, צה"ל והמשטרה מצליחים לסכל המון פעולות טרור מראש, אך לא תמיד. לכן, האחריות של אזרחים היא חשובה מאוד"¹¹. משמעות עוצמתו של העורף הישראלי אינה משליכה רק על שרידותם של הפרטים. גם אם נניח שמערכת הביטחון תבצע לבסוף את עבודתה, חשובה הידיעה כי היא מעודדת את האזרחים לקחת חלק פעיל ויוזם בהגנה על חייהם, ולא הופכת אותם לאבן ריחיים על צווארה. פעילות אזרחית, נשיאה בעול ובמשימות השוטפות הנדרשות בחירום וכמובן עידוד נשיאת נשק (ברישיון וכחוק) – הם מכפילי עוצמה מהותיים לעוצמתה של המדינה.

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן: <https://bit.ly/3ledAzz>

הערות

- [1] גנור, ב' (2018, 12 בספטמבר). הגדרה בינלאומית לטרור – צו השעה. הזירה, דיפלומטיה ויחסי חוץ
- [2] בן צור, ר' (2019, 31 באוגוסט). צה"ל מבטל כיתות כוננות בקו התפר: "מפקירים אותנו". Ynet
- [3] האגף לרישוי כלי ירייה (2021, 29 באפריל). תבחינים למתן רישיון להחזקת כלי ירייה פרטי. המשרד לביטחון פנים
- [4] חלק מהם אף זכו לעיטור האומץ האזרחי על פעילותם: הרב נחמיה לביא ז"ל שנרצח בעת שנאבק במחבל ב־30 באוקטובר 2015; עופר בן ארי ז"ל שנרצח בעת שנאבק במחבלים ב־23 בדצמבר 2015; חגי קליין, על התנהלותו בפיגוע הירי בשרונה ב־8 ביולי 2016; אלירן שוע, על התנהלותו בפיגוע הירי בשרונה ב־8 ביולי 2016; אריק רוקח, על עזרתו בנטרול המחבל בבית חורון ב־21 בינואר 2016
- [5] ובוודאי לארצות־הברית שבה הזכות לנשק מעוגנת בחוקה והפיקוח החוקי למעשה כמעט אינו קיים ואמנם יש לכך השלכות קטסטרופליות המתגלות מעת לעת בזירות ירי מרובות נפגעים על רקע אזרחי ואשר בה בשנה ממוצע יש כ־40 אלף הרוגים מירי אזרחי: Siegel, R., & Blocher, J. (2020). Why Regulate Guns? Journal of Law, Medicine & Ethics, 48 (S4), 11-16 <https://www.gunvictimsaction.org/facts-about-gun-violence>
- [6] לאור, א' (2019, 4 בדצמבר). צה"ל ומערכת הביטחון מול איומים חדשים. מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים: <https://www.youtube.com/watch?v=7yIBq0rz85o>
- [7] חליוה, א' ופרל פינקל, ג' (2021, 1 ביוני). למידה נוספת בעקבות "שומר החומות". מרכז דדו
- [8] בלום הלוי, י' (2022, 18 בפברואר). בנייתו של מג"ב כמשמר הלאומי להגנת המולדת היא תנאי הכרחי להצלחת תוכניות החומש. מעריב

[9] יהושע, י' (10 באפריל, 2022). הפיגוע בדיזגנוף הוכיח: חייבים משמר לאומי. Ynet

[10] שומפלב, א' ואחרים (10 באפריל, 2022). דובר צה"ל באולפן ynet: "עוד נגיע לאביו של המחבל". Ynet

[11] בריינר, י' ואחרים (30 במרס, 2022). בנט: מי שיש לו רישיון לנשק, זה הזמן לשאת אותו. הארץ; מעריב אונליין (2002), 1 באפריל). בנט: "נושא הנשק ברישיון הם אלה שלאורך השנים הצליחו לעצור פיגועים". מעריב

גנרל חורף מחפש כיוון

רס"ן שחר הלר, ראש המכון לחקר לוחמת היבשה, דוקטורנט בחוג לניהול משאבי טבע וסביבה, אוניברסיטת חיפה 14.04.2022

אקלים חורף רוסיה-אוקראינה

אילו נשאלו הגנרלים של פוטין בנוגע לעיתוי היציאה למלחמה בפברואר, בהקשרי מזג האוויר בלבד, צדקו אלה שהציעו לצאת אליה. מצד אחר, טמפרטורות חמות יותר מהממוצע העונתי הביאו את האדמה הקפואה להפשיר מהר מהרגיל. הכנה נאותה לשדה הקרב, עם דגש על העונה הרלוונטית ללחימה, תאפשר להשיג את המטרות וההישגים הנדרשים ללא תלות בחסדי שמיים

"גנרל חורף" בחזית המזרחית של מלחמת העולם הראשונה, 1916. מתוך: Le General Hiver

"מלחמות, כבר לא קורות בחורף/אפילו לנו קצת קר בשביל לשנוא/מלחמות, כבר לא קורות בחורף/אפילו לנו קצת קר בשביל לכבוש" (סי היימן)

כבר שבועות שהצבא הרוסי לוחם בשטח אוקראינה. עולה השאלה: מדוע החליט נשיא רוסיה, ולדימיר פוטין, דווקא באמצע החורף האירופי של 2022, לפלוש למדינה? מקרי העבר מוכיחים כי תנאי מזג האוויר לא היטיבו עם הפולשים שנעו על אדמת אוקראינה: החל בנפוליאון בונפרטה בשלב נסיגתו מרוסיה חזרה לצרפת; וכלה באדולף היטלר בעת מעברו על אדמת אוקראינה בדרך לכבוש את רוסיה. במקרים אלה סייע דווקא החורף לצד הרוסי לשרוד או לנצח. האם כך גם הפעם? בשלב זה שווה להזכיר את "גנרל חורף"¹ ו"גנרל כפור"², אותו ביטוי המסביר למפקדים את השפעת החורף על המלחמה ובעיקר על תנועת הגיסות. סיבת הפלישה לאוקראינה כנראה אינה קשורה לחורף, ומתקשרת יותר להיבטים גיאופוליטיים שונים שהביאו את הרוסים והאוקראינים לנקודת חיכוך מספקת כדי לצאת למלחמה. מנגד, לתקופת החורף השפעה רבה על יכולת הצבאות להילחם זה בזה ולהשיג את ההישגים שהוגדרו להם על ידי הדרג המדיני. מאמר זה ינסה להציג את השפעת מזג האוויר על תנועת כוחות לוחמים, ולענות על השאלה האם היה כדאי לצאת למלחמה בתקופה זאת של השנה באזור זה של העולם?

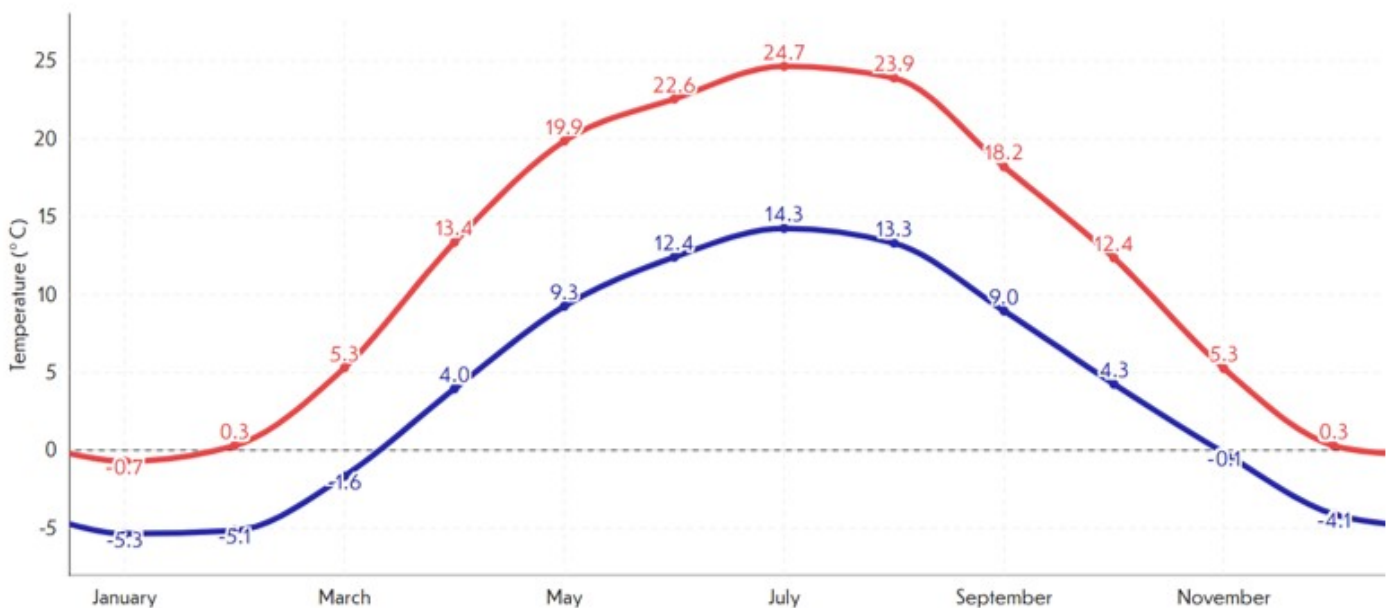
השפעת מזג האוויר על מרחב התמרון היבשתי באוקראינה

ירידה משמעותית של משקעים בטווח זמן קצר מרווה את אדמת הכבול³ והאדמה השחורה האופיינית לאוקראינה ולמדינות רבות באירופה (לדוגמה המדינות הסקנדינביות, גרמניה, אירלנד, הולנד ועוד), אך גם לאזורים אחרים בעולם (קנדה, ארצות-הברית ועוד). תופעה זו של הרוויה הקרקע אף קיבלה שם בשפה המקומית – *Rasputitsa* – המציין את תנאי הדרך המשובשים במרחב זה של העולם בשל משקעי מים או שלגים. מצב זה גורם לדרכים הלא סלולות ולשדות להיות מכשולים טבעיים, המונעים את תנועת רוב כלי הרכב והרק"ם.

רובו של הצבא הרוסי נשען על כוחות ממוכנים, בעלי מגוון רחב של כלי רכב ממוגנים. חלקם בעלי עבירות נמוכה מאוד לתנאי השטח הקיימים באוקראינה כעת. מתחילת המלחמה הופצו ברשתות החברתיות תמונות רבות המראות בעיקר כלי רק"ם שונים, מחופרים בבוץ בלי יכולת לצאת בשל יכולות עבירות בלתי מספקות, המונעות מהכלים לנוע בחופשיות ולא להתחפר בבוץ. התחפרות זאת נובעת ממערכת הנעה, ממזקו"מים (מערכת זחלים, קפיצים ומרכובים) ומגלגלים שאינם מתאימים לקרקעות רוויות המים. התמונות הללו משלימות את סיפורו של הצבא הרוסי הנע לאט בדרכים, חוסף נ"ט, מטענים ובקבוקי תבערה. מצב זה בקלות יכול להיות מכשול משמעותי לצבאות אחרים בהתמודדותם עם אותה הקרקע במקומות אחרים ברחבי העולם. מטבע הדברים, מצב זה נותן יתרון מובהק לאוקראינים, שיחד עם תיעול נכון של הכוחות

(בעזרת פיצוץ גשרים, הצפת אזורים במים וכדומה)⁴ חייב את הרוסים לנוע על גבי צירים ולהיות חשופים לכוחות האוקראיניים המכסים היטב את המרחב במגוון אמצעים להתקפת הכוחות. ראוי לציין, הצבא הרוסי של 2022 אינו הצבא הנפוליאוני של 1812 והגרמני של 1942. הוא נהנה מכלי רק"ם חזקים יותר, משאיות בעלי הנעה משולבת וחשוב מכול - יש צירים סלולים רבים יותר ברחבי ברית המועצות לשעבר מבעבר. מרכיבים אלה הצליחו, למרות הגשמים, להביאם בדרך הקשה אל הערים המרכזיות במדינה ולצור עליהם.

"גנרל בוץ"⁵ אינו בוחר במי מהצדדים, וגם לצבא האוקראיני סיפק שפע של בעיות לכוחותיו הממוכנים. אפשר לראות כוחות אוקראיניים שקועים ללא יכולת להמשיך להילחם. היתרון הממשי העיקרי של האוקראינים הוא הכוחות הקטנים הנעים בעיקר באופן רגלי, אולם מוגבלים בתנועה מהירה ויעילה בין אזורים שונים. פרט לבוץ, נדרש להתייחס לנושא הקור העז בעונה זאת. הטמפרטורות צונחות עד ממוצע של מינוס 5 מעלות צלזיוס, מה שמקשה מאוד על הלוחמים וגורמי הסיוע להילחם. (ראו תרשים 1) מזג האוויר דורש ביגוד חם יותר המקשה על תנועת הלוחמים, מזון רב יותר (בעל ערך קלורי גבוה) ועוד. לכל אלה נוספו תנאי ראות ירודים בשל היווצרות עננים נמוכים וערפל, המקשים על תנועה, טיסה בגובה רב, הפעלת אמצעים אופטיים שונים ועוד.

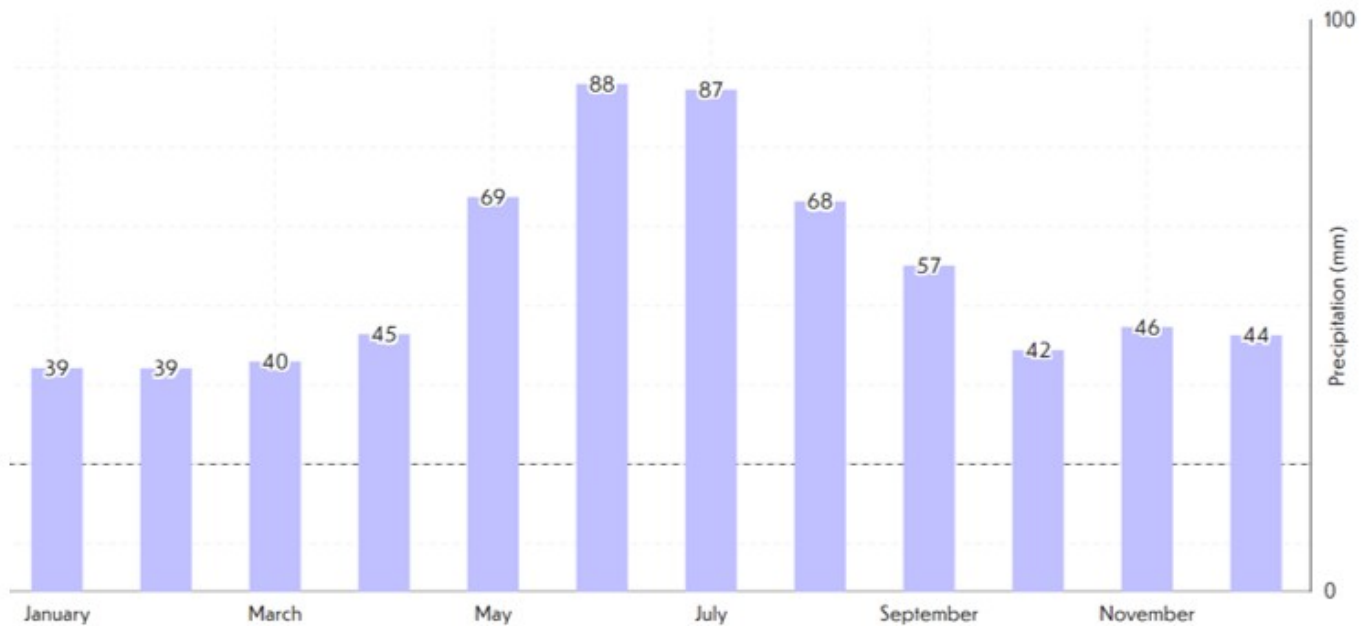
תרשים 1: ממוצע הטמפרטורות באוקראינה בחתר חודשים. באדום הטמפרטורות הממוצעות בשעות היום (Co); בכחול הטמפרטורות הממוצעות בשעות הלילה (Co-b)

מאפייני הקרקע ומזג האוויר באוקראינה

אוקראינה ממוקמת בדרום מזרח אירופה, צפונית לחופי הים השחור. מקיפות אותה מדינות רבות, בהן רוסיה, בלארוס, פולין ועוד. שטחה הוא השני בגודלו באירופה (אחרי רוסיה) וכולל יותר מ-600 אלף קמ"ר. מרבית שטחה של אוקראינה מישורי, ובחלקים קטנים מאוד של המדינה יש הרים (בעיקר בדרום מערב המדינה, לדוגמה הר הוברלה הגבוה ביותר במדינה – 2,061 מטרים).⁶ בחלקה הדרומי קרקעות הבנויות בעיקר מאבן חול כהה וגסה, ובאזור הדונבאס המזרחי מכרות פחם גדולים המעידים על הימצאותה של אדמת כבול. בחלקה המרכזי של המדינה בעיקר קרקעות המאופיינות בסלעי גרניט ובדיויריט קוורץ. האזור הצפון מערבי מאופיין בשטחים וולקניים שהביאו איתם סלעי בזלת, אנדזיט וטוף. קרקעות אלו אינן מכשול בוץ עבור הכוחות הנעים אליהם (ייתכן כי יתאפיינו בסלעים גדולים שיעצרו תנועת רק"ם). למרות גודלה של אוקראינה ושטחיה הפוריים, רק כ-15% מהמדינה מיוערים.

אוקראינה מאופיינת בעיקר בחלקיה הצפוניים במזג האוויר קר, הנובע מזרמים קרים המגיעים מצפון (מהכיוון הקוטב הצפוני של כדור הארץ). הטמפרטורה הממוצעת השנתית באוקראינה נמוכה ביחס למדינות אחרות במרחב (בקיץ 14-24 מעלות בממוצע; בחורף -0.7 ועד -5.3 מעלות). עיקר המשקעים יורד בחודשי הקיץ בין החודשים יולי-אוגוסט (ראו תרשים 2) בממוצע של 87 מ"מ לחודש (14 ימי גשם), לעומת ממוצע משקעים של 39 מ"מ בחודשים ינואר ופברואר (ממוצע של 11 ימי גשם) – עלייה של 112% בכמות המשקעים בין התקופות. ממוצע הגשמים השנתי באוקראינה עומד על יותר מ-553 מ"מ לשנה. נוסף על כמות המשקעים הנמוכה היורדת בחודשי החורף (ראו תרשים 1) הטמפרטורות הנמוכות באוקראינה אף מסייעות בהקפאת

המים הנמצאים בקרקע, מה שמקשה אותה והופך אותה עבירה יותר לתנועת כוחות צבא עד שהיא מתחילה להפשיר ולהפוך לבוצית יותר.⁷ מנגד, הופעת כמויות גדולות של משקעי שלג מונעים תנועת כלי רכב, רק"ם ובעיקר את יכולתם של החיילים לנוע מרחיקים גדולים ברגל.

תרשים 2: ממוצע המשקעים באוקראינה בחתך חודשים. תרשים המשקעים. מראה באופן ברור את העלייה המשמעותית בירידת המשקעים בחודשי הקיץ לעומת החורף

ניתוח מרחבי התנועה של הצבא הרוסי ביחס לקרקע ולאקלים

מתחילת המלחמה ניתן היה לראות את הצבא הרוסי נע במאמצים עיקריים לשטח אוקראינה. בצפון נעו כוחות כבדים לכיוון עיר הבירה קייב, כאשר בדרך אליה נדרשו הכוחות לעבור במרחב הביצות והאדמה השחורה רוויית המים. במקביל תקפו הרוסים בחבל הדונבאס, שם נאלצו להתגבר על השדות הרחבים של אדמת הכבול. בשאר החזיתות נהנו הרוסים מתנאי שטח נוחים יותר בשל הימצאות סלעי גיר, בזלת ועוד. הקור העז שציפו לו הרוסים לא הגיע, למרות התחזיות הצפויות בעונה זו של השנה. הטמפרטורות הגבוהות באופן יחסי הביאו את הקרקע להפשיר מהר מהרגיל, מה שמנע מהכוחות הרוסים הממוכנים לנוע באופן חופשי ובפריסה רחבה בשטחים הפתוחים. תנאים אלה הוסיפו לקשיים אחרים שנדרשו הכוחות הרוסיים להתמודד איתם בדרכם אל היעדים כמו: קבלת לוגיסטיקה קדימה אל הכוחות הלוחמים, תנועה בצירים בלבד, מארבי הנ"ט של הכוחות הקטנים ועוד.

סיכום והמלצות

הבנת תנאי מזג האוויר והשפעתם על השטח והכוחות הוא מרכיב מפתח בעיתוי תחילת הלחימה ובמהלכה. לפיכך, נדרש לקחת בתהליך ההיערכות ללחימה את מצב מזג האוויר ואת התחזית מספר ימים ככל הניתן קדימה. בהתאמה לתחזית נדרש לתכנן את המשימות הבאות, לתכנן את מרב פעילות התמרון בהתאם לשטח ובעיקר את הסיוע הלוגיסטי שצריך להגיע אל הקווים הקדמיים כל הזמן. בהתאמה לתכנון האופרטיבי נדרש לבצע תכנון מעמיק עבור אמצעים וכלים שימשו לצליחת המכשולים, להוצאת כלים תקועים בבז"א או במים, וימנעו מכלים להישאר זמן רב ללא מענה ו"מחוץ למשחק".

אילו נשאלו הגנרלים של פוטין בנוגע לעיתוי היציאה למלחמה בפברואר, בהקשרי מזג האוויר בלבד (משקעים וטמפרטורה) ומנותקים מהקשרים גיאופוליטיים, מוכנות הצבא ועוד, צדקו אלה שהציעו לצאת אליה, לנוכח כמות המשקעים הנמוכה בתקופה זו והטמפרטורות הממוצעות לעונה זאת של השנה. מצד אחר, טמפרטורות חמות יותר מהממוצע העונתי של פברואר ותחילת מרס הביאו את האדמה הקפואה (שבנו עליה הגנרלים הרוסים) להפשיר מהר מהרגיל ולהפוך לבוצית – מה שהקשה על התנועה הרחבה, וכינסו את הכוחות לצירים הידועים.⁸

על צבאות, וצה"ל בפרט, לבצע מספר תהליכים כדי להימנע בעתיד מבעיה דומה לזאת שהרוסים חווים כעת באוקראינה:

* כתיבת תו"ל מותאם לתנאי החורף, בדגש על תנועת כוחות במקומות שבהם ייתכן שיווצרו מצבים דומים (יצירת בוץ שימנע את תנועת הכוחות).

* ביצוע ניתוח שטח מקיף הכולל השפעות מזג האוויר (כמויות משקעים, טמפרטורות וכדומה).

* קיום אימונים בהקשרי היערכות לחורף (תרגול תנועה בשטח בוצי, לחימה בטמפרטורות נמוכות ועוד).

* ביצוע הערכת מצב מקדימה לפני יציאה ללחימה, ובה ילקח בחשבון תנאי מזג האוויר הצפויים. הערכת מצב זאת תאפשר גם להגדיר בצורה טובה יותר את המשימות המוטלות על הכוחות הרגליים, הממוכנים והלוגיסטיים.

הכנה נאותה לשדה הקרב, עם דגש על העונה הרלוונטית ללחימה, תאפשר להשיג את המטרות וההישגים הנדרשים ללא תלות בחסדי שמיים.

כוחות אוקראיניים משתלטים על טנק T-80 רוסי שנתקע בבוץ. מקור: טוויטר

הערות

[1] הביטוי "גנרל חורף" מתאר את מורכבות הלחימה בחורף, בעיקר בחורף הרוסי

[2] הביטוי "גנרל כפור" פורסם לראשונה בעיתון בריטי ב־1812, ובו תיארה הקריקטורה של העיתון את החורף תוקף את תמונתו של נפוליאון הנסוג מרוסיה

[3] אדמת כבול מכילה חומר אורגני בכמויות גדולות, ומאפשרת לאגור מים. Britannica 2022. Peat
<https://www.britannica.com/technology/peat> בכמויות גדולות – מה שהופך אותה לאדמה בוצית בספיחה של משקעים מרובים

[4] אברלינג'י, ג' (2022). סקירה נושאית 2: היבטי עבירות וגישור בלחימה בין רוסיה לאוקראינה. מקהנ"ר. מחלקת תחה"ן

[5] <https://bit.ly/3rpFuwp>

[6] Britannica 2022. Ukraine. <https://www.britannica.com/place/Ukraine>

[7] World Bank 2022, "climate knowledge portal – Ukraine" [7]
World Bank 2022, "climate knowledge portal – Ukraine" [7]
World Bank 2022, "Average monthly temperature and rainfall in Kiev in millimeter", <https://climateknowledgeportal.worldbank.org/country/ukraine/climate-precipitation-in-ukraine>; Sunheron 2022, "Weather charts for Ukraine" <https://sunheron.com/europe/ukraine-weather-february>

[8] Kasha Patel, K. (2022, March 9). Ukraine faces severe cold blast as it fights Russian invasion. The Washington Post
<https://www.washingtonpost.com/weather/2022/03/09/ukraine-cold-weather-russia-invasion>

שאלון "תפיסת מצב": כלי לאיתור מוקדי לחץ ומסוגלות במשימות הנדרשות מהפרט ומהמסגרת

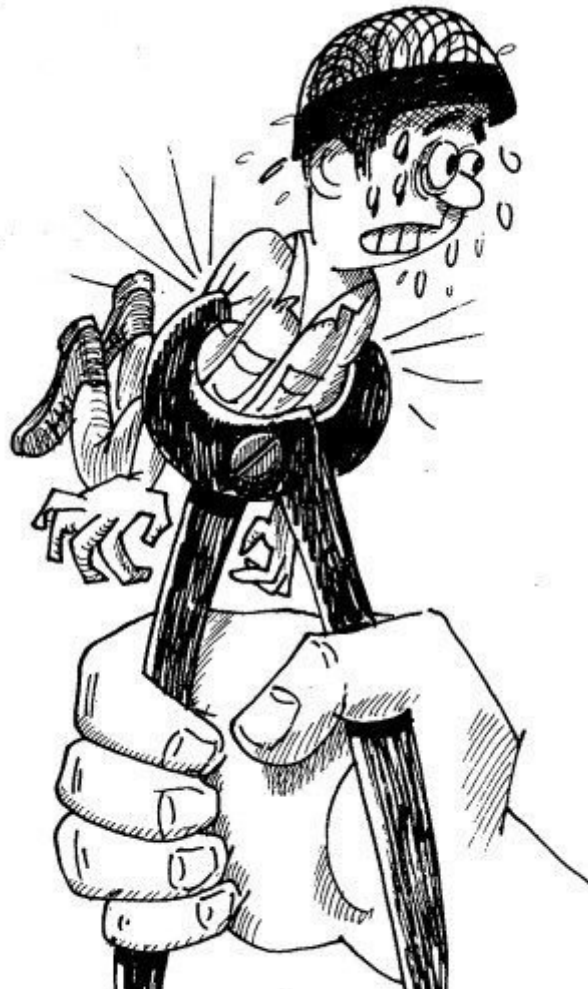
רס"ן אופיר אוחיון, רמ"ד כושר נפשי ופסיכולוגיה מבצעית, מחלקת בריאות הגוף והנפש, מקרפ"ר, זרוע היבשה

סא"ל יואב לוינשטיין, רע"ן שדה וכושר נפשי, מחלקת בריאות הגוף והנפש, מקרפ"ר, זרוע היבשה

ד"ר אבישי אנטונובסקי, רמ"ד מחקר כושר נפשי, מחלקת בריאות הגוף והנפש, מקרפ"ר, זרוע היבשה 25.04.2022

לחץ מסוגלות כושר נפשי בריאות הנפש חרדה מודל האינטראקציה תפיסת מצב

שאלון תפיסת מצב מעניק למפקד זווית התבוננות שונה ומדויקת על האתגרים המנטליים של חייליו, ועל המקומות שבהם נכון לתחזק את כושרם הנפשי. שימוש בכלי שמודד רמת לחץ ומסוגלות, יסייע למפקדים להפסיק לפעול על-פי תחושות בטן ולהתערב ולהשפיע במקום שהחיילים זקוקים לכך

מתוך "היבטים פסיכולוגיים של מצבי לחץ אצל חיילים" (מערכות 257, אוגוסט 1977)

האמונה של חיילי צה"ל בעצמם וביכולתם ליצור שינויים חיוביים בחייהם, משפיעה על הצלחתם בחייהם האישיים והמקצועיים ועל רווחתם האישית. הדבר נכון במיוחד בסביבה הצבאית המתאפיינת בגורמי דחק

(סביבה סטרסוגנית), בעתות שגרה ויותר מכך במצבי חירום. נקודת המפגש בין מידת הלחץ שחווה הפרט למידה שבה הוא יכול, לתפיסתו, להתמודד עימו, מכרעת בהשפעה על תגובתו ללחץ ועל המשך תפקודו לנוכח הגירוי. הבנת התהליך שעובר על החייל בנקודות מפגש כאלה יכולה לשפוך אור על תפקודו הקוגניטיבי והרגשי. דרך הבנת מוקדי הלחץ העיקריים ומידת המסוגלות של החייל להתמודד עמם, יוכל המפקד לגבש תוכניות פעולה ולהשתמש בכלים יישומיים לטובת הפחתת הלחץ ושיפור המסוגלות העצמית של חייליו.

מסוגלות עצמית

תפיסת מסוגלות עצמית נוגעת למבנה הפסיכולוגי של הפרט, ולאמונתו ביכולתו לבצע משימה בהצלחה או לפעול בדרך הנכונה ללא תלות בנסיבות או בהקשר. זו למעשה האמונה של האדם בנוגע ליכולתו להשיג שליטה על אירועים המשפיעים על חייו, לגייס את המוטיבציה ואת המשאבים הקוגניטיביים, ולעשות את הפעולות הנדרשות כדי לעמוד ביעדים.¹ עם התפתחות המושג הורחבה הגדרתו, וכיום ההתייחסות למסוגלות עצמית היא כמערכת אמונות רב-ממדית שמתפתחת במהלך חייו של הפרט. במשך השנים נחקרה המסוגלות העצמית בעולם העבודה, אך ככל הידוע לנו, הנושא אינו נחקר לעומקו בצה"ל.

לחץ

שלוש גישות מרכזיות בספרות הפסיכולוגית להגדרת המושג "לחץ":² הראשונה - לחץ מוגדר על-ידי גירוי. חלוצי המחקר בתחום³ התבוננו על הלחץ במושגים פיזיקליים: לחץ מופעל על חומר מסוים, ואם איננו חזק מדי - יחזור החומר לצורתו המקורית לאחר שיוסר ממנו הלחץ. כאשר הלחץ גובר על גמישות החומר - ייגרם לחומר נזק בלתי הפיך.⁴ כלומר, רמת הלחץ נקבעת רק על-פי מאפיינים שונים של הגירוי שאליו היחיד נחשף: עוצמה, משך ואופן ההופעה (פתאומי או מצופה).⁵ דוגמה נוספת להתבוננות על לחץ דרך הגירוי המפעיל אותו אפשר למצוא במודל הגירויים שפיתחו הפסיכיאטרים הולמס וריי.⁶ מודל זה מתמקד במהות הגירויים היוצרים לחץ, מתוך הנחת יסוד שיש גירויים שיוצרים לחץ אצל רוב בני האדם. לפי מודל הגירויים, יש ארבעה סוגים עיקריים של גירויים ללחץ: עומס; קונפליקט (הימנעות-התקרבות); שינוי (שלילי-חיובי); וחוסר שליטה. כל סוג של תגובה ללחץ מוסבר על-ידי אחד (או יותר) מהגורמים הללו.

הגישה השנייה סוברת כי לחץ מוגדר על-ידי התגובה. לאדם יש מערך קבוע של תגובות ללחץ; גורם הלחץ המעורר את התגובה איננו חשוב, שכן הפרט יכול להגיב באופן דומה לגורמי לחץ שונים. לפי הגדרה זו, לחץ מתעורר על-ידי כל גירוי המפר את שיווי המשקל של הפרט, ללא קשר לסוג הגירוי או למשתנים אחרים בסביבה.⁷ הגישה השלישית טוענת כי לחץ מוגדר באמצעות יחסי הגומלין שבין הפרט לסביבתו (מודל האינטראקציה). כלומר הגירוי לבדו והתגובה לבדה אינם מספיקים להגדרת הלחץ, והקשר ביניהם הוא שמאפשר להבין את רמת הלחץ שבה נמצא הפרט.⁸

להגדרת הלחץ במונחי הגירוי יש יתרון בדרך שהוא ניתן למדידה אובייקטיבית באופן יחסי (גם כשאננו פיזי). לדוגמה ניתן למדוד עוצמה של פיצוץ, או להבדיל בין ירי של כדור בודד שנורה לעבר כוח צבאי, ובין ירי של צרור וכיוצא בזה. עם זאת, להגדרה זו יש חיסרון משמעותי - ההתעלמות מן הפרט. אנשים שונים יכולים להגיב לאותו הגירוי באופן שונה, על בסיס עמדות, ציפיות ותכונות השונות מאדם לאדם. גם להגדרת הלחץ במונחי התגובה יש יתרון וחיסרון בולטים: יתרונה בהיותה ממוקדת באנשים עצמם (שהם מושא הלחץ) ובשונות ביניהם, אך תגובתו של הפרט לגירוי יכולה להיות גם תוצאה של משתנים נוספים שאינם בהכרח קשורים באופן ישיר לגורם הלחץ. בדרך זאת עשויה להיות השלכה על תוקפה של מדידה אמפירית של תגובה ללחץ.

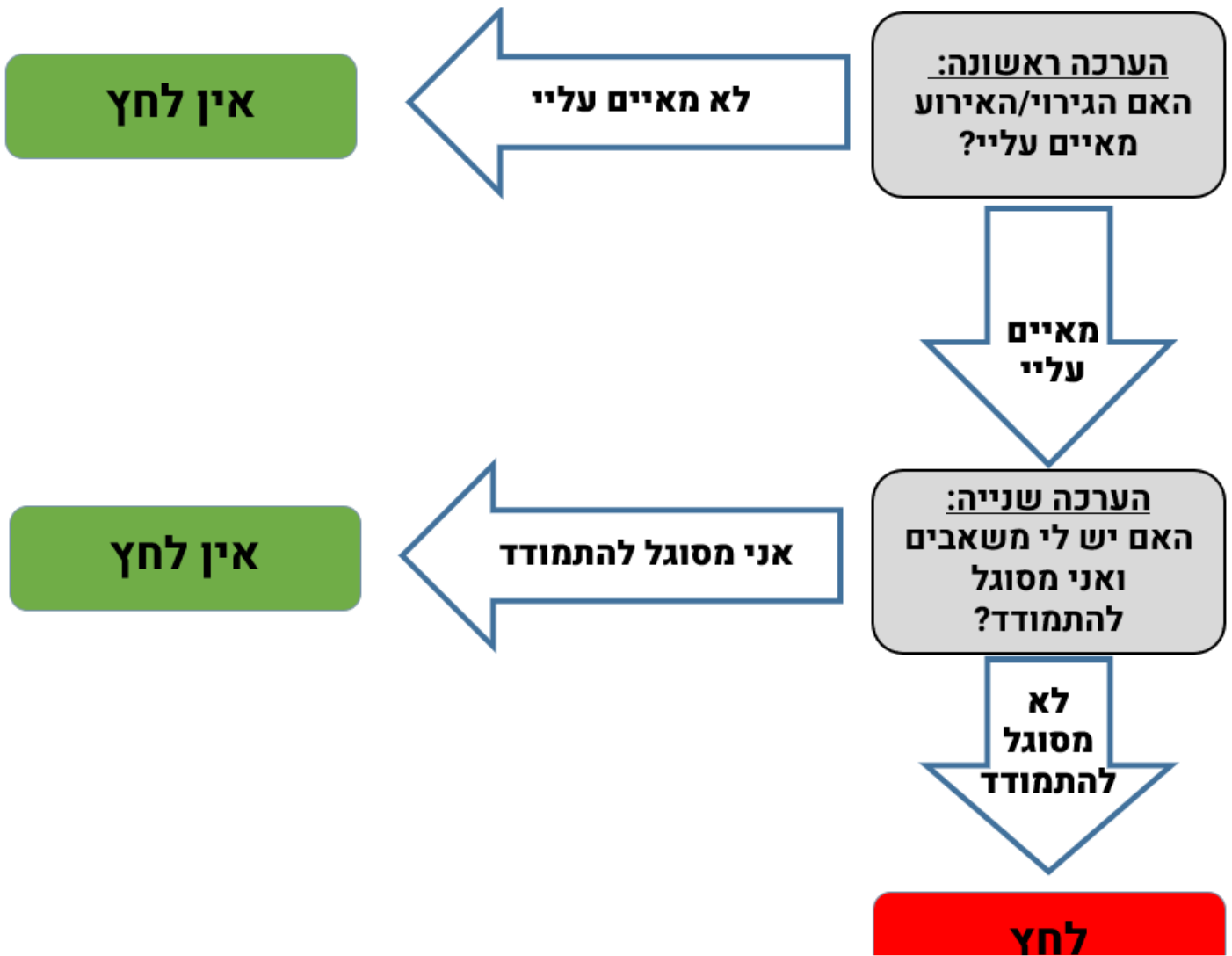
הגדרת לחץ במונחים של יחסי הגומלין בין הפרט לסביבה (מודל האינטראקציה) מאפשרת לכנס את שני היתרונות של ההגדרות האחרות ולבטל את החסרונות שלהן. גישה זו היא הרווחת כיום בקרב חוקרי לחץ בארץ ובעולם.⁹

מודל האינטראקציה

מוכר גם כתאוריה קוגניטיבית של התמודדות עם לחץ פסיכולוגי, הוא מודל שבנו הפסיכולוגים לזרוס ופולקמן.¹⁰ לפיו, לחץ פסיכולוגי מורכב מהיחסים בין האדם לסביבתו, ויש להתייחס ללחץ בהקשר המסוים שבו הוא מופיע. הלחץ איננו מצב אובייקטיבי, אלא ההערכה של הפרט את המצב האובייקטיבי. למעשה, כל אדם מגיע להתמודדות עם הגירוי עם ניסיון חייו, אמונותיו, תרבותו, מינו, מבנה אישיותו ועוד, ודרך כל אלה מעצב הפרט את חוויית הלחץ האישית שלו. הפרשנות שייתן הפרט לגירוי או לאירוע מסוים תלויה במשתנים שונים, ופרשנות זו היא מקור הלחץ.¹¹

מודל זה מדגיש את ההערכה הקוגניטיבית שהפרט מבצע בשתי רמות: האחת, התמקדות בגירוי ובמאפייניו; השנייה, התמקדות ביכולותיו של הפרט להתמודד עם הגירוי. ההערכה הקוגניטיבית מושפעת מהאופן שבו היחיד תופס ומעריך הן את הגירוי והן את יכולתו להתמודד בהצלחה עם הגירוי (ראו תרשים 1).¹² למעשה, ההערכה קוגניטיבית זו היא שמסבירה את התגובות השונות לגירויים זהים בקרב פרטים שונים או קבוצות.¹³

יישום אמפירי של מודל האינטראקציה: שאלון תפיסת מצב

רמ"ד מחקר בענף הכושר הנפשי במחלקת בריאות הגוף והנפש במקרפ"ר, ד"ר אבישי אנטונובסקי, פיתח שאלון תפיסת מצב המאפשר לאתר משימות שמהוות מוקדי לחץ ומציאת נקודות להתערבויות שיכולות לסייע בהפחתת עוצמת הלחץ שיוצרות משימות אלה ובשיפור מידת הביטחון ביכולת לבצען. בהתאם למודל האינטראקציה עולות שתי שאלות על אודות כל משימה הנדרשת מהחייל. הראשונה מתייחסת ללחץ: "באיזו מידה אתה תופס את המשימה כגורם לחץ?", ונמדדת בסולם 1-8; השנייה מתייחסת למסוגלות העצמית: "מה מידת הביטחון שלך ביכולתך להצליח במשימה?", ונמדדת בסולם 1-4. בדרך זאת השאלון מייצר התבוננות מצבית (ולעיתים גם עתידית) על תהליכי ההערכה הקוגניטיבית של מודל האינטראקציה. השאלון איננו גנרי ופריטיו מותאמים למשימות המאפיינות כל יחידה. בנייתו מתבצעת בשיתוף המפקדים, ולמעשה הם אלה שמגדירים את תכניו. בדרך כלל יכלול השאלון עשרות רבות של פריטים (משימות), גם כאלה שבמבט ראשון נראות כמשימות שלא מעוררות לחץ ולא דורשות התערבות (ראו תרשים 2).

לאחר מילוי השאלון בידי האוכלוסייה הרלוונטית הנתונים עוברים לניתוח, ובסיומו מפקד המסגרת מקבל דוח סיכום הכולל את כלל המשימות בדירוג לפי רמת הלחץ ולפי רמת הביטחון לביצוע. כחלק מהניתוח מחושבים קשרים בין רמת הלחץ ורמת הביטחון לביצוע (ברמת החיילים וברמת המשימות) ונעשית חלוקה של הפריטים לפי סוג האתגר שהם מבטאים (קשיי הסתגלות, שחיקה, פוטנציאל טראומה)¹⁴ ולפי מרכיבי תחושת הקוהרנטיות שהם מבטאים (מוכנות, נהילות, משמעותיות).¹⁵

מה מידת הביטחון שלך ביכולתך להצליח במשימה?	באיזו מידה אתה תופס את המשימה כגורם לחץ?	המשימה
1 2 3 4	1 2 3 4 5 6 7 8	הובלת שיירה
1 2 3 4	1 2 3 4 5 6 7 8	דיבור בקשר מול גורמי חוץ
1 2 3 4	1 2 3 4 5 6 7 8	הובלת אש בלילה
1 2 3 4	1 2 3 4 5 6 7 8	מסדר מג"ד

דוח הסיכום הוא כלי עבור המפקד להבין מה מצב הלחץ ומהי רמת הביטחון בביצוע המשימות שהוא דורש ממסגרתו. על-פי דרישה, ובהתאם להסכמה מדעת מצד החיילים, אפשר לבצע את התהליך גם באופן שמי. במקרה כזה יוכל המפקד לקבל את הנתונים על כל חייל בנפרד. הכלי יכול לסייע למפקד לבנות "סרגל מאמצים מנטלי" להכשרות או אימונים, כלומר לעצב על-פי רמת לחץ ומסוגלות עולה את בנק המשימות המוטלות על החיילים במהלך הכשרתם. נוסף על כך, המפקד יכול לבחור נקודות ספציפיות שבהן ירצה להתערב כדי לשפר את רמת המסוגלות או להפחית את מידת הלחץ.

שאלון תפיסת מצב – מקרי בוחן

בפברואר 2021, לקראת תרגיל "מסכם מסלולי" בסיירת צנחנים, מופו המשימות הנדרשות בתרגיל באמצעות שאלון תפיסת מצב. התהליך התבצע בשיתוף פעולה בין מפקד בית הספר להכשרות ומ"פ המחזור ובין ענף הכושר הנפשי. מתוך רשימה של עשרות משימות בחרו המפקדים להתמקד בחמש המשימות שרמת הלחץ בהן הייתה הגבוהה ביותר במדידה שלפני התרגיל המסכם (ראו תרשימים 3 ו-4. למעלה: השוואת ממוצעים וגודל אפקט – לפני התרגיל המסכם ואחריו; למטה: השוואת גודל אפקט בין קבוצת הניסוי לקבוצת הביקורת לאחר התרגיל המסכם).

במהלך התרגיל הדגישו המפקדים היבטים המבטאים משימות אלה: ניווט (מספר רב של לוחמים שהובילו את הצוות בניווט); אירועים רבי נפגעים (הקפדה על כך שכל לוחם יתורגל כ"מציל חיים" תחת פיקוח של הרופא הגדודי, בשונה ממה שהיה נהוג לפני כן – תרגול של החובשים בלבד ואולי לוחמים בודדים נוספים); "נפילת" המפקד (המפקד מפונה ולא שב לתרגיל הבא או ליום המחרת, בשונה מהפרוטוקול הנהוג שלפני המפקד שב להוביל את חייליו בתום תרחיש הפינוי). ההתערבויות הפשוטות אך המדויקות הללו סיפקו את התוצאות הרצויות והלוחמים דיווחו על רמת לחץ פחותה ועל רמת מסוגלות גבוהה בהתייחסות למשימות אלה בהשוואה לדיווח לפני התרגיל.

מדידת מסוגלות אחרי המסכם (סולם: 1-4)	מדידת מסוגלות לפני המסכם (סולם: 1-4)	מדידת לחץ אחרי המסכם (סולם: 1-8)	מדידת לחץ לפני המסכם (סולם: 1-8)	המשימה
3.28	2.80	4.35	5.26	הובלת הצוות בניווט
3.50	3.08	3.47	4.35	הגשת עזרה ראשונה לפצוע
3.52	3.48	3.80	4.15	למידת ציר ניווט
3.55	3.04	3.62	4.13	תפיסת פיקוד על הצוות במקרה הצורך
3.52	3.03	3.17	3.75	המשך תפקוד צוותי יעיל בהיעדר מפק"ץ
3.47	3.08	3.68	4.32	ממוצע
2.03		1.27		גודל אפקט Cohen's d (0.20, 0.50, 0.80 הם אפקט חלש, בינוני וחזק בהתאמה)

מסוגלות עצמית		לחץ		
שאר המשימות (קבוצת הביקורת)	חמש משימות המטרה (קבוצת הניסוי)	שאר המשימות (קבוצת הביקורת)	חמש משימות המטרה (קבוצת הניסוי)	
0.23	2.03	0.38	1.27	Cohen's d

דוגמה נוספת לשימוש בשאלון תפיסת מצב ניתן לראות בציר הכושר הנפשי שנבנה בבה"ד 10 (בית הספר לרפואה צבאית) לקורס הפרמדיקים הצבאיים. במרס 2020 הועברו שאלוני תפיסת מצב (ובהם 66 משימות) לחניכי קורס הפרמדיקים שהוכשרו באותה העת בבה"ד, ובמקביל הועבר השאלון לכלל הפרמדיקים בשירותם הסדיר ביחידות השונות. על סמך הממצאים בחרו המפקדים להתמקד בשלושה היבטים: ביצוע הכנה מנטלית לקראת כל שלב בקורס וביצוע סגירה ועיבוד של כל שלב שמסתיים; הרחבת הידע והתרגול בנושא המקצועי המרכזי שהעסיק את הפרמדיקים (במקרה זה טיפול ביילודים ובתינוקות); מתן כלים ואימונים לקראת תפקוד מבצעי ביחידות לוחמות. בהתאם לכך נבנה ציר כושר נפשי (סרגל מאמצים מנטלי) מותאם לרמות הלחץ והמסוגלות (ראו תרשים 5) שאותו מלווה קב"ן מילואים יחד עם ענף הכושר הנפשי.

תוכנית התערבות ממוקדת לחץ ומסוגלות – קורס פרמדיקים

שלב ההשלמה הצבאית	שלב ג בקורס (מד"א)	שלב ב בקורס (בתי חולים)
סדנת סגירה ועיבוד לשלב ג	סדנת סגירה ועיבוד לשלב ב	סדנת סגירה ועיבוד לשלב א
תרגול שיחת <u>משאבי"ם</u>	הכנה מנטלית לשלב ג	הכנה מנטלית לשלב ב
אימון קשבי	לימוד שיחת <u>משאבי"ם</u>	
הרחבת הידע והתרגול בנושאים שנמצאו כמגבירי לחץ		

סיכום

שימוש בכלי שמודד רמת לחץ ומסוגלות בהתייחס למשימות ספציפיות המאפיינות את מצבי השגרה והחירום ומותאם ליעדי היחידה, יסייע למפקדים להפסיק לפעול על-פי תחושות בטן והנחות שלעיתים אינן מבוססות, ותחת זאת להתערב ולהשפיע במקום שהחילים זקוקים לכך. מנגד, המשך התרגול המנטלי במקומות שאין דרישה לכך לא ישפר את הכושר הנפשי של החיילים. ניתוח ממצאי שאלון תפיסת מצב מעניק למפקד זווית התבוננות שונה ומדויקת על האתגרים המנטליים של חייליו, ועל המקומות שבהם נכון לתחזק את כושרם הנפשי.

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן: <https://bit.ly/3ledAzz>

הערות

- [1] דביר, א' (2007). חוללות עצמית ותמיכת עמיתים, שחיקה וטראומה משנית, בסביבת עבודה רווית תחושת לחץ, בקרב צוותים בפנימיות לילדים ונוער בסיכון. המחלקה לקרימינולוגיה, עבודת דוקטורט, אוניברסיטת בר אילן; Bandura, A. (1977). Self-Efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84, 191-215; Bandura, A. (1982) Self-Efficacy mechanism in human agency. *American Psychology*, 17, 122-147; Bandura, A. (1997). Self-Efficacy: The Exercise of Control. Freeman
- [2] בחרנו להשתמש במונח "לחץ" עבור המושג "stress" בשל היותו מוכר ושגור בעברית (בעיקר בשפת הדיבור), על אף שהמונח העברי הרשמי הוא "עקה".
- [3] Cannon, W. (1929). *Bodily changes in pain, hunger, fear, and rage*. Appleton
- [4] Matheny, K. & McCarthy, C. J. (2000). *Write Your Perception for Stress*. New Harbinger Publication
- [5] אבני, א' (2009). מיון ללא מאמץ פיזי-מודל להבנת מושג הלחץ בהקשר המיון הצבאי. המרכז למדעי ההתנהגות, אכ"א

- [6] Holmes, T. & Rahe, R. (1967). The social readjustment rating scale. *Journal of Psychometric Research*, 11, 213–218
- [7] Selye, H. (1956). *The stress of life*. McGraw-Hill
- [8] קמחי, ש', מינדל, ק' ואוגד, ר' (2011). על פני תהומות ים: עדויות של צוות צוללת ישראלית על האתגרים והמאפיינים של שירות בסביבה קיצונית. *מגמות מז* (3/4), 567–545
- [9] Obbarius N., Fischer F., Liegl G., Obbarius A., & Rose M. (2021). A Modified Version of the Transactional Stress Concept According to Lazarus and Folkman Was Confirmed in a Psychosomatic Inpatient Sample. *Frontiers in Psychology*, 12
- [10] Lazarus, R. S., & Kleppner Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer Publishing Company
- [11] גליקו, ע' (2013). אסטרטגיות התמודדות ותגובות רגשיות בקרב בני נוער דתיים וחילוניים שנה לאחר השריפה בכרמל. *הפקולטה למדעי החברה, עבודת דוקטורט, אוניברסיטת בן גוריון בנגב*
- [12] (Lazarus & Kleppner Folkman (1984
- [13] (Obbarius, Fischer, Liegl, Obbarius, & Rose (2021
- [14] אוחיון, א', לוינשטיין, י' ואנטונובסקי, א' (נובמבר 2021). תרומת האימון הקשבי לכושר הנפשי <https://bit.ly/3gvGs4p> של תצפיתניות בצה"ל. *מערכות*
- [15] שם; אנטונובסקי, א' (1998). המודל הסלוטוגני כתיאוריה מכוונת בקידום הבריאות. *מגמות, לט*, 181-170

האם נרדמנו בשמירה? על אתגר הכשירות הערכית בתעסוקה מבצעית

רס"ן גל רוזן, קצין חינוך בעוצבת הגליל 02.05.2022

כשירות ערכית חינוך תעסוקה מבצעית

תוכנית הכשירות הערכית יכולה להפוך להיות חלק אינטגרלי מלא בשגרה של כל פלוגה. שינוי התפיסה משמעותו מעבר ממצב של טיפול נקודתי באירוע חד פעמי - לתוכנית שלמה המכשירה ומטמיעה ערכים גם בלוחמים המנהלים שגרה שוחקת בתעסוקה מבצעית

גדוד קרקל בתעסוקה מבצעית באיו"ש, נובמבר 2018. צילום: דו"ץ

קיץ 2015, באחד המוצבים ברמת הגולן נדרש המ"פ כחלק משגרת התעסוקה המבצעית, לבצע פעולה יזומה במוצב חודר בגבול ישראל ירדן עם חוליית הפיקוד שלו. רכב הסיור הפלוגתי אמור היה להצטרף לפתיחת המוצב. עוד בדרך לנקודה עלה המ"פ בקשר מול הסיור אך לא קיבל מענה. הוא החליט לבצע את המשימה ללא החיפוי של הסיור, ובסיומה נסע לחפש את רכב הסיור ומצא אותו על כיפת תצפית, כאשר חייליו בתוך הרכב ישנים. המפקד והחיילים עלו למשפט ונענשו ובכך נגמר הטיפול באירוע. ואולם האם ניתן באותו מקרה הטיפול המתאים מבחינה ערכית? האם המשפט והעונש ימנעו אירועים מסוג זה בעתיד?

התעסוקה המבצעית בגבולות המדינה טומנת בחובה אתגרים ערכיים ומנטליים רבים כמו: שחיקה, ירידה בדריכות המבצעית במשך זמן, התמודדות עם ימי קרב, מעבר מהיר משגרה לחירום ועוד. זאת שגרה שאין בה סיפורי גבורה מפוארים או מורשת קרב יוצאת מהכלל, והשאלה היא כיצד ניתן לתת למפקדים בשטח כלים לאימון ערכי נכון ויעיל לנוכח מציאות כזאת שנדמה שכל קשר בינה ובין ערכים מקרי בלבד? מאמר זה דן בסוגיית האימון לכשירות ערכית בעת תעסוקה מבצעית.

הקשר בין ערכים ותעסוקה מבצעית

במובנם הפשוט, תכנים חינוכיים אמורים לחבר את החיילים למשימה. ואולם כאשר היא סיוור סטנדרטי בגזרה, האם פעילות של מורשת קרב יכולה לתת לחיילים כלים לביצוע טוב יותר של המשימה? האם סיפורי קרבות יגרמו להם לא לישון בזמן הסיור? מה הערך שאליו צריך לכוון? כמו כן, האם החינוך בתעסוקה מבצעית חייב להיות רק פורמלי ופרונטלי, או שיש אלטרנטיבה אחרת של כשירות ערכית ששונה עבור חיילים בתעסוקה מבצעית לעומת חיילים בהכשרה אחרת?

כיום תוכנית החינוך של התעסוקה המבצעית היא פורמלית, ועיקרה העברת ידע והטמעת ערכים על בסיס שיחות, סיורים, הרצאות וכדומה. המפקדים מעבירים לחיילים מור"קים ממלחמות עבר, ומדגישים בשיחה את הערכים ואת הציפיות הערכיות. שבוע לפני התעסוקה המפקדים עוברים בעצמם הכנה מנטלית ערכית לקראת התעסוקה, כאשר ההכנה עוסקת בעיקר במצבים הלקוחים משגרת היום-יום של התעסוקה המבצעית ונותנת מענה לאירועים ערכיים על-פי תרחישים מובנים. לדוגמה, שחיקה של חיילים לאחר כמות הקפצות מרובות בלילה, הירדמות בסיור, חוסר עמידה בזמנים וכדומה. למעט ההכנה הזאת החיילים והמפקדים לא עוסקים בעולם הערכי המאתגר בצורה סדורה. העיסוק בהתנהגות ראויה בלבד דרך סיפורי גבורה, מורשת, שיעורים, פעילויות וסיורי גזרה, לא נותן מענה להתנהגות לא ערכית.

יום כשירות ערכית של מג"ב בקרית היובל

אלטרנטיבה חדשה - כשירות ערכית יעילה בתעסוקה מבצעית

לאחרונה נכנסה לשימוש בשיח החינוכי בצה"ל **כשירות ערכית**. הגדרתה על-פי חיל החינוך בצה"ל: "על מנת לשמור על רף ערכי גבוה בכלל, ולבצע את המשימה הצבאית בפרט, נדרש להפעיל שיקול דעת בהיבטים ערכיים ולפעול בהלימה לרוח צה"ל נוכח האתגרים השונים בפעילות מבצעית בחירום ובשגרה". תכלית הכשירות הערכית להטמיע דפוסים ונורמות התנהגות ראויות לנוכח רוח צה"ל, כדי לחזק את רוח הלחימה, את מוסר הלחימה, את החוסן הערכי, את ההתנהגות האתית ואת ההזדהות עם ערכי צה"ל והמחויבות אליהם. התפיסה טוענת שאם אנו רוצים לגרום לחיילים להפעיל שיקול דעת ערכי ולפעול בהלימה לרוח צה"ל, אנו צריכים להרגיל אותם לכך באמצעות הפיכת השיח הערכי לחלק משגרת יומם עד להטמעה מלאה. תהליך האימון הערכי, כמו כל תהליך חינוכי בצה"ל, תלוי במידה רבה במפקדים. הם צריכים להכיר בבעיה הערכית ובעובדה שיש גורמים שונים המשפיעים על אופן ביצוע המשימה אצל חייליהם. אם המפקד ילמד את הגורמים הללו ויבנם - יוכל לעסוק בהם ולשנות את ההתנהגות הערכית.

אימון ערכי לא יכול להיות רק באמצעות תכנים המציבים את הראוי, ועליהם להיות מחוברים למצוי. מנגד, ברור כיום שתחקור האירוע, הפקת לקחים וענישה בלבד הם לא מענה ערכי ואינם פותרים את הבעיה. על כן יש למצוא את האיזון בין סיפורי קרבות ובין תחקור אירוע, ולצקת תכנים רלוונטיים לאימון הערכי. הכשירות הערכית מציעה אלטרנטיבה. היא דורשת מהמפקדים ומקציני החינוך להתאים את התכנים הערכיים לכלל הגורמים שהשפיעו על התנהגות החיילים וגרמו להם להתנהגות לא ערכית.

אימון ערכי - תוכנית האימונים

לאימון ערכי, כמו לאימון גופני או לכל אימון מבצעי אחר, חשוב שתהיה תוכנית מסודרת. תוכנית הכשירות הערכית בתעסוקה מבצעית בנויה מכמה שלבים ומשלבת בין פרקטיקות שונות:

* **הכנה לתעסוקה**. שבוע שבו החיילים והמפקדים מתכוננים לתעסוקה. במהלך השבוע הם עוסקים בטכניקות קרביות, בהיכרות עם המרחב והאויב ובחיבור למשימת התעסוקה. כמו כן, במהלך ההכנה יש לבנות הכנה ערכית מנטלית המיועדת בעיקר למפקדים.

* **מענה חינוכי פורמלי בתעסוקה**. בכל תעסוקה יש פעולות חינוכיות מגוונות כמו ניתוחי אירועים, סיורי גזרה, מורשות קרב, סקירות גיאוגרפיות וכדומה.

* **חינוך בשגרת היחידה** (תדריכים, תחקירים, מסדרים, אימונים, תרגילים וכדומה). כאן ליבת השינוי, במסגרתה האימון הערכי בא לידי ביטוי בשגרת היחידה ולא רק כאשר אירוע מתרחש. בכל תרגיל יש לתרגל היבטים ערכיים, ובכל תחקיר לבחון אילו ערכים באו לידי ביטוי. בתדריך לקראת משימה יש להדגיש את ההיבטים הערכיים של המשימה ולתאם ציפיות. כשם שמבצעים שגרת אימון בכושר גופני או בבטיחות, יש לבצע שגרה של אימון ערכי. לדוגמה כאשר מבצעים תרגיל של הגנת מוצב ונותנים דגש על היבטים מקצועיים כמו עמידה בזמנים, תפעול נשק, שפה משותפת ועוד, יש לבדוק את "ערך הרעות" - עזרה לחבר דרך הפלת פצוע ובדיקה מי מגיש לו עזרה. דוגמה נוספת: אפשר לייצר ידיעה בקשר שיש אירוע מינורי בנקודה אחרת במוצב ולראות מי מתנדב לקפוץ לשם כדי לבדוק את ערך האחריות.

* **טיפול באירועים ערכיים**. כאשר יש אירוע ערכי ביחידה, חייבים לתת לו את מלוא תשומת הלב. אם חייל נרדם בסיוור - לא להסתפק במשפט ובריתוק, אלא להפוך את האירוע לאימון לכשירות ערכית. הדבר מצריך שינוי תפיסתי - ההבנה שצריך לנהל אירוע כזה באופן פיקודי ערכי אחוד. מעבר למענה המשמעותי לחייל מקיימים שיח יחידתי בנושא, יש לנסות להבין את המניעים של החייל ולראות האם זאת תופעה רחבה ואיך אפשר להתמודד עימה.

* **סיכום למשימה**. חשוב לבצע סגירה לכל משימה. לא עוד ערב פלוגה עם סרטון סוף קו, אלא פעילות שסוקרת את כל האירועים המבצעיים החיוביים והשלילים בגזרה; לבחון מה למדנו מהקו, איך הקו שיפר אותנו כפלוגה וכדומה. אנחנו טובים בלבצע סיכומים ברמות הפיקודיות השונות אבל שוכחים שגם החיילים צריכים סגירה לאירוע כזה משמעותי.

רוח צה"ל

צבא ההגנה לישראל הוא צבאה של מדינת ישראל.
צה"ל פועל בכפיפות לרשויות השלטון האזרחי הדמוקרטי ולחוקי המדינה. מטרת צה"ל היא להגן על קיומה של מדינת ישראל ועל עצמאותה, ולסכל מאמצי אויב לשבש את אורח החיים התקין בה. חיילי צה"ל מחויבים להילחם, להקדיש את כל כוחותיהם, ואף לחרף את נפשם להגנת מדינת ישראל, אזרחיה ותושביה. חיילי צה"ל יפעלו על פי ערכי צה"ל ופקודותיו, תוך שמירה על חוקי המדינה וכבוד האדם, וכיבוד ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.

פנקס רוח צה"ל

סיכום

אימון ערכי, כדי שיצליח, חייב להתייחס למכלול השלם. מטרתו צריכה להיות מוסברת לחיילים ולמפקדים, ומלווה בפרקטיקות ובדוגמאות מעשיות כדי לתת למפקדים כלים פשוטים להטמיע את שלמדו. הכלים יכולים להיות סימולציות ערכיות, מתודות לשילוב בתוך תרגילים מבצעיים, שאלות מכוונינות לתחקיר מבצעי, או דגשים ערכיים לכל סוג של משימה מבצעית.

תוכנית הכשירות הערכית יכולה להפוך להיות חלק אינטגרלי מלא בשגרה של כל פלוגה. כמעט בכל פעולת שגרה ביחידה יש דרך פשוטה וקלה להטמיע ערכים, ושינוי התפיסה משמעותו מעבר ממצב של טיפול נקודתי באירוע חד פעמי - לתוכנית שלמה ללוחמים המנהלים שגרה שוחקת בתעסוקה מבצעית.

הטמעת הערכים בתעסוקה מבצעית תעזור למפקדים ולחיילים לבצע את המשימות הספציפיות בצורה אחרת. שיח על ערכים צריך לבוא לידי ביטוי בכל תדריך יציאה למשימה, כמו גם בכל תחקיר בסיומה. בשיחות עדכון ובהערכת מצב יש לציין את הנושא הערכי, ובוודאי שכאשר יוצאים לתרגיל במוצב או בגזרה, הכשירות הערכית חייבת להיות בשיאה. כאשר עולם זה יבוא לידי ביטוי בזמן תדריך או שיחת צוות שבועית באותו אופן רציני שבו באים לידי ביטוי המרכיבים המקצועיים - המשימות בהכרח יתבצעו כנדרש. אין הכוונה להפסיק את תוכנית החינוך הקלסית. חשוב לעסוק בראוי ולהציב את הרף הגבוה של הפעולה הערכית דרך תוכנית החינוך הפורמלית, אבל צריך להרחיב את העיסוק בערכים למקומות בלתי פורמליים, ולייצר גישה עמוקה יותר לטיפול בשורש הבעיה ולא רק בסימפטומים.

<https://bit.ly/3ledAzz>: לחצו כאן: לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן:

עוצבת הקומנדו – מאוסף יחידות מובחרות ל"אס בשרוול" של צה"ל

תא"ל קובי הדר, מפקד עוצבת המפץ, לשעבר מפקד עוצבת הקומנדו סרן (מיל') גל פרל פינקל, חוקר במרכז דדו וקצין מילואים בעוצבת הצנחנים "חיצי האש" 05.05.2022

עוצבת הקומנדו כוחות מיוחדים כוחות מובחרים

נוכח האופן שבו פועלים אויביה של ישראל, אין אף יחידה או זרוע שיכולות לפעול לבדן כדי להביא לסיום המערכה הבאה בתנאים נוחים לישראל. עוצבת הקומנדו היא הקטר המבצעי של צבא היבשה, במב"ם, בביטחון השוטף ובמלחמה. מאחר שהעוצבה היא היחידה המכשירה את לוחמי העומק של צה"ל, ייתכן שיש מקום לבחון את הפיכת בית הספר לקומנדו לגוף האמון על הכשרת כל הכוחות המיוחדים והמובחרים הפועלים בעומק

לוחמי יחידת אגוז באימון, 2021 (צילום אורן כהן)

לאחר מלחמת וייטנאם היה צבא היבשה האמריקני שרוי במשבר ("הצבא החלול"), ונפגעו רוח הלחימה ויכולתם של אנשיו לפעול בהצלחה בשדה הקרב. כדי לפתור את המשבר יזמו מפקדיו תהליך בניין כוח המבוסס על דוקטרינה מתאימה, "קרב אוויר-יבשה", המבוססת בין היתר על לקחי צה"ל במלחמת יום הכיפורים.¹ הוגה הדוקטרינה, גנרל דון סטארי, קצין שריון שלחם בווייטנאם, הדגיש בה את תפיסת "הקרב העמוק", או "שדה הקרב המורחב", תפיסה שלפיה הקרב לא יתנהל רק ב"חזית", אלא גם עמוק בעורף האויב ובאופן סימולטני.² כחלק מהתאמת הצבא לאתגרי העתיד הוחלט על הקמת רגימנט הריינג'רס ה-75, חטיבת חי"ר מובחרת למשימות מורכבות, בעומק ובחזית, שתשמש מודל לחיקוי לצבא כולו.

הסטנדרטים שנקבעו ברגימנט הריינג'רס בכל האמור במשמעת, רמת אימונים, כושר קרבי, יוזמה והתקפיות הפכו למופת ולקטר מושך לצבא היבשה כולו. יתרה מכך, כחלק ממסלול השירות של קציני החי"ר בצבא היבשה, רבים מהם מבקשים "לעלות על הרכבת" המושכת את הצבא ולשרת בתפקדי פיקוד ומטה ברגימנט, או לפחות להשלים את קורס הריינג'רס המקוצר.³ הריינג'רס בלטו מאז הקמתם במערכות שבהם לחמה ארצות-הברית, ובכלל זה במערכה באפגניסטן ובעיראק.⁴

גם בישראל מתקיים בשנים האחרונות תהליך דומה. עוד בימי הרמטכ"ל רא"ל דני חלוץ, דובר על הקמת אגד כוחות מיוחדים, ובתקופת הרמטכ"ל רא"ל בני גנץ הוקמה מפקדת העומק, שייעודה הפעלת הכוח והובלת מבצעים מיוחדים בעומק האויב.⁵ בעקבות לקחי המערכות שצה"ל לחם בהן בשני העשורים האחרונים, ב־2015 החל הצבא בגיבוש תפיסת הפעלה שתאפשר לו להכריע במערכה הבאה.⁶

כחלק מתפיסה זו, באותה שנה הורה הרמטכ"ל רא"ל גדי איזנקוט על הקמת חטיבת עוז, עוצבת הקומנדו החדשה, שלדבריו "תשמש כמשמר קדמי וסמן ימני ליכולת ולרוח של צבא ההגנה לישראל בעתיד".⁷ עוצבת הקומנדו כפופה לעוצבת האש ולמפקדת העומק, והיא מאגדת בתוכה את היחידות המובחרות מגלן, דובדבן ואגוז, כמו גם יחידות מובחרות במילואים. המטרה הייתה ליצור שלם הגדול מסכום חלקיו שיפעיל את היחידות באופן יעיל יותר בזמן מלחמה נגד ארגוני הטרור ההיברידיים שבהם צה"ל לחם בעשור האחרון,⁸ שהפכו לצבאות טרור.⁹

מאמר זה יבקש לתאר את השינויים שחלו בעוצבת הקומנדו מאז הקמתה, להסביר את חשיבותם של כוחות מובחרים במבנה עוצבתי במערכה ולהמחיש מדוע עוצבת הקומנדו היא כלי מבצעי ייחודי בארגון הכלים הצה"לי.

יחידת אגוז בתרגיל בצפון הארץ, 2021 (צילום אורן כהן)

מובחרים, לא מיוחדים

בשיח הציבורי, המחקרי והצבאי השתרש בלבול בין המושגים "כוחות מיוחדים" ו"כוחות מובחרים".¹⁰ על אף הדמיון, חשוב להבחין בין השניים. לפי הגדרה אחת, שהופיעה בספר **שני צעדים לפני כולם**, ד"ר עפרה גרייצר קבעה כי "יחידות מיוחדות" הוא מושג המתאר יחידות עילית מובחרות שיש להן יכולות ייחודיות וממוקדות התומכות את כוחות הצבא הקונוונציונליים. פעולות כוחות אלה מוגדרות כמבצעים מיוחדים.¹¹

לפי הגדרה אחרת, של האלוף (מיל') אהרן זאבי־פרקש, ראש אמ"ן לשעבר, ותא"ל (מיל') דב תמרי, קצין צנחנים שפיקד על סיירת מטכ"ל, הכוחות המיוחדים הם כוחות צבא קטנים יחסית, "שנועדו לפעול בעומק שטח האויב או במקומות שבהם לא יוכלו לפעול כוחות צבא לסוגיהם. מבנה הכוחות המיוחדים, האמצעים, שיטות הפעולה והאימונים מותאמים למשימות לא שגרתיות".¹² כוחות אלה (דוגמת סיירת מטכ"ל ושייטת 13 בצה"ל) יפעלו באופן רב־זרועי, לרוב בחתימה נמוכה בתקופות שגרה ורגיעה, במבצעים שעיקרם איסוף מודיעין. לעיתים תוטל עליהם משימה התקפית, המחייבת רמת מיומנות מקצועיות גבוהה מאוד ויכולת פעולה חשאית הניתנת להכחשה.

אלוף איתי וירוב, שפיקד במלחמת לבנון השנייה על חטיבת צנחנים מילואים, טען בשעתו שיחידות העילית הללו אינן רלוונטיות למלחמה.¹³ כדי לממש את ייעודן הן פועלות לייצר ודאות בשדה הקרב, שהוא, כמאמר קלאוזביץ, נחלת האקראיות ואי־הוודאות. המבצעים המיוחדים מבוססים על מודיעין מדויק ונוהלי קרב ארוכים מאוד. תרומתן של יחידות אלה במלחמות ישראל הייתה שולית, משום שאינן מיועדות לכך. בהשוואה אליהן, קבע לימים הרמטכ"ל לשעבר רא"ל (מיל') משה יעלון, תרומת החטיבה שעליה פיקד וירוב וכוחות דומים הייתה גדולה בהרבה.¹⁴

הכוחות המובחרים (Crack Units) הם שלב ביניים בין היחידות המעולות של צבא היבשה לכוחות המיוחדים (Special Units), הן ברמת הכשירות והן ברמת איכות כוח האדם, כמו חטיבת הצנחנים בצה"ל או הכוחות המוטסים בצבא היבשה האמריקני.¹⁵

עיקר ייעודם של כוחות אלה הוא המלחמה, הם גמישים להפעלה בכל זירה ולכל אירוע ובעלי מסה ועוצמה קרבית של ממש. ביכולתם לפעול בחזית ובעומק, במבוזר ובמרוכז ובשיתוף פעולה רב־זרועי, ויש בכוחם לתרום תרומה משמעותית למהלך האופרטיבי. בצה"ל מוגדרים כוחות מובחרים אלה, המכונים גם כוחות קומנדו, ככוחות "רגלים שהם לוחמי עילית המיומנים בלחימת חי"ר רגילה, אך הם פועלים גם במסגרות קטנות ובשיטה של לוחמה זעירה. לוחמים אלה מאומנים בעיקר להתקפות ולפשיטות בעומק שטח האויב".¹⁶ שלא כמו הכוחות המיוחדים, כוחות אלה נשענים על כשירותם הגבוהה, ולא על משאבים או מודיעין, ונדרשים לעמוד במשימות במלחמה, גם בהיעדר תנאים מיטביים, בבחינת "זה מה שיש ועם זה ננצח".

אף על פי שביכולתם לפעול בחזית, הרי שהעומק הוא לב עיסוקם של הכוחות המובחרים, ובהכללה אפשר לומר שעוצבת הקומנדו, שהיא עוצבה מובחרת, היא אחת היחידות הבודדות בצה"ל שאנשיה קמים כל בוקר וחושבים על פעולה בהיקף רחב בעומק.

יחידת מגלן בתרגיל עם טייסת השמשונים, בצפון הארץ, 2021

בניין הכוח – מיחידות לעוצבה ובחזרה בהתאם לצורך

מאז הקמתה החלה עוצבת הקומנדו בבניין כוחה שכלל מיסוד מפקדת עוצבה, היודעת למצות באופן מיטבי את היכולות המטכ"ליות, ובכלל זה יכולות אמ"ן, הספקטרום וייצור מטרות במכפלות עבור כוחות העוצבה. התהליך כלל שני אתגרים עיקריים. הראשון, להימנע מפגיעה בעצמאות היחידות, שכן מדובר ביחידות בעלות זהות ותרבות ייחודיות וייעוד שונה, שאך טבעי שיבקשו לשמר את עצמאותן וזהותן לאחר שרשמו הצלחות במורשת הקרב של צה"ל כיחידות נפרדות. השני, לשלב בהצלחה את היכולות המקצועיות הספציפיות של היחידות (מיומנות מקצועית או אמצעי לחימה ייעודיים) לכדי עוצבה המפעילה באופן יעיל את היחידות, בין כזו קרב חטיבתי ובין בנפרד, בין בחזית ובין בעומק. נוסף על כך הוקם בית הספר לקומנדו, שבו מתעצבת במשך כשנה זהותם של לוחמי עוצבת הקומנדו.

שש שנים לאחר ההקמה אפשר לומר כי עוצבת הקומנדו כוללת בתוכה כוחות מובחרים ועצמאיים (כולם מתנדבים) היודעים לפעול בכוחות קטנים, עצמאיים וגמישים, לרכז עוצמה רבה, לפעול בשילוביות רב־זרועית, ובעלי שרידות מבצעית – היכולת "לחיות מן השטח" ולשהות בו למשך זמן.

בניגוד לחטיבות אחרות בצה"ל, שבהן כל הגדודים כמעט זהים, יחידות העוצבה שונות זו מזו, ועליהן לדעת לפעול הן כיחידות עצמאיות והן במשולב. בעוד שבצה"ל נהוג לקרוא לכוחות הפועלים בעומק "יחידות", השכילו בצבא הבריטי ובצבא היבשה האמריקני לדייק ולכנותם "גדודים", הן בשל גודלם כמסה קרבית משמעותית, שבכוחה לפעול עצמאית בעומק והן בשל יכולתם הרובוסטית לפעול לנוכח שינויים במשימה, בתנאים או בשדה הקרב.

בעוד שגדודי הריינג'רס האמריקנים זהים זה לזה, יחידות הקומנדו בצה"ל אגוז מגלן ודובדבן שונות זו מזו. ייתכן שהכוח הדומה ביותר לעוצבת הקומנדו הוא חטיבת הקומנדו ה־3 של הצבא הבריטי, שפעלה במלחמת פוקלנד (1982). החטיבה, שעליה פיקד בריגדיר־גנרל ג'וליאן תומפסון, איש חיל הנחתים המלכותי, כללה שלושה גדודי נחתים (קומנדו), שני גדודים שהוכפפו לפיקודה מרגימנט הצנחנים, וכן פלגות כוחות מיוחדים משירות האוויר המיוחד ושירות הסיירות המיוחד (SAS ו־SBS, המקבילות לסיירת מטכ"ל ושייטת 13). החטיבה הונחתה מן הים בעומק וניהלה פשיטות נועזות (כמו הפשיטה המוצלחת של ה־SAS באי פבל)¹⁷ ושורה של קרבות גדודיים מוצלחים (גוס גרין למשל)¹⁸ עוד בטרם נחת הכוח היבשתי העיקרי. בדומה לעוצבת הקומנדו כללה החטיבה הבריטית כוחות מסוגים שונים המיומנים בפעולה בעומק ויודעים לפעול במשולב. לכן אף שכוחות עוצבת הקומנדו מוגדרות כיחידות, עליהן לסגל לעצמן, עם ההתאמות הנדרשות, את היכולת לפעול כגדודים, בדומה לריינג'רס האמריקנים וגדודי הקומנדו הבריטים.

כאמור, ייעודה העיקרי של עוצבת הקומנדו הוא לפעול במלחמה. כדי לשמר ולשפר את מוכנותה ליום פקודה, עומדים לרשותה שלושה כלים עיקריים. הראשון, והחשוב ביותר, הוא אימונים. העוצבה מקיימת שגרת אימונים עצימה ומאתגרת, בתאי שטח המדמים יעדים אופרטיביים ומול כוחות ביום אויב, החותרים לדמות ככל האפשר את האויב שאותו יש להכריע. בהתאם לכך עוצבת הקומנדו מתאמנת בתדירות גבוהה, גם בחו"ל (בקפריסין, למשל) וגם בשיתוף צבאות זרים.¹⁹

אימונים אלו, במתארי עומק וחזית, נעשים בשיתוף פעולה הדוק עם זרועות הים והאוויר, שכן הפעולה בעומק נשענת על תמיכה הדוקה של זרועות אלו. במהלך האימונים מתעצבים ממשקי העבודה, השליטה והפיקוד בין מטה העוצבה ליחידות. לעיתים משתתפת בתרגילים יחידה אחת בלבד, ולעיתים משתתפות כל יחידות העוצבה.²⁰ יתרה מכך, כפי שאמר בשעתו מפקד חיל הים אלוף אלי שרביט "תרגילים מעצבים תודעה",²¹ והם נוטעים אמונה ביכולת בקרב הכוחות המתאמנים כמו גם בקרב הדרגים שמעליהם.

הכלי השני הוא פעולות הביטחון השוטף והגנת הגבולות, שתורם ליחידות העוצבה ניסיון קרבי ומבצעי חיוני. דוגמאות לכך הן הפעילות של יחידת דובדבן דרך קבע באיו"ש, וכן הפעולה²² שבה כוח מיחידת מגלן בסיוע כלי טיס של חיל האוויר חיסל חוליית מחבלים סמוך לתל פרס באוגוסט 2020.

הכלי השלישי הוא המב"ם (מערכה בין מערכות). לפעולות מעבר לקווי האויב, שבהן דרכו מפקדים ולוחמים בשטחו ברגליהם, יש ערך מוסף גבוה בדמות חיזוק תחושת המסוגלות שלהם, שאותה יביאו לידי מימוש במערכות הגדולות.²³

דוגמה לתרומת פעולות שכאלה לבניין הכוח ולטיפוח המפקדים והלוחמים התרחשה בשנים 2006–2008, כאשר מפקד אוגדת עזה תא"ל (מיל') משה תמיר, יוצא חטיבת גולני, יזם חיכוך מתמיד עם האויב, באמצעות פשיטות מעבר לגדר, בחתימה משתנה, שביצעו גדודי חי"ר ויחידות מובחרות, ובהן אגוז, מגלן ודובדבן, לא פעם בתגובה לירי תמ"ס לעבר יישובי עוטף עזה, או כאמצעי לסיכולו. לדברי תמיר קדמה למבצעים הללו "הכנה מאוד מסודרת ומאוד דידקטית", שנטעה בפיקוד הבכיר אמון ביכולת של הכוחות לפעול בהצלחה. המפקדים והלוחמים ששבו מהפשיטות חשו בטוחים ביכולתם להוביל כוחות בלחימה ולהכריע את האויב, ואכן עשו כן במבצע "עופרת יצוקה".²⁴

עוצבת הקומנדו, אם כן, היא עוצבה ייחודית שיחידותיה שונות זו מזו ויודעות לפעול באופן עצמאי ובמשולב, שכשירותה מבוססת על אימונים איכותיים בתדירות גבוהה, על חיכוך תדיר עם האויב בביטחון השוטף ועל המב"ם, המקנה למפקדים וללוחמים ביטחון עצמי ותחושת מסוגלות גבוהים.

לוחמי יחידת דובדבן באימון לקראת מעצר, 2021 (צילום אורן כהן)

המפקדים מובילים

הצלחת הכוח הפועל בעומק, בנתק, תלויה בראש ובראשונה במפקדים הזוטרים, בדגש על מפקד הצוות והפלגה, על רמת המקצועיות הגבוהה שלהם, על כושרם הקרבי המעולה ובעיקר על התושייה, התעוזה והשכל הישר שלהם.

אלוף אמיר ברעם, שפיקד בעבר על גדוד צנחנים ועל יחידת מגלן, טען כי על צה"ל ללמוד מלחימת הכוח הספרטני בתרמופילי (480 לפנה"ס), שבמסגרתו נשלח כוח מיוחד בן 300 לוחמים, לפגוש באויב בעומק השטח, מאות קילומטרים מעיר המדינה, במטרה לעכב את הצבא הפרסי העצום במעבר הצר. לתפיסתו, בקרב זה בא לידי ביטוי תפקיד המפקד "בנוהל הקרב ובמהלכו: מקצוענות, מנהיגות, דוגמה אישית, משמעת מבצעית, אחוות לוחמים".²⁵ כל אלה הם עקרונות שחייבים לעמוד לנגד עיני כוח מובחר ומיומן הפועל בעומק בשעת מלחמה.

ברומן ההיסטורי **שערי האש**, העוסק בקרב בתרמופילי, המלך הספרטני ליאונידס מסביר לקציניו כי "פרשיו וקשתיו של הצבא הפרסי הפכו להיות חסרי חשיבות בגלל תנאי הקרקע. זאת הסיבה שבחרנו את האתר הזה. אין באפשרות האויב להחזיר יותר מתריסר אנשים בו בזמן דרך המעברים הצרים האלה, ולרכז יותר מאלף איש לפני החומה. לנו יש ארבעת אלפים. אנו עולים עליהם ביחס של אחד לארבע".²⁶ תדריך זה, שנאמר לפני היציאה לקרב, הוא דוגמה להערכת המצב הנדרשת ממפקדי השדה, שהתוצר שלה מאפשר לכוח מובחר לייצר עדיפות מקומית.

על כן לצד הכשרת הלוחם, כיום מכשיר בית הספר לקומנדו גם את מפקדי הכוחות בעוצבה כדי להתאים כשירותם לצרכיה הייחודיים. בעוד שמפקד פלוגה בגדוד חי"ר נדרש לפעול בעיקר כחלק מצוות קרב גדודי, הרי שמפקד פלגה בעוצבת הקומנדו נדרש לפקד על כוח הפועל באופן עצמאי, בהתאם לתפיסת "פיקוד משימה". כלל זה חל כמו כן גם על מפקדי המשנה.²⁷

גנרל צבא היבשה האמריקני ג'ורג' פטון קבע בשעתו כי "במלחמות אולי נלחמים בנשק, אך הן מוכרעות בידי אנשים. זוהי הרוח שבאנשים שצועדים ובאנשים שמובילים אותם המשיגה את הניצחון".²⁸ בהתאם לכך משקיעה העוצבה בפיתוח המפקדים והכשרתם, ובכלל זה באימונים והכשרות ייעודיות למפקדי הקומנדו, שכן המפקדים ולוחמיהם הם העתידים לעמוד במשימה ולהכריע את האויב.

תרגיל משותף של לוחמי עוצבת הקומנדו עם הכוחות המיוחדים הקפריסאים בקפריסין, 2020 (צילום אורן כהן)

עוצבת הקומנדו ככלי ייחודי בארגז הכלים של צה"ל

עוצבת הקומנדו היא כלי רלוונטי לעימותים מוגבלים ולא רק במערכה רחבת היקף, בשל היותה יחידת פשיטה מובילה. הפשיטה, כצורת קרב וכתפיסה, מתאימה במיוחד בסבבי לחימה שכאלו, בשל הרצון להימנע משהייה ממושכת בשטח האויב ובשל הצורך להפתיע את האויב ולפגוע בו, בפעיליו, באמצעי הלחימה ובתשתיות שלו בשטחו.²⁹ אין בכך בבחינת חדש תחת השמש. ביולי 1981, למשל, ניהל צה"ל 12 ימי קרב כנגד אש"ף. המחבלים ירו כ־1,200 רקטות ופגזים לעבר יישובי הצפון. שישה אזרחים נהרגו וכ־60 נפצעו. צה"ל הגיב בירי ארטילרי ובתקיפות אוויריות.³⁰

תגובה יוצאת דופן של צה"ל הייתה מבצע "צלצל", בליל 19–20 ביולי, שבמהלכו הוטס כוח שמנה כ־70 לוחמים מחטיבת הצנחנים, בפיקוד המח"ט אל"ם יורם יאיר (ייה), במסוקי יסעור ונחת כחמישה קילומטרים דרומית לשפך הזהרני בלבנון ופשט על בסיס מחבלים מארגון החזית העממית לשחרור פלסטין. בתנועה אל היעד, כוח החוד מסיירת צנחנים, בפיקוד סרן ישראל זיו, נתקל במחבל והרג אותו, ולאחר מכן תקף הכוח את הבסיס. שבעה חיילים נפצעו, בהם מ"פ הפלחה"ן, ומאש מחבל שירה מעמדה נסתרת נהרג קצין האג"ם סא"ל יוסי טהר.³¹ המח"ט וסמ"פ פלחה"ן צנחנים סגן עפר שלח, שתפס פיקוד לאחר פציעת המ"פ, הרגו את המחבל.³² למרות הנפגעים והאש שנורתה לכיוונו מכל עבר, "...מצליח הכוח להשלים את המשימה. הכוח משתלט על בסיס המחבלים ומחסל את יושביו, מפוצץ את המבנים, העמדות וכלי הנשק", כתב יאיר.³³ תחת אש כבדה חולץ הכוח במסוקים ושב ארצה. בפשיטה נוספת, בליל 23–24 ביולי, ארב כוח משייטת 13 לרכב מחבלים בציר החוף והשמידו.³⁴

לאחר מכן הושגה הפסקת אש בין ישראל לאש"ף, שנבעה מהשילוב בין אש לפשיטות שהביא את המחבלים קרוב לנקודת השבירה, ומכך שההרס שהמיטו הרקטות והפגזים שירו המחבלים על יישובי הצפון דחקו את ממשלת ישראל לחתור לסיום מהיר יחסית של סבב הלחימה ולהבנתה כי בסבב הבא יידרש מבצע רחב היקף כדי להסיר את האיום מהעורף.³⁵ הפסקת האש החזיקה מעמד כשנה, עד לפרוץ מלחמת לבנון הראשונה.

בדומה לאותו סבב הלחימה, מלפני כ־40 שנים, מנהלת גם עתה ישראל, מפעם לפעם, סבבי לחימה כנגד צבאות הטרור שניצבים מולה, כאשר אלה ממקדים את אישם בעיקר לעבר העורף ומרכזי האוכלוסייה. כאז כן עתה הנטייה של צה"ל היא להשיב באש מנגד, אולם מאמץ האש אינו יכול להשיג לבדו את התוצאה המיוחלת משום שהוא חסר את רכיב הפעולה ביבשה בשטחו של האויב, שמייצר תחושת נרדפות, מערער

את ביטחוננו של האויב ויוצר מהלומה תודעתית. את אלה יכולות ליצור פשיטות דוגמת זו ודוגמת הפשיטות שבוצעו בתקופת תא"ל תמיר כמפקד אוגדת עזה, וזהו בדיוק תפקידה של עוצבת הקומנדו.

מאמר זה נכתב ברובו לפני מבצע "שומר החומות". במהלך כל המבצע, במקביל לפעילות לסיכול טרור שביצעה יחידת דובדבן ביהודה ושומרון, פעלו יחידות העוצבה, אגוז ומגלן, בגבול רצועת עזה. הן חשפו חוליות נ"ט ופגעו בהן, הכווינו אש מן התווך והשמידו מטרות בלב הרצועה באמצעות אש מדויקת. אך למרות יכולותיהם הגבוהות, עיקר כוחה של העוצבה הוא בהיותה סד"כ גמיש ומובחר לתמרון, בכל זירה, בחזית או בעומק. כוח כזה יכול למשל לתמרן במהירות, לחשוף את האויב ולהשמידו, בדגש על מערכי הרקטות והתמ"ס שברשותו, ועל-ידי כך לשלול מהאויב את הרכיב העיקרי שבתפיסת ההפעלה שלו.³⁶

אך לצד העיסוק והרלוונטיות בעימותים מוגבלים וסבבי לחימה הפורצים מעת לעת, עיקר ייעודה של עוצבת הקומנדו הוא המלחמה. האויב הניצב מול צה"ל הוא אויב נעלם ומבוזר, הפועל מלב האוכלוסייה האזרחית, המשמשת לו מגן ומקור תמיכה. יתרה מכך, כמאמר אל"ם (מיל) דביר פלג, אויביה של ישראל, חזבאללה וחמאס, גיבשו תפיסת תשלובת התגוננות-תקיפה, הבאה לידי ביטוי למשל בהצטיידות חזבאללה בטילי נ"ט מתקדמים, טילי חוף-ים ומערכות נ"מ שכולם נועדו לפגוע בחופש הפעולה של צה"ל בים, באוויר וביבשה, למנוע ממנו לפעול בשטח לבנון, להאריך את משך הלחימה ולשחוק את כוחותיו. במקביל הצטייד חזבאללה בארסנל טילים גדול שנועד לפגוע בעורף הישראלי.³⁷

במערכה הבאה יפעיל צה"ל מאמץ אש מדויק והרסני המכוון בידי מודיעין עדכני בהספקים גבוהים, אולם האויב השכיל להסתגל לאש ובנה מראש את כוחו הצבאי כך שיוכל לפעול בנוכחותה, בין היתר באמצעות מערכי תת-קרקע, שיאפשרו לו לירות לעבר העורף הישראלי אש תמ"ס, כטב"מים למיניהם, טילים ורקטות בהיקף שלא נראה בעבר.

לכן במערכה הבאה יידרש צה"ל לתמרן ביבשה. התמרון היבשתי הוא הכלי המיטבי שברשות ישראל לקיצור המערכה ולהסרת האיום על העורף הישראלי מהר ככל האפשר, שכן הוא מאיים יותר מכל אמצעי אחר על שרידותו השלטונית והתפקודית של האויב.³⁸ תמרון רב-ממדי קטלני זה, הכולל כוחות כשירים בסדיר ובמילואים, יאפשר לממש את עיקרון התחבולה, יפגע בכוחו הצבאי של האויב (בדגש על פעילי אויב) באופן מדויק וכירורגי, ישבש את פעילותו במרחב, יציף מטרות למערכי האש ויביא לצמצום האש לעבר העורף.

בהמשך לכך ראוי להדגיש את חשיבות הצורך לנצח בקרב הראשון. הדבר נובע הן בשל הצורך למנוע מהאויב לממש את תפיסת ההפעלה שלו שמטרתה לשבש את פעולת צה"ל והן משום שניצחון בקרב הראשון יהיה, כמאמר מג"ד החי"ר הרוסי מומיש-אולי בספר **אנשי פאנפילוב**, "מהלומה על גבי התודעה"³⁹ של האויב, שתכשיל את יכולתו לייצר נרטיב ארסי ותיצור בקרבו הפסד בפועל ותחושה של כישלון. הצלחה זו בקרב הראשון תסייע לניצול המומנטום ולפריצת המחסום התודעתי והחשש מהמלחמה ומהתמרון בשטח האויב.⁴⁰

התרומה העיקרית של כוחות מובחרים בלחימה בחזית נובעת מכך שלרוב הם הראשונים שמשתתפים בלחימה, בשל גמישותם וזמינותם, וכמאמר אלוף וירוב, "דורכים את המערכת" ומבהירים לצבא ולעיתים למדינה כולה שהיא נתונה במערכה ולא באירוע מוגבל.⁴¹ כך אירע למשל בראשית מלחמת לבנון השנייה בלחימת יחידת מגלן ב"שמורת הטבע" הסמוכה לאביבים ובלחימת יחידת אגוז וגדס"ר צנחנים במארון א-ראס.⁴²

אך מדוע יש לתמרן בעומק ולא רק בחזית? הדבר נובע מהפוטנציאל הטמון בשיבוש שפעולה בעומק יכולה לגרום לאויב. לצבאות באשר הם אין משאבים רבים להשקיע באבטחת העורף. עיקר כוחם, באופן טבעי, מושקע בחזית.

במהלך מלחמת לבנון השנייה פשטו כוחות מסיירת מטכ"ל ומיחידת שלדג בפיקוד אל"ם ניצן אלון, מפקד סיירת מטכ"ל לשעבר, על יעדי חזבאללה בעיירה בעלבכ שבעומק לבנון והרגו כעשרים פעילי חזבאללה.⁴³ במבצע אחר פשט כוח משיטת 13 על מפקדת חוליית שיגור רקטות בצור והרג כמה מפעיליה. המבצעים, אף שלא השיגו את כל מטרותיהם, יצרו בקרב ההנהגה הצבאית של חזבאללה את התחושה שהעורף הלבנוני אינו מוגן מפני כוחות צה"ל, וחייבו את הארגון לתגבר את יחידותיו האמונות על הגנת בקעת לבנון ורצועת החוף למרות הסד"כ המוגבל שלו.⁴⁴

עם זאת כוחות צה"ל שהתבססו על יחידות מיוחדות היו קטנים מדי בהיקפם ושהו בעומק האויב זמן קצר מכדי שתהיה לפעולתם השפעה מערכתית, ולימים אלון אף הודה בכך.⁴⁵ לעומת זאת, לכוחות מובחרים, בעלי מסה קרבית גדולה, שיפעלו בעומק עשויה להיות השפעה כזו. בכוחם ליצור מרחב שבו מבצעים הכוחות, כמאמר תא"ל אבי בלוט, "צבר של פשיטות חבלה, בדירוג או במקביל, על נכסים חיוניים של האויב,

דוגמת אתרי הפו"ש או אתרים צבאיים המשמשים לירי תמ"ס (תלול מסלול). הכוחות פושטים ו'נעלמים' תוך שהם משאירים אחריהם הרס וחורבן במקביל לפגיעה במערכים קריטיים לאויב".⁴⁶ התוצאה היא אזור מוכה וקומנדו.

מימוש של התפיסה ניתן לראות במבצע "נערי החוף" שערכה יחידת מגלן, עליה פיקד סא"ל אליעזר טולדנו, מג"ד צנחנים לשעבר, במלחמת לבנון השנייה. כוח מהיחידה נחת ממסוקים בסמוך לצור, נטמע בשטח והשמיד, באמצעות הכוונת אש מן התווך מטרות רבות, ובהן משגרי רקטות.⁴⁷

בלוט, שפיקד על עוצבת הקומנדו, כתב כי השילוב בין "דפוסי פעולה שונים (התמרון הכבד בהתקפה בצד פשיטות קומנדו בהיקף נרחב) במהלך המלחמה יגביר את האפקטיביות של המעשה המלחמתי, ובמקביל יגדיל את אי הוודאות וחדלות המעש בצד האויב".⁴⁸ אלוף (מיל) גיורא איילנד, שכמ"פ בצנחנים השתתף במבצע אנטבה, ציין שהמבצע לימד אותו את חשיבותה של העזה בעת תכנון המבצע. "בעת תכנון מבצע החילוץ נשקלו חלופות נוספות, לכאורה מסוכנות פחות מזו שלבסוף נבחרה, אלא שדווקא הדרך הנועזת – נחיתה היישר ב'לוע הארי' – היא שהביאה להצלחה. ככל שהמבצע נועז יותר, כך האויב צופה אותו פחות, ולכן הוא יוצר את ההפתעה החיונית לפשיטה".⁴⁹ לא פעם, ציין, בשל הסיכונים בחרו המתכננים בדרך ה"בטוחה" יותר, אולם הדרך ה"בטוחה" היא גם הדרך "הצפויה ובסופו של דבר דווקא המסוכנת יותר".⁵⁰ לפיכך התחבולה, בעיתוי, במקום ובאופן הפעולה, צריכה להיות במוקד הפעולה בעומק.

ממורשת הקרב של צה"ל בולטת לחימת חטיבת הצנחנים הסדירה במלחמת לבנון הראשונה, בפיקודו של אל"ם יאיר, שנחתה מן הים בעומק לבנון. הצנחנים כבשו ראש חוף ואבטחו אותו, עד שחברו אליהם כוחות צה"ל שתמרנו מהחזית. אז נעה החטיבה, ביוזמת אל"ם יאיר, בנתיב לא צפוי בציר הררי, והכריעה בכל קרב שבו לחמה עד לבירות.⁵¹ נוסף על כך הנחיתה בעומק חייבה את המחבלים להפנות משאבים להגנה על ביירות ולתגבר אותה בכוחות ממקומות אחרים.⁵²

אויביה של ישראל, ברצועת עזה או בלבנון, הם ארגונים היברידיים המשלבים יכולות צבא סדיר עם רכיבי טרור וגרילה ופועלים ממרכזי אוכלוסייה. כנגדם, אין די במהלכי תמרון טוריים, שבהם הצבא מבצע הבקעה, חדירה לעומק, התקדמות ורדיפה. נדרשים מהלכים סימולטניים בחזית, בעומק ובאגפים, אשר יכולים "לשבש את היגיון המאגנה של היריב".⁵³ ולהכריע אותו.

לוחמים מיחידת מגלן עם טייסת השמשונים של חיל האוויר, בתרגיל בצפון הארץ, 2021 (צילום אורן כהן)

סיכום – הקומנדו מוביל את הדרך

עוצבת הקומנדו היא הקטר המבצעי של צבא היבשה, במב"ם, בביטחון השוטף ובמלחמה. בשעתו כתב אלוף הרצי הלוי, שפיקד במבצע "עופרת יצוקה" על חטיבת הצנחנים בלחימה בעזה, כי "צה"ל צריך להשקיע רבות ביכולותיו ההתקפיות".⁵⁴ אחת מיכולות אלה היא עוצבת הקומנדו, ואכן ניכרת ההשקעה הרבה הן מצד זרוע היבשה והן מצד המטה הכללי בתהליכי בניין הכוח של העוצבה, ובכלל זה בסד"כ, בכשירות, באימונים ובפיתוח האנשים.

על יחידות העוצבה מוטל לדרוך את הצבא כולו, אם יידרשו לפעול בחזית, או לחלופין לפעול בעומק כדי לסייע למאמץ התמרון העיקרי, לשבש את פעולות האויב, להוציאו משיווי משקל ולהציבו בדילמה. וכל זאת, כמאמר הרמטכ"ל רא"ל אביב כוכבי, על בסיס "חשיבה מקורית, תחבולה, רוח לחימה ומעל הכול, אמונה ויקדת ש'אין אי אפשר".⁵⁵

אל לעוצבה להסתפק בהיותה הקטר המבצעי, עליה להיות גם קטר בבניין הכוח ואבן דרך במסלול השירות של קצין בחיל הרגלים, בדומה לביסלמ"ח ובה"ד 1, וכזו שדרכה יעבור הקצין יותר מפעם אחת. כשם שעל מפקדים מהעוצבה לשרת ביחידות לוחמות במקומות אחרים בצה"ל, הרי שעוצבה צריכה להיות אבן שואבת שתמשוך מפקדים ומפקדות מצוינים לשרת בה בתפקידי מטה ופיקוד. כך מפקדים מחוץ לעוצבה יתרמו לה רעיונות ושיטות מוצלחים שיביאו איתם, ובד בבד העוצבה תייצא לצה"ל כולו שיטות פעולה, טכניקות קרביות ורוח של יוזמה, התקפיות ודבקות במשימה.

מאחר שהעוצבה היא היחידה המכשירה את לוחמי העומק של צה"ל, ייתכן שיש מקום לבחון את הפיכת בית הספר לקומנדו לגוף האמון על הכשרת כל הכוחות המיוחדים והמובחרים הפועלים בעומק, בדומה לצבא היבשה האמריקני, המרכז הכשרה זו בבסיסים פורט בראג (הכשרת הכוחות המיוחדים) ופורט בנינג (הכשרת הרינג'רס).

במערכה הבאה יפעיל צה"ל מהלומות אש מן האוויר: מרחבית, משימתית ורחבה,⁵⁶ יכולות חשיפה, ייצור מטרות, תקיפה וסגירת מעגלי אש, מודיעין עדכני שיוזרם לכוחות וכן תמרון מהיר ואגרסיבי. לצד יכולות אלה (ואף שאסור לנוח על זרי הדפנה) יש כיום לצה"ל יכולת מבצעית לפעולה רחבת היקף ומשמעותית בעומק שטח האויב, באמצעות עוצבת הקומנדו היודעת לפעול בעומק במסה קרבית של לוחמים ומפקדים מובחרים, במרוכז ובמבוזר ובשיתוף פעולה רב-זרועי. מהלך כזה יהיה בחזקת ה"אס בשרוול" המפתיע.

הרמטכ"ל רא"ל כוכבי קבע כי על צה"ל ליצור "פער ניכר מול האויב, שיוביל לניצחון מובהק יותר. ניצחון כזה מבוסס על שלושה משתנים מרכזיים: הישג, מחיר וזמן. ההישג חייב להיות גדול יותר, המחיר צריך להיות הנמוך ביותר האפשרי (באזרחים, בחיילים, בתשתיות ובאמצעים) ומשך הזמן צריך להיות הקצר ביותר".⁵⁷ נוכח האופן שבו פועלים אויביה של ישראל, אין אף יחידה או זרוע שיכולות לפעול לבדן כדי להביא לסיום המערכה הבאה בתנאים נוחים לישראל. נדרש שילוב זרועות ומאמצים באש, בחזית ובעומק כדי להשיג את הניצחון המובהק אליו כיוון הרמטכ"ל, ולהכריע את האויב במערכה הבאה.

המחברים מודים לתא"ל (מיל') בני בן ארי, אל"ם (מיל') בעז זלמנוביץ, סא"ל (מיל') אבירם רינג ורס"ן (מיל') צח אקשטיין על הערותיהם הטובות למאמר.

צלף מיחידת אגוז, בתרגיל בקפריסין, 2020. (צילום אורן כהן)

הערות

- [1] טופלר, א' וטופלר, ה' (1997). מלחמה ואנטי-מלחמה (א' גפני, תרגום). ספרית מעריב, עמ' 58–71
- [2] סטארי, ד' (ינואר 1979). FM-100-5 – שלבי ההתפתחות הטקטית. מערכות, 267, עמ' 22–26
- [3] סקילס, ר' (1997). ניצחון ודאי במדבר. תוה"ד"מחלקת היסטוריה, עמ' 41. יש להבדיל בין מסלול ההכשרה ברגימנט, שאותו עוברים כל החיילים שהתנדבו לשרת בו, לקורס הריינג'רס המקוצר, קורס קשה ומפרך אף הוא, שעוברים רבים מהקצינים בצבא היבשה שאינם משרתים ברגימנט ואף לעיתים אינם שייכים לחיל הרגלים
- [4] פרל פינקל, ג' וסא"ל ירון (יולי 2020). מבצע "קרנף": מה כדאי לחטיבת הקומנדו ללמוד מרגימנט הריינג'רס של צבא היבשה האמריקני. מערכות, 488, עמ' 42–44
- [5] הראל, ע' (2011, 18 בדצמבר). פיקוד נחוץ, מפקד שנוי במחלוקת. הארץ
- [6] איזנקוט, ג' (אפריל 2018). אסטרטגיית צה"ל. לשכת הרמטכ"ל, עמ' 22
- [7] בוחבוט, א' (2015, 28 בדצמבר). חטיבת הקומנדו של צה"ל יוצאת לדרך: "נחזק את השימוש בתחבולה". וואלה! חדשות
- [8] הראל, ע' (2013, 18 ביולי). צ'יקו תמיר חושב שתכנית גנץ עלולה להוביל לאסון. הארץ
- [9] כוכבי, א' (2019, 25 בדצמבר). הרצאה בכנס "בצה"ל והחברה הישראלית – לזכר רב-אלוף אמנון ליפקין שחק". המרכז הבינתחומי הרצליה
- [10] זלמנוביץ, ב' (פברואר 2020). הקמת כוחות מיוחדים בלוחמה נמוכת עצימות. מערכות, 369, עמ' 32–35
- [11] גרייצר, ע' (2015). שני צעדים לפני כולם. מערכות, עמ' 81
- [12] תמרי, ד' וזאבי-פרקש, א' (2011). ואיך נדע. ידיעות ספרים, עמ' 181
- [13] הרצאה של אלוף איתי יירוב לעוצבת הקומנדו, מחנה מרדכי גור, 5 בינואר 2021
- [14] שלח, ע' ולימור, י' (2007). שבויים בלבנון. ידיעות ספרים, עמ' 260
- [15] שלח, ע' (2015). האומץ לנצח. ידיעות ספרים, עמ' 175
- [16] המילון למונחי צה"ל (1998). אג"ם-תוה"ד, עמ' 545

[17] תומפסון, ג' (1992). לא פיקניק. מערכות, עמ' 49–50

[18] שם, עמ' 89–106

[19] סיבוני, ג' ופרל פינקל, ג' (2017, 27 ביוני). תרגילי צה"ל בכרתים וקפריסין. מבט על, 945, המכון למחקרי ביטחון לאומי

[20] לימור, י' (2019, 5 בדצמבר). בשטח זר: הקומנדו תרגל לחימה בחיזבאללה. ישראל היום

[21] הרצאה של אלוף אלי שרביט לעוצבת האש, בסיס אשדוד, 5 במאי 2021

[22] הראל, ע' (2020, 3 באוגוסט). הניסיון האיראני לפגוע בישראל נכשל, החשבון עם חיזבאללה עדיין פתוח. הארץ

[23] פינקל, מ' והירש, א' (יולי 2018). הפשיטה היבשתית – תפקידיה באסטרטגיה ובבניין הכוח למלחמה. בין הקטבים, 17–16, עמ' 189–190

[24] ריאיון טלפוני של אחד המחברים עם תא"ל (מיל') משה תמיר, 22 במרס 2020

[25] ברעם, א' (נובמבר 2004). מעטים מול רבים. במחנה, עמ' 12

[26] פרספילד, ס' (2003). שערי האש. ספרית מעריב – הד ארצי, עמ' 229

[27] הרצאה של אלוף איתי וירוב לעוצבת הקומנדו, מחנה מרדכי גור, 5 בינואר 2021

[28] D'este, C.(1995) . Patton: A Genius for War. HarperCollins, p. 607

[29] שלח (2015), עמ' 121

[30] שיף, ז' ויערי, א' (1984). מלחמת שולל. שוקן, עמ' 28–29

[31] יאיר, י' (1990). אתי מלבנון. מערכות, עמ' 13

[32] ריאיון של עפר שלח בתכנית "פגישה עם רוני קובן", כאן 11, 15 במאי 2018 <https://bit.ly/3xQQKpl>

[33] יאיר (1990), עמ' 14

[34] מייק אלדר, שייטת 13, ספרית מעריב, 1993, עמ' 597–598

[35] שיף ויערי (1984), עמ' 28–29

[36] אורטל, ע' (מאי 2021). להדליק את האור, לכבות את האש. בין הקטבים, 31–32, עמ' 53–69

[37] פלג, ד' (אוקטובר 2020). מטטריות, קשתות ובועות": שוחקי העליונות הצבאית של ישראל. בין הקטבים, 28–30, 61–80

[38] סיבוני, ג' (דצמבר 2009). מלחמה וניצחון. צבא ואסטרטגיה, כרך 1, 3, עמ' 35

[39] בק, א' (2018). אנשי פאנפילוב. הקיבוץ המאוחד, עמ' 164

[40] ברעם, א' ופרל פינקל, ג' (אוגוסט 2021). רף פצ"ן – לחשל את החרב. מערכות, 491, עמ' 11

[41] הרצאה של אלוף איתי וירוב לעוצבת הקומנדו, מחנה מרדכי גור, 5 בינואר 2021

[42] שלח ולימור (2007), עמ' 161–165

[43] שלח, ע' (2011, 1 ביוני). מפקד אוגדת איו"ש: "לא בטוח שלפלסטינים יש אינטרס לשמור על רגיעה". ערוץ 10

[44] פרל פינקל, ג' (2021, 4 בינואר). אם תושפע מהסיכון שמישהו ימות בכל החלטה, תתקשה להיות יעיל. זמן ישראל

[45] שלח (2011)

[46] בלוט, א' (2021, 3 בינואר). קומנדו מאז ולתמיד. בין הקטבים, 31–32, עמ' 73–91

[47] שמשי, א' (2019). ארדוף אויבי ואשיגם. מודן והוצאת משרד הביטחון, עמ' 47–68

[48] בלוט (ינואר 2021)

[49] איילנד, ג' (2018). לא נרדם בלילות. ידיעות ספרים, עמ' 84

[50] שם

[51] אלמוג, ד' (2012). מקום המפקד בקרב. מערכות, 443, עמ' 28–29

[52] אבי־רון, ר' (אפריל 1986). הנחיתה בחוף האוואלי במלחמת "שלום הגליל" מזווית הראייה של המחבלים. מערכות, 303–302, עמ' 25–29

[53] תמרי וזאבי־פרקש (2011), עמ' 183

[54] הלוי, ה' (אוקטובר 2020). הגנה רב־ממדית. בין הקטבים, 28–30, עמ' 254

[55] מערכת אתר צה"ל (2019, 10 בנובמבר). נאום הרמטכ"ל רא"ל אביב כוכבי, בטקס ההתייחדות לזכר חללי חטיבת

הצנחנים. אתר צה"ל

[56] נורקין, ע' (אוקטובר 2020). מהלומה רב־ממדית בתפיסת הניצחון. בין הקטבים, 28–30, עמ' 232. "הפגיעה באויב יכולה להיות ממוקדת במרחב גיאוגרפי מסוים ("מהלומה מרחבית"), ביכולת מסוימת של האויב ("מהלומה משימתית") או במגוון רחב של גזרות ויכולות חיוניות ("מהלומה רחבה")"

[57] כוכבי, א' (יולי 2019). הקדמת הרמטכ"ל. בין הקטבים, 20–21, עמ' 13

שלושת "הגדולים" מכים שוב: לקחים צבאיים ראשוניים מחודשיים של מלחמה באוקראינה

ד"ר יגיל הנקין, מדריך אקדמי בבית הספר למלחמה במכללה הבין-זרועית לפיקוד ומטה, חבר הקתדרה ללימודי צבא במכללות הצבאיות ועמית במכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון 08.05.2022

רוסיה-אוקראינה שריון ני"ט ני"מ עליונות אווירית כטמ"מים מודיעין גלוי

לוגיסטיקה

בעיות הלוגיסטיקה, האימונים והמורל שהתגלו בצבא הרוסי בלחימה באוקראינה הן דוגמה שספירת כוחות לבדה איננה מספרת את התמונה המלאה, אולם גם אזהרה: צבא שהיה מפעיל כוחות משולבים בצורה יעילה יותר היה יכול להקטין אותן

רחוב במריופול במהלך המצור על העיר, 12 במרס 2022

אחרי מלחמת יום הכיפורים הסיק גנרל ויליאם דפוי, מפקד טריידוק – פיקוד האימונים וההכשרות האמריקני – שלושה "לקחים גדולים":

1. כלי הנשק המודרניים קטלניים מאוד מבעבר;
2. יש צורך ביחידות רב-חיליות (Combined arms teams) בעלות ציוד מתאים ודוקטרינה מתאימה כדי להתמודד עם החידושים;
3. יש חשיבות עליונה לאימונים מתאימים.¹

חמישים שנים לאחר מכן, לאחר ההלם הראשוני מהפלישה הרוסית, הופתע העולם כאשר הרוסים כשלו בהשגת רבים מייעדיהם הראשוניים, ומהיעילות של ההגנה האוקראינית. חוסר היעילות המובהק של הצבא הרוסי, בתוספת האמצעים שהפעיל הצבא האוקראיני, הובילו רבים לראות את הלחימה כמעידה על סוף זמנו של הצבא המסורתי המודרני, בעל חיל האוויר, לטובת נ"ט, נ"מ ואולי סייבר, ואמונה כי טילי הנ"ט ובמיוחד הכטמ"מים שינו את פני הלחימה ללא היכר. נראה שהלקחים מורכבים יותר, ובמהותם אולי אינם שונים כל כך מלקחיו של דפוי.

חיילים אוקראינים תוקפים טנק רוסי באזור מריופול, 15 במרס 2022

הטנק עדיין לא יוצא לגמלאות

ההנחה ששהפגיעות הרבות של טילי נ"ט אוקראיניים בטנקים רוסיים באוקראינה מבשרות את מותו של הטנק, היא שידור חוזר של הנחה המלווה את הטנק מ־1919 (לפחות) – אמצעי נ"ט מוציאים את הטנק משימוש או מגבילים אותו מאוד. כך סברה תורת הלחימה הצרפתית לפני מלחמת העולם השנייה. ההמשך ידוע. במישור האווירי, לאחר מלחמת יום הכיפורים האמינו רבים כי "הטיל כופף את כנף המטוס", כפי שקבע מפקד חיל האוויר לשעבר אלוף (מיל') עזר ויצמן לאחר מלחמת ההתשה. לא עבר עשור והתברר כי בעזרת אמצעי לחימה אלקטרונית וחימוש מתאים, המטוס היה יכול להשמיד ללא אבדות סוללות טילים סוריות רבות.

ככל שהיקף מלחמת רוסיה-אוקראינה נרחב מבחינת כמות הכוחות שהופעלו בה ושטח הלחימה, נראה כי היקף השחיקה בה אינו חסר תקדים. לא רק בהשוואה למלחמות העולם, אלא גם למלחמות "קונוונציונליות" אחרות. יש להניח שמספר הטנקים וכלי הרק"ם שהצדדים טענו כי השמידו לצד האחר מוגזם;² מספר כלי הרק"ם שאפשר היה לוודא שהושמדו, על ידי מעקב אחרי מידע גלוי, היה נמוך בהרבה.³ לא רק היחס, גם מספר הטנקים הכולל שהוכח שהושמדו היה נמוך יותר מבמלחמת יום הכיפורים. עד תחילת מאי 2022, המספר הוודאי של טנקים רוסיים שנפגעו או הושמדו (313 הושמדו, 17 נפגעו, 278 ננטשו או נלכדו שלמים) היה נמוך יותר ממספר הטנקים שאיבדו צבאות ערב בשלושה שבועות של מלחמת יום הכיפורים (2,250, כולל כמה מאות טנקי שלל כשירים או ניתנים לשיקום) או ממספר הטנקים הישראליים שנפגעו במלחמה (1,064 פגועים, מהם 407 נגרעו מהסד"כ).⁴ האבדות הרוסיות והאוקראיניות, כמובן, היו בשטח גדול בהרבה מהשטח שבו התנהלה מלחמת יום הכיפורים. שני הצדדים אמנם סיפקו מספרים גבוהים בהרבה לאבדות אויביהם, אולם הפער בין המספרים הניתנים להוכחה למספרים הנטענים, לצד העובדה כי כמעט בכל מלחמה אבדות האויב מוערכות תחילה כגבוהות יותר, מחזקת את הסברה כי המספר קרוב יותר לנתונים הנמוכים המאומתים.

מספר הטנקים האוקראיניים שנפגעו בוודאות עד תחילת מאי עמד על 64 בלבד, מהם אחד שנפגע אך לא הושמד. גם אם נניח שמספר הטנקים המושמדים של שני הצדדים כפול מהמספר המאומת, עדיין נגיע לקצב שחיקה נמוך יותר מבמלחמה "קונוונציונלית" מהמאה ה־20. שני הצדדים ממשיכים להשתמש רבות בטנקים, והאוקראינים קיבלו, על־פי הדיווחים, תגבורת של טנקים מפולין – עדות לשימושיותם בעיניהם. אף דווח על קרבות שריון בשריון, הגם שקטנים. כיוון שהשילוב של מיגון, תנועה וכוח אש חיוני עדיין לכיבוש שטחים ותמרון, דומה שהטנקים ימשיכו לפעול, גם אם לא במסגרות גדולות כבימי יום הכיפורים.

הנ"ט עדיין איננו פתרון קסם, גם הנ"מ לא

מספר הטנקים שהושמדו אינו מבוטל, אולם נשק הנ"ט – קרקעי ומוטס כאחד – לא מנע את המשך השימוש בשריון או ברק"ם. קשה לדעת כמה טילים נורו וכמה החטיאו, אולם מכיוון שברשות האוקראינים אלפי טילי נ"ט ואין ספק כי ירו רבים מהם, פירוש הדבר כי היו החטאות רבות. הנ"ט פגיע לארטילריה, ובהתאם לכך אף הוא, כמו הטנק, אינו פתרון קסם. אין ספק כי הנ"ט האוקראיני שיבש מאוד את הפעולה הרוסית, אולם מול כוח משולב המגובה בארטילריה ובחיי"ר יעיל תהיה עבודתו קשה יותר.

גם הנ"מ, נכון לתחילת מאי, רחוק מלספק פתרון מלא למי מן הצדדים. רוסיה איבדה לפחות 25 מטוסי קרב (מהם אחד על הקרקע), מטוס תובלה ו־39 מסוקים (מהם שבעה על הקרקע). מדובר באבדות כבדות; בין 2001–2009 איבדו האמריקנים בעיראק ובאפגניסטן מאש אויב 70 מסוקים (בשמונה שנות מלחמת וייטנאם – 1965–1973 – איבדו 2,066 מסוקים, כלומר יחס האבדות לחודש של הרוסים נמוך יותר מווייטנאם, אך גבוה בסדרי גודל מעיראק או מאפגניסטן).⁵

לא מדובר באבדות שמשתקות את יכולת הלחימה האווירית הרוסית, והאוקראינים שילמו מחיר כבד על הצלחות אלה: 35 מערכות נ"מ הושמדו, אחת נפגעה ונטשה ושש נלכדו (יחד עם שישה תותחי נ"מ). אוקראינה איבדה 16 מטוסי קרב (אחד נוסף נפגע) ושלושה מטוסי תובלה. הרוסים איבדו 21 תותחי נ"מ ו־56 מערכות שיגור (מהן 29 הושמדו או נפגעו, השאר ננטשו או נלכדו). קשה לדעת כמה מטילי הכתף שסופקו לאוקראינה על־ידי מדינות מערביות לאחר תחילת המלחמה כבר נפרסו בשטח, אולם ברור שהם לא שיתקו את יכולת הפעולה האווירית הרוסית, ורק הגבילו אותה במידת מה.

האבדות האוקראיניות, הגם שהן כבדות יותר בהשוואה לגודלו של חיל האוויר האוקראיני מול הרוסי, לא מונעות את יכולת הפעולה האוקראינית. ההגבלות של האוקראינים על מספר הגיחות ופרופיל הפעלה הן כנראה לא פחות בשל פעולות אוויריות מהצד האחר, קשיים לוגיסטיים ומגבלת תחמושת מאשר בשל נ"מ. הטיל, אם לעשות פרפראזה על אמירתו הידועה של אלוף (מיל') ויצמן, שרט ככל הנראה את כנף המטוס אך לא כופף אותה.

כטמ"מים טורקיים מדגם ביירקטאר בפעולה באוקראינה. מקור: טוויטר

אפקטיביות הכטמ"מ נגזרת מיחס עלות-תועלת שלו, לא מהתועלת המוחלטת

בפרוץ המלחמה נפוצו תמונות רבות של כטמ"מים אוקראיניים משמידים רק"ם רוסי. עם הזמן הצטמצמו הדיווחים, והשיעור באחוזים של השמדת כלי רק"ם בידי כטמ"ם מכלל הכלים המושמדים נמוך למדי; הדיווחים המאומתים של השמדת כלים רוסיים הם: שישה נגמ"שים, שישה תומ"תים או משגרי רקטות, 11 משגרי נ"מ, תשעה הליקופטרים (על הקרקע), שתי ספינות פטרול, קרונות בשתי רכבות דלק, שתי עמדות פיקוד, תחנת תקשורת ו־24 כלי רכב לא משוריינים, לצד תקיפה של מטרות תשתית. יש הסוברים כי המספר האמיתי גבוה בהרבה, וטורקיה מבקשת להצניעו בשל יחסיה עם רוסיה. שני הצדדים הפילו כטמ"מים רבים זה של זה; לפחות 34 כטב"מים רוסיים הושמדו (20 נוספים נלכדו) והאוקראינים איבדו לפחות 21 (מהם 19 שהושמדו ושניים שנלכדו). בין המושמדים לפחות שבעה כטמ"מים טורקיים מדגם ביירקטאר מכ־20 שבידי האוקראינים, כלומר יותר משליש. אין כל מידע מהימן על תוצאות הפעלתם של רחפנים קלים יותר. צפייה בסרטונים רבים שפורסמו נותנת את הרושם כי הם מסבים נזק מסוים ומסייעים בתצפית ובטיוווח, אך פגיעים ומוגבלים יחסית, גם בהיעדר ל"א. יש להניח ששימוש ברחפנים ככלי בידי צוותי תצפית או נ"ט יילך ויגבר ככלי עזר לפעולות קיימות.

ככל שמספר ההשמדות בידי כטמ"מים גבוה מהנתון הרשמי, אין ספק כי אינו גבוה יותר בסדרי גודל, וכי הכטמ"מים – בייחוד בשטח מוכה נ"מ – אינם פתרון קסם, וגם הם פגיעים. הכטמ"מים במלחמת רוסיה-אוקראינה אינם כלי המשנה את התמונה אלא משלים אותה. עם זאת, חשיבותם אינה מפני שהם יעילים יותר מחיל אוויר "רגיל", אלא בשל יחס העלות-תועלת שלהם בהשוואה להיעדר חיל אוויר. הכטמ"מים החמושים היקרים ביותר זולים ממטוסים מאוישים, מסוגלים להמריא ממנחתים מאולתרים קצרים ממטוסי קרב ובשל כך אפשר להפעילם בקלות ובחתימה נמוכה יחסית. כמו כן, דווקא האיטיות שלהם, הגם שעושה אותם פגיעה לנ"מ מסוגים שונים, מאפשרת להם להתמקד במטרה ספציפית במשך זמן רב, בצורה שמטוס מאויש מהיר יתקשה לעשות.

האלטרנטיבה לכטמ"מ אינה כלי טיס מאויש, אלא היעדר כטמ"מ; לפיכך, קיומו של כטמ"מ מועיל הרבה יותר לכוח שאין ברשותו עליונות אווירית מכוח שיש ברשותו עליונות כזו. כוח עם עליונות אווירית מסוגל להביא לשדה הקרב, באמצעות מטוסיו, עוצמה גבוהה מלכתחילה, ותועלת הכטמ"מים היא תפוקה שולית פוחתת: שיפור היכולות המבצעיות שיש כבר ברשותו והפיכתו לאפקטיבי יותר במידה רבה או מועטה. האלטרנטיבה לכטמ"מ היא הפעלת מטוסים – סיכון גדול יותר לטייסים, עוצמת חימוש וטווח גדולים יותר וכן הלאה.

עבור הכוח החסר עליונות אווירית האלטרנטיבה שונה מאוד, וכוללת אחת משתי אפשרויות: הראשונה – השיטה שבה חיל האוויר האוקראיני פועל בשלב זה – להמשיך ולהציא גיחות בכמות מוגבלת, תוך התמודדות עם התקפות על בסיסיו. (יש המעריכים את יכולתו ברגע זה בכ־5–10 גיחות ליום בלבד). האפשרות השנייה היא אי הפעלה של כוח אווירי. מול אלטרנטיבות כאלה התועלת של כטמ"מים גבוהה מאוד, שכן יכולותיהם אינן שיפור של הקיים, אלא מילוי מקום של מה שכמעט או בכלל אינו קיים.

לדוגמה התועלת שיפיק צה"ל ממאה כטמ"מים תוקפים קטנה יותר מהתועלת שיפיק חזבאללה מכמות דומה, שכן עבור צה"ל התפוקה של הכטמ"מים היא שולית פוחתת בהשוואה למטוסי הקרב, ואילו עבור חזבאללה התפוקה תהיה אדירה בניגוד להיעדר כטמ"מ. המשפיע העיקרי אינו הערך המוחלט שיכול כלי הלחימה להביא, אלא הערך היחסי שלו – מה התועלת שהפעלתו מביאה בהשוואה לחלופות או היעדרן. במאמר מוסגר ייאמר כי טילי שיוט רוסיים אמנם לא השביתו את המסלולים האוקראיניים והבסיסים, אך בהחלט חוללו נזק והראו כי גם נפח קטן יחסית של אש מדויקת (פחות או יותר) יכול לפגוע קשות בתפקוד בסיס אווירי (לעומת זאת, מול כוחות מתמרנים נראה שהארטילריה ה"קונוונציונלית" הייתה משמעותית יותר). בדומה לכך, מטחי רקטות כבדים של חזבאללה נגד מסלולי המראה ובסיסי אוויר כנראה לא ישתקו את הבסיסים לזמן רב, אך עלולים לעכב את הפעולות ולהזיק משמעותית.

אין יותר עליונות אווירית מוחלטת, ו"הצד השני של הגבעה" אינו קיים

הופעת המטוסים בשדה הקרב שינתה את הקרב היבשתי, בדרך שחייבה את כוחות היבשה לקחת בחשבון ממד נוסף. העליונות האווירית המוחצת של המערב בעשרות השנים האחרונות הביאה לכך שכוחותיו יכולים היו למעשה לחזור לנסיבות שבהן אינם צריכים להסתכל למעלה, מכיוון שאינם חוששים מכוחות אוויר של האויב. בהתאם, ולא רק בשל קשיים טכניים, התנוון הנ"מ הטקטי בצבאות המערב. בצה"ל מערך הנ"מ הטקטי כבר לא קיים (ה"מחבט", תותח נ"מ משולב עם משגר טילי סטינגר, יצא משימוש ב־2006; הסטינגר יצא משימוש בצה"ל ב־2012); בארצות־הברית, טיל הסטינגר האחרון הוזמן לפני 18 שנים, והגם שחלק מן המדינות המשיכו בפיתוח נ"מ, לחלקן אין כלל נ"מ טקטי, לאחרות יש נ"מ מיושן ואחרות הניחו שטילי נ"מ ארוכי טווח מייתרים את הצורך בנ"מ טקטי.

השימושים העיקריים של הכטמ"מים במלחמה באוקראינה, ולפניה בנגורנו קרבאך, לא היו רק תקיפות (של כטמ"מים מתאבדים או חימוש מכטמ"מ או מרחפון) אלא גם איסוף מודיעין וטיווח ארטילריה – מהתפקידים הקלסיים של כטמ"מים. בהתאם, כמות הפגיעות הנמוכה יחסית של כטמ"מים תוקפים במטרות קרקע כפוף להסתייגות: חלק מהתועלת הוא ציון מטרות לארטילריה שנותרה מלכת הקרב, ובאוקראינה נראה שהתגלתה כיעילה להפגיע מול טנקים מחופרים. זמינותם הגבוהה של רחפנים וכטמ"מים פירושה כי אפשר לאסוף מידע ולטווח מטרות ביעילות ובזול, וכמות הרחפנים היכולים לפעול בגובה נמוך רבה. אפשר להסב כמעט כל רחפן אזרחי לשימוש צבאי, וכל חוליית נ"ט יכולה לסחוב עימה רחפן כדי ליעל את פעולתה.

בנקודת זמן זו, אמצעי שיבוש (לכל הפחות באוקראינה) לא נפוצים או יעילים דיים כדי לשבש לגמרי את הקשר בין המפעיל לכטמ"מ, ובמקרה של רחפנים שיופעלו מטווח קצר, למשל ככלי עזר לחוליות נ"ט, ספק אם יהיו יעילים נגדם ולא יפריעו לכוח המשבש. יש לצאת מנקודת הנחה כי הפעולות על הקרקע חשופות לאויב, "הצד השני של הגבעה" איננו קיים ומול מטריית נ"מ ועליונות אווירית תיתכן הפעלה מסוימת של כטמ"מים ורחפנים למטרות צבאיות.

החזרת הנ"מ הטקטי

הגם שהשריון לא יוצא לגמלאות בקרוב, אופן הפעלתו והפעלת כוחות היבשה הממוכנים ידרוש שינוי. הנחת היסוד צריכה להיות שכוחות קרקע חשופים לתצפית, לטיווח ולאש ישירה מכטמ"מים, ומספרם של האחרונים יגדל בקצב רב בשנים הבאות. מפקדות גדולות ולא מוגנות הן מטרות מצוינות; גודדי שריון בשטחי כינוס הם מטרה להפצצה; כוחות צפופים הם הזמנה לאסון. גם במקומות שבעבר נתפסו כמוגנים הנחת היסוד צריכה להיות שמדובר בשטח נצפה ומותקף. בהתאם, יש לפתח אמצעי נ"מ לדרג הנפרס. לא רק להגנה על מפקדות, אלא גם להגנה על גופים מתמרנים. פתרונות נגד כטמ"מים הם רק חלק אחד – החל ברחפני יירוט שנועדו להפיל רחפנים אחרים, עבור לשיבוש "רך" של מערכות התקשורת (כלומר חסימה של תדרי התקשורת בין הכטמ"מ למפעיליו) וכלה בהשמדה של הכלי המעופף עצמו. יש להניח שבתחום השיבוש ה"רך" יידרשו מערכות זע"ט ומערכות נוספות שיהיו מסוגלות לשבש באופן סלקטיבי פעולה של כל כלי

מעופף שאין לו סימן זע"ט נכון; יידרשו מערכות בעלות טווח של מספר ק"מ והתמודדות עם שטח בעייתי (בשל גובה הטיסה הנמוך של רחפנים חמושים וכטמ"מים קטנים) כדי לספק הגנה לגדודים וחטיבות.

עד שיפותחו מערכות אלה ויהפכו מבצעיות, יש צורך להתמקד בפריסה מבצעית נכונה כדי לספק ליריב כמה שפחות מטרות, לזהות את כלי הטיס שלו ולשבשם בכל אמצעי אפשרי. צה"ל רגיל להיות הצבא שמפעיל את הכטמ"מים. אוקראינה הראתה כמה נזק, ישיר, עקיף או מורלי, יכול להיגרם לצבא שאיננו יכול לשלול מיריבו את היכולת להפעיל אותם.

ציוד נטוש של צבא אוקראינה, דרום מזרח המדינה, 6 במרס 2022

חשיבות המודיעין הגלוי

המלחמה באוקראינה הראתה כי בימינו למודיעין הגלוי והמסחרי חשיבות עליונה מכל בחינה. קשה מאי פעם להסתיר ריכוזי כוחות, שכן צילומי לוויין מסחריים ברמה טובה זמינים לכול, ומחירם נמוך מספיק כדי שכל ארגון לא מדינתי המכבד את עצמו יוכל לקנות אותם. מפקדות וריכוזי צבא חשופים בהתאם ברזולוציה של עשרות ס"מ, וגם אם יש הגבלות על הקונים אפשר ככל הנראה לעקוף אותן. מי שרוצה להסתיר מהלך עיקרי או לבצע מהלך הטעיה, ייאלץ לרכז כוחות גדולים עבור ההטעיה או לנסות להסתירם מהלוויינים. לדוגמה מהלך ההונאה של צה"ל ב־1967, שבו כוח קטן "שיחק" אוגדה באמצעות תעבורת קשר, גודד שריון, כמה משאיות וסימני זחלים, לא היה עובד כיום שכן האויב היה יכול לקנות צילום לוויין ולראות שאין כמעט כוחות; אפילו הטעיה כדוגמת ההטעיה "מכת ברק" (דרום כחול) במהלך מבצע "שומר החומות" ב־2021 תצטרך להביא בחשבון כי בחמאס לכל הפחות עלולים לקנות צילומי לוויין שיספרו היכן צה"ל נמצא ואם הוא אכן מרכז כוחות בגזרת ההטעיה. באוקראינה, מיקומן של המפקדות הרוסיות ושיירות הלוגיסטיקה הרוסיות נחשף במהירות לעיני כול, והאוקראינים עשו לא פעם שימוש יעיל במידע זה.

גם ברמה הטקטית, חשיבות המודיעין הגלוי וביטחון המידע בלטה מאי פעם. האוקראינים השיגו יתרונות רבים מיכולתם לשלוט במידע ולהגביל שחרור של סרטונים לא רצויים מבחינתם; הרוסים ניזוקו בשל חוסר ביטחון מידע – החל מאי פעולתה של רשת הקשר המוצפנת שלהם וכלה בסרטונים שחשפו מיקומי כוחות. כמעט כל סרטון או תמונה המתפרסמת, גם אם כביכול אינם מראים דבר, כוללים מידע שיכול לסייע באיתור הנקודה ממנה צולמו – ופגיעה בה. יתרה מכך, האיום המודיעיני איננו רק ממנחחי המודיעין של האויב, אלא גם מאנשים האוהדים אותו ולפעמים אף זה איננו נדרש. למשל קניון בקייב שהאוקראינים השתמשו בו להסתרת משגרי רקטות נחשף בשל תמונה מקרית שצילם אוקראיני והעלה לרשתות החברתיות, ובה אפשר היה להבחין בצלליות משגרי הרקטות מתחת לבניין. במקרה אחר, בכתבת טלוויזיה מתוך סדנה אוקראינית לתיקון רק"ם במפעל הטנקים של קייב, שעסקה בהשמשת רכב שלל רוסי, הספיקה צורת החלונות וכמה פרטים קטנים אחרים בתוך הבניין כדי שאנשי ערוץ טלגרם פרו־רוסי יאתרו את מיקום הבניין ויפרסמו אותו בערוץ שלהם. כשבוע לאחר מכן שיגרו הרוסים חימוש מדויק, השמידו את הסדנה והרגו כמה מאנשיה.⁶

השימוש במידע גלוי וביזומה הפרטית של מפענחים פרטיים ואנשי מודיעין גלוי שאינם שייכים לגוף צבאי, ולפעמים אינם קשורים כלל למדינה (כדוגמת חברת בלינגט לניתוח מידע גלוי) הופך להיות מכפיל כוח אם יודעים לנצל אותו, לדוג את הנתונים מהרשתות החברתיות והחברות השונות ולהשתמש בהם למטרות צבאיות. באותה מידה, תקלת ביטחון המידע הקטנה ביותר והצילום התמים ביותר במקום שאיננו אמור

להיות מצולם, נותנים לאויב מידע שאיננו רק מדויק אלא גם עדכני על אודות מיקומי כוחות ופריסתם, סוגי אמל"ח, ולפעמים גם הכנות לפעולה.

הלוגיסטיקה ובעיותיה

הכשל הלוגיסטי הרוסי תואר לעיפה, אולם חשוב להדגיש: התוכניות הצבאיות הרוסיות קרסו לא פעם לא בשל התנגדות אוקראינית בלבד אלא בשל לוגיסטיקה כושלת. רמת אחזקה נמוכה של הכלים והיעדר טיפולים הובילו לתקיעת כלים מתקדמים ונטישתם בשטח; קשיי העברת דלק, תחמושת ומזון הגבילו את היכולת הרוסית להתקדם; אי קידום של יחידות רפואיות, ציוד רפואי לקוי והזנחת הטיפול הביא להרוגים רוסים רבים שהיו יכולים להינצל בעזרת טיפול מתאים. מנגד, נראה שהמערכה שרוסיה מנהלת בעת כתיבת מאמר זה נגד קווי התחבורה והדלק האוקראיניים, מניבה פירות ומגבילה את היכולת האוקראינית. אין כמובן חדש בכל זה, אולם עצם הדבר הוא כי הלוגיסטיקה הקרבית ממשיכה למלא תפקיד קריטי, וכשלים לוגיסטיים יכולים לשבש ואף להרוס תוכניות מבצעיות. תכנון מבצעי שאיננו מלווה בתכנון לוגיסטי מתאים – עלול להתגלות כחסר תועלת.

סיכום

בעיות הלוגיסטיקה, האימונים והמורל שהתגלו בצבא הרוסי הן דוגמה שספירת כוחות לבדה איננה מספרת את התמונה המלאה, אולם גם אזהרה: צבא שהיה מפעיל כוחות משולבים בצורה יעילה יותר היה יכול להקטין את חשיבותם של חלק מהגורמים שצוינו לעיל. עם זאת, בסופו של דבר אי אפשר לבטל את חשיבותם לגמרי בטיעון (האמיתי) שהרוסים פעלו בצורה גרועה. גם אם היו פועלים בצורה טובה – הבעיות שהוצגו במאמר היו נותרות בעינן, אולי בצורה פחותה, ויש להניח שגם צבאות המתפקדים בצורה מיטבית ייתקלו בהן בעימותים עתידיים בשנים הבאות.

לפני כ־120 שנים תיאר משקיפים מצבאות אירופה שנכחו במלחמת רוסיה-יפן, את ההשפעה האדירה של הנשק האוטומטי והאופי של לוחמת חפירות. רבים מן הצבאות ששלחו אותם ביטלו את חשיבות לקחייהם לזירה האירופית, בשל האמונה כי כשלו של הצבא הרוסי והאופי הייחודי של אותה מלחמה מגבילים את היכולת להפיק לקחים רלוונטיים לזירות אחרות. בתוך עשור עתיד היה להתברר להם, כי האופי הייחודי של אותה מלחמה הסתיר לקחים שהיו הרבה יותר אוניברסליים ממה שנדמה היה לצבאות אירופה – והם שילמו מחיר כבד על התעלמות זו.

תודתי לדוד גנדלמן על סיועו והערותיו.

חילוץ ממבנה שהופגז במחוז סומי, 27 בפברואר 2022

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן: <https://bit.ly/3ledAzz>

הערות

- [1] Lawson, T.S (2014). Nonlinear Science and Warfare: Chaos, complexity and the U.S. military in the information age. Routledge, pp. 67-72
- [2] תופעה ששייכת לכל מלחמה, גם אם הצדדים אינם מתכוונים להגזים, בשל דיווחים כפולים (שני אנשים או צוותים הפוגעים באותו כלי), טעויות ובלבולים שונים. לדוגמה לאחר קרב האוויר הגדול מעל דייפ ב־1942 העריכו בעלות הברית כי הגרמנים איבדו 150–200 מטוסים; המספר עודכן בסופו של דבר ל־96 שהושמדו בוודאות, 39 שכנראה הושמדו ו־135 שנפגעו. אבדות הלופטוואפה בפועל היו 48 שהופלו ו־24 שנפגעו. Trafford Leigh-Mallory (2003). Air Operations at Dieppe: An After-Action Report. Canadian Military History 12, 4, p. 3; Franks, N. (1992). The Greatest Air Battle: Dieppe, 19 August 1942. Grub St., Ch. 14
- [3] כל הנתונים הוודאיים במאמר זה על האבדות השונות במלחמה מתבססים על אתר המודיעין הגלוי <https://www.oryxspioenkop.com>, המבצע עבודה מרשימה של ניתוח סרטוני הוידאו, התמונות והמידע מהמלחמה וזיהוי הכלים המושמדים על בסיסם. הדפים הרלוונטיים הם בעיקר <https://www.oryxspioenkop.com/2022/02/attack-on-europe-documenting-equipment.html>, <https://www.oryxspioenkop.com/2022/02/defending-ukraine-listing-russian-army.html>, <https://www.oryxspioenkop.com/2022/02/attack-on-europe-documenting-ukrainian.html>, <https://www.oryxspioenkop.com/2022/03/list-of-aircraft-losses-during-2022.html>. ייאמר כי הדפים מתעדכנים על בסיס יומי. לכן מספר האבדות המצוין במאמר נכון לתחילת מאי, זמן כתיבתו.
- [4] אורן, א' (2003). תולדות מלחמת יום הכיפורים. משרד הביטחון ומודן, עמ' 537–538; שפיר, ה' (2020). מלחמת יום הכיפורים – מבט שונה. מערכות ומודן, עמ' 468
- [5] Couch, M., & Lindell, D. (March 2010). Study on Rotorcraft Survivability. Aircraft Survivability, pp. 9-10
- [6] <https://www.5.ua/ru/obshchestvo/v-sety-vozmushcheni-siuzhetom-11-posle-kotoroho-rossyiane-razbombyly-remontnii-tsekh-bronetankovoho-zavoda-v-kyeve-274631.html>

על המידתיות

ד"ר ענת נויברג, פסיכולוגית קלינית ומדריכה למומחים, מתמחים וסטודנטים. בוגרת היחידה להכשרת סגלים למגוון סיירות צה"ל בים וביבשה 16.05.2022

מידתיות בלתי מעורבים רוח צה"ל תיאוריית המלחמה הצודקת

שאלת הלא מעורבים במלחמה מכילה לעיתים דילמה מוסרית של רצון להשיג את היעד הצבאי, ולא לפגוע בלא מעורבים מחד גיסא, מול רצון שחייליך לא יפגעו ורצון להגן על אזרחיך מאידך גיסא. ידיעת מטרת הפעולה הצבאית והיותה נתונה תחת תנאי הכורח הצבאי, עם הסתמכות על מידע או הערכה בנוגע לצפוי בבחירת פעולה זו או אחרת, היא הקרובה ביותר לצידוק אתי מתקבל על הדעת בזמן לחימה

לוחמי חטיבת כפיר מתרגלים לחימה בשטח בנוי, 19 במרס 2012. צילום: פליקר דו"ץ

מידתיות הוא מושג חשוב לתחומים רבים בחיים. ברגעים של הכרעה השאלה אינה רק בנוגע ל"עשה" ו"אל תעשה", אלא גם האם העשייה הייתה מידתית? אנחנו שואלים את עצמנו כהורים, כבני זוג, כבני אדם ביחס לבני אדם אחרים, ובוודאי שהשאלה הזו עולה בעת לחימה. במאמר זה אבקש לעקוב אחר הכרעותיהם של מפקדים בכירים בדימוס בנוגע לשאלות של חיים ומוות. כיצד הכריעו? את מי סיכנו יותר, את חייליהם או את אזרחי האויב הלא מעורבים? כיצד הם מבינים את נושא המידתיות? כל זאת בעקבות עבודת מחקר איכותני, שבה ראיינתי 16 מפקדים בכירים בדימוס.¹

באחד המקרים בחר המפקד הבכיר, אלוף (מיל') יורם (ייה) יאיר, לבצע את המשימה תוך הגנה מקסימלית לא רק על לוחמיו, אלא גם על חיי לוחמי האויב, כאשר התבקש להגיע אל מובלעת שבה היו מצויים לוחמי צה"ל מוקפים בחיילי האויב. האירוע התרחש לאחר שכבר נכנסה לתוקפה הפסקת אש. כדי למנוע נפגעים השתמש המפקד באיש או"ם שיצר קשר בינו ובין מפקד האזור של האויב, והצליח לשכנע אותו כי עדיף לאויב לסגת מן השטח ללא לחימה משום שאין לו סיכוי לנצח בקרב. האויב השתכנע, נסוג ולוחמי צה"ל ניצלו ללא שנורתה ירייה אחת. במקרה זה סיכן המפקד את עצמו כאשר נסע להיפגש, בתיאור האו"ם, עם האויב בשטחו.

במקרה אחר ראה מפקד בכיר מחבלים רצים לתוך אוכלוסייה בלתי מעורבת. כוחות צה"ל כבר היו ערוכים לפגיעה במחבלים, כולל מטוסים באוויר, אך כאשר התערו המחבלים באוכלוסייה האזרחית לא ניתן היה לדעת מי מחבל ומי אינו מעורב. הבלתי מעורבים נראו מבוהלים והחלו לנוס לכל כיוון. באותו הרגע החליט המפקד הבכיר כי אינו פותח באש כשאינו יכול להבחין בין מחבלים ובלתי מעורבים. הוא הורה למטוסים להטיל את הפצצות בים, וללוחמיו הורה כי אין פותחים באש אלא אם כן נפתחת אש מן הצד האחר. כך העלה את רמת הסיכון עבורו ועבור לוחמיו כדי להגן יותר על האוכלוסייה הבלתי מעורבת.

במקרה שלישי הגיע מפקד בכיר אל אזור מיושב באוכלוסייה אזרחית, שמבתיה נורתה אש על כוחותינו, אך לא היה ברור מאיזה בית. המפקד קיבל החלטה כי יורים לתוך הבתים ללא הבחנה כדי לא לסכן את לוחמיו. הוא סיפר כי כבר היו לו פצועים והרוגים רבים, ולא היה מוכן לסכן נוספים.

כאשר שאלתי את המפקד במקרה הראשון על בחירתו ענה לי: "האתגר הכי גדול שלנו בשדה הקרב לבצע את המשימה במינימום נפגעים. לא לוותר על המשימה אבל במינימום נפגעים, היה האתגר הכי גדול שלנו בשדה הקרב. אתה צריך כל הזמן, בשלב התכנון, בשלב הביצוע ובערפל הקרב, לבדוק שאינך מסכן את חייליך לשווא. שאתה לא מתעקש על שתכננת וחשבת שנוכח, אלא שומר על גמישות מחשבתית ופתיחות להשגת המשימה, ולעמוד ביעד במינימום נפגעים לכוחותיך".

בנוגע לשאלה האם בחר להידבר עם מפקד האויב משום שביקש לצמצם פגיעה בחיי אדם, או מכיוון שחשב שזו תהיה הדרך הכי יעילה להגיע אל המכותרים ענה: "קודם כול העסיק אותי להגיע אל החיילים המכותרים, זו נראתה לי הדרך הבטוחה ביותר להשיג את המטרה הזאת. אם הייתה אפשרות לחסוך בחיי אדם ולא להשיג את המטרה – לא הייתי בוחר בה. הדבקות במטרה היא חלק מהקוד האתי שלנו, בלעדיו תמיד אפשר למצוא סיבה שלא לדבוק בה. סכנה של פגיעה באנשים היא סיבה נהדרת. לכן אנחנו לא נותנים לעצמנו את ההנחה הזו. מצד אחר, אסור לקדש את התוכנית. המטרה היא החשובה, ולא איך אתה מגיע אליה. דרך אחרת בסיטואציה היא הייתה עולה בחיי אדם, קודם כול בצד שלנו. אין משוואה שווה, אבל נתתי להם את ההזדמנות ללכת. נתתי להם את ההזדמנות להיכנע או לנתק מגע. מה שהניע אותי לא היה הרצון להרוג, אלא להתגבר".

המפקד במקרה השני הסביר כי חשוב לו להפריד בין אזרחים לא מעורבים ולוחמים של האויב. "חייל יודע בצורה ברורה מה אומרים לו: 'לא ללחוץ על ההדק עד שלא תעשה וידוא [...] למשל היו מצבים שבהם האויב לחם כשהוא בבגדים אזרחיים, עם ג'ינס, חולצה שחורה ונשק. מדובר בבעיה קשה, מכיוון שאתה יודע שהם נמצאים בתוך האוכלוסייה, אבל לא יורה [...] ברגע שיוורים עליך אתה יורה, אתה מחכה למקור האש. זו אחת הדילמות, מכיוון שאתה מחכה שיירו עליך". למרות זאת הוא מוכן לקחת את הסיכון, משום שהוא מאמין שרק אז יש לו את ההצדקה המוסרית לפעול.

המפקד השלישי הסביר כי ראה בכך הכרח. "אתה לא רוצה להתאבד, והאחריות שלך היא כלפי חייליך. אין ברירה אלא להיכנס במכת אש חזקה מאוד שלא מבדילה. אתה רוצה להילחם רק באויב עצמו, אבל הוא בלי מדים ומעורב באוכלוסייה. רגע אזרח ורגע אויב". עוד הוסיף כי לא ברור לו איך אפשר להבחין. מדבריו עולה כי גם אז היה מצוי במצוקה מסוימת על נסיבות של פגיעה באזרחים לא מעורבים, אך ראה ורואה זאת גם כיום כנסיבות של כורח. כדבריו: "בוודאי שזה מעסיק אותך. אם אתה נוסע ויורה אבל רואה קבוצת אזרחים [...] לירות סתם בשביל להרוג אזרחים ודאי שלא, אבל נניח שנכנסתי לעיר, הורדתי ארטילריה – זו עיר! הורדתי חיל אוויר וזה עיר! נפגעים שם. אין דרך אחרת. ולא אתה משלם בחייליך. זה לא כירורגי. במקום שאפשר לבצע את המשימה כירורגית יש לעשות כן, אבל כאן – מי שיוורה ראשון נשאר בחיים".

כאשר נמצאו הבדלים בעמדות ובשיקולים, הדבר לא נבע מתקופות שונות או מלחמות שונות. בכל הדוגמאות שהוצגו, הערך של שמירה על חיי מי שאינם מעורבים קיים ומודגש, אך ההכרעה ברגע נתון הייתה שונה.

תיאוריית המלחמה הצודקת

מידתיות, בהקשרה הצבאי, היא חלק מתיאוריה המכונה "תיאוריית המלחמה הצודקת". רעיון זה מתנגד למושג "במלחמה כמו במלחמה" המרמז כי במלחמה מותר הכול, ובא לטעון כי גם למצב לחימה יש דברים שניתן להצדיקם מוסרית וכאלה שלא. התיאוריה מבוססת על עקרונות המתייחסים לחוק הבין-לאומי ולעקרונות מוסר ואתיקה. מטרתם המוצהרת של מוסכמות אלה לצמצם את הנזקים שמלחמה יוצרת ככל הניתן, בהתחשב בזכותן של מדינות להגן על חיי אזרחיהן ועל עצם קיומן גם דרך לחימה. המוסכמות מתייחסות הן לצידוקים ביציאה למלחמה, והן לפעולות הנעשות במהלכה. דרך האו"ם, מועצת הביטחון ואמנות בין-לאומיות, מדינות מבקשות להסדיר ביניהן כללי לחימה.

המושג "מוסכמות מלחמה" הוצג בספרו של מיכאל וולצר,² פילוסוף אמריקני, העוסק בתחומי האתיקה והמוסר בימי מלחמה, שהפך עם השנים כמעין מפה בסיסית בתחום. לפיו, המלחמה היא סוג של הליך חברתי ותחום שמורכב מהצעות חוק, עקרונות מוסר וקודים אתיים, ובהם מערכת של נורמות, מנהגים, עקרונות דתיים ופילוסופיים. כל אלה מעצבים את שיפוטנו בעת לחימה בנוגע למה נכון לעשות ומה לא.³ תיאוריית המלחמה הצודקת מניחה, או לפחות הניחה עד לשנים האחרונות, כי הלחימה מתקיימת בין שתי מדינות ריבוניות ובמסגרתן ניתן לזהות בקלות יחסית מי לוחם ומי אינו כזה.

המציאות שבה ניתן בנקל לזהות מי אויב ומי לא משתנה כאשר אנו נלחמים בארגוני טרור וגרילה, ולכן נשאלת השאלה האם ניתן להמשיך ולהחזיק באותן מוסכמות גם בנסיבות אלה. עקרון המידתיות מבקש לתת מענה למצב שבו בלחימה יש סיכון של פגיעה גם במי שאינם מעורבים בה כלוחמים. על פי העיקרון, יש דרישה נוספת בתוך מוסכמות המלחמה, והיא: כי הפעולה הצבאית שנבחרה תביא יותר תועלת מהנזק שהיא עומדת לגרום. היא דורשת מן המתכננים ומן הלוחמים בפועל לשקול האם הפעולה שנבחרה לביצוע המשימה היא זו שבה יש מינימום פגיעה בחיי אדם? במיוחד אלו שאינם מעורבים בפועל בלחימה. בנסיבות

מסוימות היא כוללת את השאלה: את מי מסכנים יותר: את הלוחמים שלך או את אזרחי האויב הלא מעורבים? האם להגדיל את מידת הסיכון עבור לוחמיך כדי להקטין אותה עבור אזרחים שאינם מעורבים בלחימה? אין ספק כי שקילת הערכים אחד מול האחר קשה ממש. לעיתים התחושה היא כי אינם ניתנים למדידה, ולערוך שיקולים שכאלה תוך כדי לחימה נראה כמשימה הדורשת תעצומות נפש. עם זאת, אלה הדברים שמפקדים עושים בשטח במדינות דמוקרטיות דוגמת ישראל.

השיקולים ביחס להגנה על חיילי המדינה מתייחסים בראש ובראשונה לרעיון העומד בבסיסה של כל מדינה דמוקרטית, כי עליה לעשות כל שביכולתה כדי להגן על אזרחיה, לרבות אזרחיה החיילים,⁴ כל זאת מתוך הבנה כי בעת לחימה חיי החיילים, מטבע הדברים, נמצאים בסכנה ואינם יכולים להיות מוגנים במידה שבה המדינה משתדלת להגן על אזרחיה. המאמץ שמצופה מן המדינה כדי לצמצם את הפגיעה בחיילים מתייחס לכמה מצבים: מצבי אימונים, מצבי לחימה מול צבא וטרור ומצבי לחימה בהם מעורבים אזרחים שאינם מעורבים.

שאלה נוספת בנוגע לשיקולים של חשיבות המשימה מול חיי החיילים היא שאלת ההקרבה. האם התועלת מהשגת יעד צבאי מסוים מצדיקה הקרבה של חיילים? מדינה דמוקרטית אינה מקריבה חיילים, אלא שולחת אותם למצבים מסוכנים. כל עוד יש סיכוי לחזור בשלום אין מדובר בהקרבה. אסא כשר, פרופ' אמריטוס לפילוסופיה באוניברסיטת תל-אביב העוסק בפילוסופיה של המוסר ובאתיקה מקצועית, וממחברי "רוח צה"ל", אומר דברים ברורים בגנות רעיון ההקרבה של חיילים בזמן קרב: "מדי פעם נשמעות התבטאויות בשבח המימוש של 'ערך ההקרבה'. לאמיתו של דבר, אין ערך כזה בערכי צה"ל וגם לא יכול להיות ערך כזה בערכיו של צבא במדינה דמוקרטית. צבא כזה רשאי, בנסיבות של 'אין ברירה', לשלוח חיילים למצבים מסוכנים כדי לבצע משימות חיוניות בהחלט, אבל אסור לו לשלוח חיילים למצבים שבהם יש ודאות או אפילו הסתברות גבוהה במיוחד שהם ייהרגו".⁵

במצבי לחימה נשאלת השאלה: האם המשימה שנבחרה מותאמת לסיבת המלחמה המדינית? האם הדרך שנבחרה להשגת המשימה מסכנת את החיילים באופן לא ראוי? האם יש דרכים אלטרנטיביות? כשר⁶ דן בשאלות שיכול החייל הנשלח למצבי סיכון לשאול את המדינה: "ראשית, איזה הצדקות יש לך לשלוח אותי למצב מסכן חיים? שנית, כאשר אני כבר במצב כזה, מה את עושה בכדי להגן עלי מהסכנה בה אני נמצא?".⁷ תשובת המדינה הראויה צריכה להיות כי לא נמצאה כל אלטרנטיבה אחרת להגנה על חיי האזרחים במדינה, ובעיקרון, מותר למדינה לסכן את חייליה רק תחת ההכרח של הגנה עצמית.⁸

הגנת הצידוק עקב ציות לפקודה ופקודות בלתי חוקיות בעליל: הדין המצוי והראוי במשפט הישראלי

זיו בורר

בית הספר למשפט צבאי
הפרקליטות הצבאית

בורר, ז' (2020). הגנת הצידוק עקב ציות לפקודה ופקודות בלתי חוקיות בעליל: הדין המצוי והראוי במשפט הישראלי. מערכות

פגיעה בלא מעורבים

ג'ף מונטרוז, פילוסוף אמריקני של המוסר והאתיקה הצבאית, מתאר דילמה מוסרית כמצב שבו אדם חש שהוא חייב לעשות פעולה א. ובאותו הזמן חש מחויבות שווה לעשות פעולה ב. בשעה שאין זה אפשרי לעשות את שתיהן. בנסיבות אלה יש סיבות מוסריות לעשות את שתי הפעולות, אבל אין זה אפשרי משום שעשיית פעולה אחת מוציאה את האפשרות האחרת מן הפרק.⁹ זהו בדיוק המצב שבו מצויים לעיתים מפקדי צבא וחייליהם בקרב עם אזרחים בשטח. הם שואפים שלא לפגוע בלא מעורבים של האויב מחד גיסא, אך אינם יכולים לעיתים לעשות כן אלא במחיר הפרת המחויבות שלהם כלפי חייליהם מאידך גיסא.

כאמור, עקרון המידתיות דורש כי הפגיעה הנלווית בלא מעורבים לא תהיה המטרה הצבאית עצמה, וכי התועלת הצבאית היא כזאת שיש בידה להצדיק את הנזק בלא מעורבים. כדי להתמודד עם הדילמות שעקרון זה מעלה, הוצג עקרון האפקט הכפול (DDE - Doctrine of Double Effect). לפי השיטה המסורתית של עקרונות המלחמה הצודקת, הייתה דרישה אחת בנוגע לאזרחים לא מעורבים – שלא תהיה כוונה לפגוע

בהם.¹⁰ עקרון האפקט הכפול הציע כי צריכות להתקיים כוונות כפולות: ראשית, שמטרה מבצעית ראויה תושג. שנית, שהרע, כלומר הפגיעה באזרחים הלא מעורבים, יצומצם ככל האפשר.¹¹ בהקשר זה אמר וולצר: "כוונות הפועל צריכות להיות טובות [...] הנזק המשני לא יהיה חלק מכוונותיו ולא אמצעי למטרותיו, ויהיה מודע לנזק שעלול להתרחש ויחפש איך לצמצם אותו, בעודו מוכן לקחת על עצמו את המחיר".¹²

בקוד האתי של צה"ל המכונה גם "רוח צה"ל", יש התייחסות למונח המכונה "טוהר הנשק". מונח זה אומר כי חייל לא ישתמש בנשקו לפגוע בשבויים או במי שאינם לוחמים.¹³ דן יהב, גאוגרף וחוקר ארץ ישראל, בספרו על טוהר הנשק כותב: "הכוונה היא בעיקר להימנעות מרבית משימוש בנשק לסיפוק יצרי נקם או פגיעה בחפים מפשע".¹⁴ תורת הלחימה הצודקת מצפה מן הצבא כי יעשה ככל יכולתו להפריד בין לוחמים ולא מעורבים באמצעות הזהרת האזרחים על המתקפה המתקרבת. חלק מן הגישות הן כאמור כי לאחר שהצבא עשה כן, יש הצדקה מוסרית לבצע את המשימה גם אם ייפגעו אזרחים לא מעורבים של האויב.

החוקרת הבכירה למשפט בין-לאומי, אל"ם (מיל') פנינה שרביט ברוך, מדגישה את חשיבות ההצדקה שיש לפעולה המסכנת חיי לא מעורבים. היא מציינת כי בהתאם לדיני הלחימה, אובייקט אזרחי המשמש לצרכים צבאיים, כמו מבנה, האזרחים המצויים בשטח הלחימה או שייעודו או מיקומו של האובייקט הלז משרתים תכלית צבאית, עשוי לאבד את חסינותו ולהפוך למטרה צבאית לגיטימית. כאשר צה"ל תקף בתי מגורים שבהם היו מחבלים ואזרחים, היה עליו להצדיק זאת בכך שבמקום נעשה שימוש כמפקדה צבאית או כמקום אחסון לאמל"ח, ושבוצע ממנו ירי או הוסתרו בו לוחמי אויב. למרות האמור לעיל, היא מדגישה כי גם כאשר ניתנת אזהרה כדבריה: "אך האזרחים לא התפנו מן המקום, למרות שהייתה להם הזדמנות לעשות זאת, עדיין יש להביא אותם בחשבון בבחינת המידתיות של הפעולה".¹⁵

תומס אורקה, פרופסור לפילוסופיה מוסרית ופוליטית, ואתיקה נורמטיבית באוניברסיטת טורונטו, חושב כי הצבא צריך לקבל על עצמו שיהיו לו יותר פצעים ויותר הוצאות בבואו להגן על אזרחים שמעורבים שלא מרצונם. "הדרישה כאן לא יכולה להיות ללא גבול. אי אפשר לדרוש מאיתנו להקריב מאות חיילים או להוציא ביליון דולר כדי להציל כמה אזרחי אויב".¹⁶ נראה כי אורקה מדבר כאן על תועלתיות כלכלית ועל מניין של מספר הרוגים. נשאלת השאלה: איך משווים בין דולרים ובין חיי אדם? איך מחליטים איזו כמות מותר להרוג ואיזה לא?

גם לפי וולצר, על החיילים לקחת סיכונים אישיים ובלבד שלא יפגעו בחפים מפשע. (המונח "חפים מפשע" הוחלף ברבות הימים במונח "לא מעורבים", שהרי לא דין לחימה כדין פשע). עם זאת, הוא מסייג: "אין ספק שלומר זאת קל יותר מאשר לעשות [...] זו שאלה של דרגות; העיקר הוא בכך שחיילים אינם יכולים לחזק את ביטחונם שלהם על חשבונם של חפים מפשע".¹⁷ במקום אחר אומר וולצר כי למרות ש: "הצלת חיי אזרחים פירושה סיכון חיי החיילים", בכל זאת "יש גבול לסיכונים שאנו תובעים. מדובר, אחרי הכול, במוות הנגרם בשגגה ובפעולות צבאיות לגיטימיות [...] המלחמה מסכנת בהכרח את האזרחים; זהו עוד היבט של התופת. איננו יכולים אלא לתבוע מן החיילים שיצמצמו את הסכנות שהם כופים".¹⁸

לפי כשר על המדינה להעדיף את חיי חייליה על פני שכניהם של טרוריסטים, כאשר היא פועלת בשטח שאינו בשליטתה. כל זאת, אחרי שעשתה כל שביכולתה להפריד בין הטרוריסטים ובין שכניהם שאינם לוחמים. לאחר שהאחרונים הוזהרו ונתבקשו להתרחק כדי לא להיפגע ולא עשו כן, אין זה ראוי לסכן את החיילים על ידי שליחתם להפריד בעצמם את השכנים מן הטרוריסטים ולסכן את חייהם. אותו הדבר נכון ביחס לרכוש של הלא מעורבים. אם טרוריסטים מצויים בתוך בתים של אנשים, לא יהיה זה נכון לסכן את חיי החיילים כדי להימנע מפגיעה ברכוש.¹⁹

כדי למנוע ספירה כמותית של נפגעים בכל צד כחלק משיקולי המידתיות, מציעים אלוף (מיל') עמוס ידלון, לשעבר ראש אמ"ן, ופרופ' כשר, את מידת כובד האחריות שיש לקחת בחשבון, ולא כמות ומספר. זוהי גישה המבקשת להבחין במידת החובות שיש למדינה ביחס לבני אדם שאינם אזרחיה וגם לא תושביה. אין הכוונה להבחנה בין סוגים של אנשים, אלא הבחנה בין מידות שונות של סיכון שיש או אין הצדקה מוסרית להפיל על החיילים, בנסיבות שבהן יש סתירה בין שמירה על קבוצה זו או האחרת. לגישתם, במקום הגבוה ביותר של החובות מצויים אזרחי ישראל. במקום השני, מצויים תושבי המדינה שאינם אזרחים, כמו תושבים קבועים, עובדים זרים ותיירים. במקום השלישי נמצאים תושבי השטחים הכבושים. במקום הרביעי, מצויים חיילי צה"ל בזמן לחימה ובמקום החמישי, מצויים תושבים של מדינות שאין לישראל שליטה אפקטיבית בהם.²⁰ כלומר כל מי שמחוץ לגבולותיה. חובת המדינה כלפי חייליה גבוהה מחובתה כלפי הלא מעורבים של האויב, כך שבשעה שיש להכריע את מי מסכנים יותר, יש לשמור על חיי החיילים יותר. כל זאת יעשה רק לאחר שנבדקו אפשרויות לצמצם את הפגיעה באזרחים ולהזהיר אותם ככל הניתן. זאת עמדה שונה מעמדתו של וולצר שחושב כי החיילים צריכים לקחת על עצמם יותר סיכון במצב בו מעורבים אזרחים של האויב, למרות שגם הוא כאמור, חושב כי: "יש גבול לסיכונים שאנו תובעים (מן החיילים, ע"נ)."²¹

דיוויד רודין, פילוסוף מתחום האתיקה הצבאית מאוניברסיטת שיקגו, מציג גישה אחרת, ולפיה גם כאשר האזרחים אינם המטרה או האמצעי ואין כוונה לפגוע בהם, יש לעשות כל מאמץ לשמור על חייהם. הוא מרחיק לכת ורואה בחוסר מאמץ למנוע פגיעה בהם, באי אכפתיות לשמירת חייהם ורשלנות בנוגע לשמירה זו – פעולת טרור לכל דבר.²²

החוק הבין-לאומי דורש לצמצם נזק ללא מעורבים "אזרחים ייהנו מן ההגנה המוענקת על פי סימן זה, אלא אם כן ולמשך אותו הזמן בו הם נוטלים חלק ישיר במעשי האיבה".²³ החוק מותיר פגיעה נלווית שאינה מופרזת "ביחס ליתרון הצבאי הקונקרטי והישיר הצפוי".²⁴ ידלין וכשר קוראים לשילוב של תנאים ולא להכרעה כמותית או מספרית. שילוב זה חשוב גם משום שיש דברים שלא ניתן לספור אותם. הם מציעים כי במקום לעסוק בחישובים, ישקלו מידת הסכנה הצפויה לחיילים ולאזרחי המדינה שלך, מידת המעורבות של מי שעתיד להיפגע, מידיות הסכנה, מידת הנזק הנלווה לפעולה, מידת התועלת הצבאית. כל זאת לאור שיקול אתי הרואה בכבוד האדם באשר הוא - אידיאל.²⁵ גישה זו מדגישה שקלול אתי של עקרונות- כנגד עיסוק במניין של מספרים. וולצר מציג עמדה שבה הוא מטיל את האחריות על הפגיעה במגינים האנושיים על מי שהשתמשו בהם. למשל אירוע ממלחמת פרוסיה-צרפת ב־1870: בשעה שפריז הייתה מצויה תחת מצור, תקפו הצרפתים רכבות שהובילו אספקה צבאית לצבא הגרמני. כתגובה הציבו הגרמנים ברכבות אזרחים כבני ערובה. על כך אמר וולצר: "מעתה לא היה עוד אפשר לראות את מה שהיה עדיין מטרה צבאית לגיטימית כ'מטרה ברורה' [...] האחריות על מותם, אפילו שעה שמותם נגרם בעליל בידי הצרפתים, הייתה מוטלת על המפקדים הגרמנים".²⁶

התשובה שנותן אורקה לסוגיה זו: יש לעשות ככל הניתן כדי לא לפגוע באזרחים, אבל אלה שמיקמו עצמם, ביודעין ובהסכמה קרוב למתקנים צבאיים, לקחו על עצמם איזו אחריות לסיכון בו הציבו את עצמם ובכך הם מסירים אחריות מסוימת מאיתנו לפגיעתם או מותם.²⁷ ידלין וכשר מציעים את "עיקרון הכורח הצבאי". כורח זה מחייב כי הפעולה תישקל מנקודת תרומתה להגנה העצמית של המדינה, תמדוד את כל האלטרנטיבות ותפעל רק אם נראה כי זו הדרך שמותירה הכי פחות סכנה לאזרחי המדינה שלך כולל חיילים, וכן ממזערת ככל הניתן את הנזק למי שאינם מעורבים בצד האויב תוך שמירה על חיי האדם וכבודו. לדוגמה חובה על התוקף להזהיר את הלא מעורבים שמצויים בקרבת המאבק הצבאי ולפצותם אם נפגעו. השניים הציעו גם כי מפקדים יבחנו את מידת ההסתברות כי פעולה מסוימת תגרום לנזק נלווה כזה או אחר.²⁸

פרופ' נעם זוהר מאוניברסיטת בר־אילן, שעוסק בפילוסופיה מוסרית ומדינית, עם דגש על אתיקה יישומית, חושב כי כאשר מצויים לא מעורבים, ביודעין ובכוונה תחילה בקרב לוחמי האויב, מדובר במניפולציה של האויב כדי להקשות או לנסות לגרום לצד שכנגד להימנע מלפעול כנגד לוחמיו. הוא מציע דווקא להתאמץ ולהימנע מלפעול כדי לא לשתף פעולה עם מניפולציה זו.²⁹ הבעיה עם רעיון זה שגם אי פעולה היא כניעה למניפולציה.

אצל כל ההוגים תפקיד המדינה לעשות כל שביכולתה לצמצם את הפגיעה בחייליה, הן באימונים והן בקרב, גם על ידי חיפוש אלטרנטיבה ללחימה וגם באמצעות חיפוש דרכים בעת הלחימה שיקטינו את הפגיעה בהם. המחלוקת קיימת סביב השאלה את מי יש לסכן יותר במצב שבו יש הכרח לבחור בין השניים: את החיילים או את הלא מעורבים של האויב.

הפגנות יום שישי מול גדר המערכת, שכונת אל־בורייג'. 6 ביולי 2018

פרשנות אפשרית להכרעות המפקדים

כאשר אנו מתבוננים בתשובות המגוונות שנתנו המפקדים הבכירים בדימוס, אפשר להעלות מגוון הסברים. אציע כאן שלושה הסברים אפשריים לממצאים אלו:

1. יש דוקטרינה צה"לית אך מפקדים מפרשים אותה באופן שונה;

2. מדובר בהבדלים אישיים בין מפקדים ומכאן בבחירה בשיקולים שונים;

3. הדוקטרינה האתית בתחום זה לא מהודקת דיה. כלומר הבעיה מצויה בעיקרון המידתי שהוא מעורפל.

כאשר מתבוננים בהסבר הראשון – זו מהותה של כל פרשנות. היא מוטה על ידי מצבי עצמי שונים ותפיסות שונות של עצמנו ושל האחר ברגע נתון. מכאן שהיא מכילה צד סובייקטיבי. אנו מפרשים את המציאות המונחת לפנינו בדרך מסוימת שבוודאי מכילה נטיות לראות מצב כמסוכן, או אפשרי, מועיל או הכרחי. כשמדובר בפרשנות לא ייתכן שתהיה זהות מוחלטת בין אנשים. ואולם פרשנות יכולה להכיל גם שכל ישר, הנשען על הערכה בהירה (ככל הניתן) של נתונים והישענות על תפיסה מקצועית וערכית מסוימת.

כאשר מתבוננים בהסבר השני – אלה נטיות אישיות הקשורות לפרשנות, אך שונות במקצת. למשל נטיות לפעולות מהירות ללא הססנות, נטיות ללקיחת סיכון מרבי, חשיבה יצירתית וכדומה, יכולות להשתנות בין אדם לאדם.

כאשר מתבוננים בהסבר השלישי – עקרון המידתיות ומידת בהירותו נתפס לעיתים מופשט מדי, יש האומרים תמים, ומקשה על ההשוואה בין ערך המשימה וערך חיי אדם. בהירות אחת יש בו במובהק – הצורך להתאמץ ולחפש דרכים לצמצום הפגיעה בלא מעורבים. גם אם לא תמצא זאת בסופו של תהליך, המאמץ שיושקע הוא חלק משמעותי מעקרון המידתיות. השופט אהרון ברק, נשיא בית המשפט העליון לשעבר, המכיר במחיר אך דבק בעקרון, אמר: "זהו גורלה של דמוקרטיה, שלא כל האמצעים כשרים בעיניה, ולא כל השיטות שנוקטים אויביה פתוחות לפניה. לא פעם נלחמת הדמוקרטיה כאשר אחת מידיה קשורה לאחור. חרף זאת, ידה של הדמוקרטיה על העליונה, שכן שמירה על שלטון החוק והכרה בחירויות הפרט מהוות מרכיב חשוב בתפיסת ביטחונה. בסופו של יום, הן מחזקות את רוחה ואת כוחה ומאפשרות לה להתגבר על קשייה".³⁰

סיכום

שאלת הלא מעורבים במלחמה מכילה לעיתים דילמה מוסרית של רצון להשיג את היעד הצבאי, ולא לפגוע בלא מעורבים מחד גיסא, מול רצון שחייליך לא יפגעו ורצון להגן על אזרחיך מאידך גיסא. אנו רואים כי תורת המלחמה הצודקת, החוק הבינלאומי, אמנת ז'נובה והקוד האתי של צה"ל – דורשים כי אזרחים לעולם לא יהיו מטרה בלחימה ולא יפעלו נגדם מתוך דחפים ורגשות של נקמה. צדקת הלחימה ודרכי הלחימה נשענים תמיד

על הרצון להגן על אזרחיך ולא על הרצון להעניש את האויב ולנקום בו. הלוחמים מצופים לתכנן בזהירות, לא רק ביחס למטרות הצבאיות ולצמצום הפגיעה בחייליהם, אלא גם בבחינת אלטרנטיבות להגעה ליעד המשימה עם מינימום נפגעים לאזרחי האויב. תורת הלחימה הצודקת דורשת שיהיה רצון לצמצם את הפגיעה, עם ביטוי פעיל של כוונה זו, כלומר חיפוש איך לעשות זאת.

עקרון המידתיות מקשה, בהיותו דרישה סובייקטיבית הניתנת לפרשנויות שונות. הוא מכיל דרישה להשוואה לא פשוטה בין השגת משימה צבאית וכבוד לחיי אדם. גישות שונות מבקשות להתמודד עם דילמה זו, בהן זו הרואה בחיפוש אחר צמצום הפגיעה בלא מעורבים הוראה ברורה ובהירה, וחלק מן המקצוענות של הלוחמים במדינה דמוקרטית. אליה מצטרפות גישות המצפות מן הלוחמים לקחת על עצמם יתר סיכון כדי לצמצם פגיעה בלא מעורבים, וכאלה הרואות זאת כנכון לשים את הדגש בראש ובראשונה על שלום חייליך.

החוק הבין-לאומי דורש הגנה על אזרחים שאינם מעורבים בלחימה, ואוסר על הצבתם כמטרה. חל איסור על עונש קבוצתי ומעשי נקם כלפי מי שלא פעל נגד המדינה באופן ישיר. נראה כי ידיעת מטרת הפעולה הצבאית והיותה נתונה תחת תנאי הכורח הצבאי, עם הסתמכות על מידע או הערכה בנוגע לצפוי בבחירת פעולה זו או אחרת, היא הקרובה ביותר לצידוק אתי מתקבל על הדעת בזמן לחימה.

*** עבודת המחקר האיכותני, שהוזכרה לעיל, נערכה בליווי פרופ' אסא כשר מאוניברסיטת תל-אביב ופרופ' ענר גוברין מאוניברסיטת בר-אילן. את המקרה הראשון סיפר אלוף (מיל') יורם (ייה) יאיר שנתן את הסכמתו למסירת שמו.**

הערות

- [1] נויברג ע', (תשע"ז). השיקולים האתיים והעמדות הרגשיות של מפקדים צבאיים במדינה דמוקרטית דוגמת ישראל, בבואם לקבל החלטות ביחס לחיי אדם. בר-אילן
- [2] וולצר, מ' (1977). מלחמות צודקות ולא צודקות. עם עובד
- [3] שם, עמ' 58
- [4] חוק "כבוד האדם וחירותו". סעיף 9 בנוגע לכוחות הביטחון, בתוך: נבו, ב' ושור, י' (2001). כבוד האדם בצה"ל. המכון הישראלי לדמוקרטיה, עמ' 37
- [5] כשר, א' (2014). תורת המלחמה הישראלית ומבצע צוק איתן. כיוונים, עמ' 44
- [6] Kasher A. (2009). Operation Cast Lead and Just War Theory. Azure 37. Peer Reviewed Jou. Summer 5769. pp. 43-75
- [7] Ibid, p. 56
- [8] Ibid, p 66
- [9] Montrose J.(2013). Unjust war and a soldier's moral dilemma. Jou. Of Military etics. Vol. 12. No.4. pp. 325-304
- [10] Zohar N.(2007). Double Effect and Double Intention: A Collectivist Perspective. ISR.L.Vol 40. No. 3. p. 32
- [11] Ibid
- [12] וולצר (1977), עמ' 733
- [13] נבו ושור (2001), עמ' 36
- [14] יהב, ד' (2016). 'טוהר הנשק. אתוס, מיתוס ומציאות. תמוז, עמ' 12
- [15] שרביט ברוך פ' (2014). צוק איתן - הזוית המשפטית. בתוך: צוק איתן - השלכות ולקחים. (ע' קורץ ו'ש'. ברום, עורכים). המכון למחקרי ביטחון לאומי, עמ' 60-61
- [16] Hurka T. (2005). Proportionality in the Morality of War. In :Philosopy andPublic Affairs. 33(1), 44. Winther. By Blackwell Pubkishing, Inc
- [17] וולצר (1977)
- [18] שם, עמ' 186
- [19] Kasher(2009), pp. 66-67

- [20] כשר א' וידלין, ע' (תשס"ז). האתיקה הצבאית של הלחימה בטרור: עקרונות ונימוקים. בתוך: מאזני משפט, ו
- [21] וולצר (1977), עמ' 162, 186
- [22] Rodin D. (2004). Terrorism without Intention. Ethics 114. pp. 764. The University of Chicago
- [23] אמנת ז'נווה, נספח לפרוטוקול. סעיף 51 (3).
- [24] שם, סעיף 51, 5
- [25] ידלין וכשר (תשס"ז), עמ' 496
- [26] וולצר (1977), עמ' 208
- [27] Hurka (2005), p. 47
- [28] כשר וידלין (תשס"ז). עמ' 471, 482
- [29] Zohar (2014), p. 168
- [30] בומנדיל, ס' (אוגוסט 2014). אתיקה שאינה תמיד אתית. מערכות, 456, עמ' 68

מה בין טרור לאומני לדתי?

23.05.2022 אסף ישי, בעל תואר שני בלימודי צבא וביטחון מאוניברסיטת בר-אילן

ארגון טרור אידיאולוגיה דתית פיגועי התאבדות

על אף שכיום אנו מכירים בעיקר ארגוני טרור דתיים, הרי שהחלוקה בין ארגונים דתיים ולא דתיים עוזרת לנו להבין את אופן פעולת תנועת הטרור. גם אם לארגונים, לאומנים ודתיים יחדיו, אותה מטרה, הרי שבירור מניעיהם יעזור לפעול נגדם ביעילות

אספה המונית של תומכי חזבאללה בבירות, 10 בדצמבר 2006

ארגוני טרור אינם תופעה חדשה. החל בסיקריים בשלהי בית המקדש השני וכלה ביעקובינים בתקופת המהפכה הצרפתית בראשית העת החדשה. כאשר אנו מנסים לבחון את ארגוני הטרור במאה השנים האחרונות, אפשר למצוא ארגונים בעלי אידיאולוגיה דתית כמו אל-קאעדה וארגוני טרור בעלי אידיאולוגיה פוליטית כזו או אחרת אך שאינה דתית, לדוגמה IRA. פועל יוצא מההבחנה הזו הוא ההבדלים בין שני הסוגים: המוטיב או הצידוק שמניע את הארגונים; האזור והתקופה שבהם הם פועלים; תמיכת הציבור בארגון ואופן הגיוס של חבריו; ההבדל בסוג האלימות של הטרור ובעוצמתו.

כדי להתאים את הדרך הנכונה להתמודדות עם טרור, עלינו להבין עם איזה סוג אנחנו מתמודדים. לשם כך אנו זקוקים להגדרות ברורות של הסוגים השונים. לאחר מכן נוכל להבין מהו סוג הטרור שעומד מולנו, בהתאם לבחון האם יש הבדל בשיטת פעולה נגד סוגי טרור (במקרה שלנו – דתי ושאינו דתי) ולבחור את דרך הפעולה הנכונה מול אותו ארגון.

יש ויכוח בין החוקרים כיצד ניתן, אם בכלל, לסווג את ארגוני הטרור לדתיים ושאינם דתיים.¹ יש הטוענים שההבחנה בין טרור דתי לטרור שאינו דתי קשה ולכאורה בלתי אפשרית.² לטובת מאמר זה, הרצון להכריע או להשפיע במישור הלאומי, הפוליטי או האתני, מניע את ארגון הטרור הלא דתי: ארגוני טרור מהימין

הפוליטי שמתאפיינים בפשיזם ובלאומנות קיצונית; ארגונים מהשמאל הפוליטי שמתאפיינים בסוציאליזם, באנרכיזם ובמרקסיזם כמו הבריגדות האדומות באיטליה, באדר מיינהוף בגרמניה והצבא האדום בִּיפן; וארגונים אתניים כמו פתח, IRA באירלנד, PKK בטורקיה ו־ETA בספרד. לעומתם, סכסוכים על רקע דתי הם שמניעים את ארגוני הטרור הדתיים. בין שמדובר בהתנגשות אידיאולוגיות דתיות, ובין שברצון להחיל דת מסוימת באזור שבו הן פועלות.³ לעניין זה ניתן להחשיב את הזרוע הצבאית של חמאס, הג'יהאד האסלאמי והטאלבאן.

החוקר דיוויד רפפורט אפיין ארבעה גלים של טרור בעת החדשה: הגל הראשון היה האנרכיסטי (סוף המאה ה־19 ועד תחילת המאה ה־21); הגל השני היה האנטי קולוניאליסטי (1920–1960); הגל השלישי נמשך עד סוף המאה ה־20 והתאפיין באידיאולוגיית שמאל קיצונית; הגל הרביעי החל בסוף המאה ה־21, נמשך עד ימינו ומתאפיין בטרור בעל מוטיב דתי, מאחר שהרוב הכמעט מוחלט של ארגוני הטרור בו דתי: אל־קאעדה שהתבסס אומנם באפגניסטאן אבל פעל גם בארצות־הברית ובאירופה; דאעש בעיראק ובסוריה; בוקו חראם באפריקה ועוד.⁴

נשיא צ'ילה משתתף בטקס חתימת השלום בין ממשלת קולומביה ל־FARC, 26 בספטמבר 2016

ההבדל העקרוני בין תנועות טרור דתיות ושאינן דתיות הוא שכיום הראשונות הולכות ונעלמות, ואילו האחרונות הולכות וגדלות:⁵ FARC הקולומביאני נעשה מפלגה לגיטימית; IRA התפרקו ב־2005 ובאדר מיינהוף שהתפרקו רשמית ב־1998. יוצא דופן הוא ארגון הפתח, ובו ניתן לראות ניסיון להעביר את המאבק לפסים דתיים כדי לשמור על הרלוונטיות שלו.

ניתן לייחס זאת למאפיין נוסף המבחין בין שני סוגי הארגונים. בשעה ש"תקופת החיים" של ארגון טרור לא דתי תהיה לרוב קצרה יחסית, ארגון טרור דתי יתקיים זמן רב יותר.⁶ הסיבה – ארגון טרור לא דתי אינו תלוי רק ברעיון, אלא גם בחשיבות שתומכיו מקנים לו. לעיתים נראה שדור ההמשך מסרב לראות ברעיון האידיאולוגי שהניע את הארגון או התנועה דבר חשוב ברמה שמצריכה פעילות טרור.⁷ לעומת זאת, בארגון טרור דתי המניע גדול יותר מרעיון פוליטי או חברתי. המחותרת האלג'ירית איבדה רלוונטיות לאחר נסיגת הצרפתים ממדינתם. חזבאללה, לעומת זאת, נותר רלוונטי ודומיננטי בלבנון לאחר שישראל נסוגה מרצועת הביטחון, שכן מטרתו העיקרית היא הפצת האסלאם השיעי. המלחמה בכובש הישראלי שימשה הצדקה לקיומו מול ההתנגדות מבית. לכן גם כיום, למרות מטרתו הדתית, חזבאללה מציג עצמו כמגן לבנון.

הבדל נוסף הוא ההבחנה בין ארגוני טרור אסלאמיים ואחרים – רוב ארגוני הטרור הדתיים כיום, בגל הרביעי שבו אנו נמצאים, הם אסלאמיים.⁸ אין המדובר בקו מבדיל ברור ומדויק, אולם אם נחלק את ארגוני הטרור

לארגונים אסאלמיים וכאלה שאינם – נמצא התאמה גבוהה בחלוקה בין ארגוני טרור דתיים ולא דתיים. אף שבטרור על רקע דתי אפשר לראות התאבדות רבות יותר מהתקפות דומות של ארגוני טרור שאינם דתיים. גם כאשר אנו מנטרלים את המניע הסוציולוגי כמו נסיבות כלכליות וכדומה,⁹ עדיין רואים שיש טרור התאבדתי חילוני אך במספרים נמוכים יותר.¹⁰ אם בוחנים את המניעים לביצוע פעולת ההתאבדות, רואים כי הפרט מקבל הבטחה להטבות שיקבל בעתיד או משפחתו, בעולם הזה או בעולם הבא –¹¹ הבטחות שמזוהות בנקל בטרור הדתי. בארגוני הטרור האסלאמיים (שכוללים כיום כאמור כמעט את כל ארגוני הטרור הדתיים) אפשר למצוא את גישת האסתשהאד, שגורסת כי פעולה ההתאבדות היא נעלה בהקרבה העצמית למען אללה.¹² כמו כן, כאשר ארגון טרור נמצא בעימות ממושך עם יריב חזק, הוא יטה לפנות לפעולות התאבדות.¹³ נטייה זו מתכתבת עם "אורך החיים" של ארגוני טרור דתיים לעומת אלה שאינם דתיים. ככל שארגון טרור קיים זמן רב יותר, הוא יהיה חשוף לקונפליקט זמן רב יותר ובהתאם יפנה להתקפות התאבדות – דבר שיקרה פחות עבור ארגוני טרור שאינם דתיים.¹⁴

מחקרים הראו שארגוני טרור דתיים יתקפו פחות מארגוני טרור שאינם דתיים, אולם כל תקיפה תגרום לנפגעים רבים יותר מכיוון שהם בוחרים את יעדיהם בקפידה. בשל המחויבות הרבה והסיכוי הקטן לעריקה של המפגע, הם יכולים להרחיב את פעילותם לפיגועים שהצלחתם תלויה בדבקות של המתאבד או המפגע. בארגוני טרור שאינם דתיים רמת מחויבות נמוכה יותר, ולכן הסיכוי לעריקה גדול יותר.¹⁵ באנתפאדה השנייה (2005–2000), לדוגמה, פחות מאחוז אחד מהפיגועים היה התאבדתי, אולם הביא לכ־50% מסך מהנפגעים.¹⁶

כרוז של חמאס המשבח את פיגועי ההתאבדות 2 בפברואר 2006

בניגוד לארגוני טרור שאינם דתיים, הגיוס בארגוני הטרור הדתיים לא מחייב את המגויס להזדהות עם האידיאולוגיה הדתית של התנועה. שיטות הגיוס של הטרור הפלסטיני, למשל, שבו גויסו לפעולות התאבדות אנשים בעלי בעיות אישיות במשפחה כמו אישה שנחשדה בבגידה, אנשים שנחשדו בשת"פ עם ישראל או שחטאו בחטא דתי אחר כמו הומוסקסואליות, חילול כבוד המשפחה או עבירה פלילית חמורה אחרת.¹⁷ יש מי שרואה בפעולות ההתאבדות הפלסטיניות, לצורך העניין, כלי נוסף לגיוס אנשים לתנועה.¹⁸

כאשר אנו בוחנים את צורת ההתמודדות של המדינות עם הארגונים האלה, ההבחנה בין הסוגים תעזור למצוא את הדרך היעילה יותר לפעול נגדם. לא ניתן לייחס תוכנית אחת או דרך התמודדות אחת גורפת עם ארגון טרור (בין אם דתי ובין אם לאו), אך עצם בחינה של האידיאולוגיה והרעיון שמניע קבוצת טרור זו או אחרת יכול לספק לנו מידע על פעולות שיש לנקוט. שתי קבוצות הארגונים, לדוגמה, יכולות לפעול להגברת הכאוס ולשיבוש הסדר העולמי. בעוד הקבוצה של הארגונים האנרכיסטיים מונעת מאידיאולוגיה שמבקשת לברוא סדר עולמי חדש מהריסות הסדר הנוכחי, ארגוני הטרור הדתיים יבקשו על-פי רוב להביא לסוף העולם ולקץ כל הזמנים – מהלך שכביכול יביא את הגאולה.

מול הארגונים האנרכיסטיים ניתן יהיה לפעול במשנה כוח, אולם הפעלת כוח שכזה תהיה "מתנה" עבור התנועה הדתית שתראה בהסלמה התחלה של מימוש החזון האפוקליפטי. מול הטרור הדתי ניתן יהיה להתמודד בדרך של מניעת הפצת הרעיון העומד ביסוד התנועה, שבאמצעותו הוא מנסה לגייס תמיכה וחברים. מהלך שכזה יכול להתגלות בעל יעילות נמוכה יותר מול ארגון טרור המבקש לדוגמה להפוך חבל

ארץ מסוים לעצמאי, שכן חברי הארגון "חיים" את הרעיון ביום יום אל מול השלטון הזר מבחינתם שאינם חפצים בו. מאפיין נוסף בכל הנוגע לשיטת הפעולה נגד ארגוני הטרור הדתיים הוא ההבנה שהם תלויים במנהיג,¹⁹ שנותן את הלגיטימיות לפעילות ומכשיר אותה מבחינה דתית. התמקדות בפעילות נגד המנהיג באמצעות הצבת מנהיגים דתיים לגיטימיים אחרים שיאתגרו אותו מבחינה אידיאולוגית, יכולה להציב בפני התומכים של הארגון אפשרויות אחרות בדבר לגיטימיות או חוסר לגיטימיות וצידוק דתי.

ברמה הטכנולוגית אנו רואים כי ארגוני הטרור במאה ה-21 מיהרו לאמץ את הטכנולוגיות החדשות עוד בראשית דרכן. טלפונים לווייניים, אינטרנט וטכנולוגיות תקשורת אחרות משמשים את ארגוני הטרור הן לפעולות טרור קיברנטי (תקיפה של אתרי ממשל והפלתם; שיבוש אתרים באמצעות שתילת סמאות ומסרים של הארגון) והן לפעולות של יחסי ציבור (אתרי תעמולה, ציורים בטוויטר וכדומה), שנועדו בין היתר לגייס אנשים לארגון בפרט או לרעיון בכלל. המפורסם שבהם הוא אסאמה בן לאדן שהשתמש בטלפון לווייני מתקדם כדי להנהיג את אל-קאעדה בשעה שהסתתר בהרים בגבול בין אפגניסטאן ופקיסטאן. גם בניסיונות לפעול במרחב הקיברנטי נראה שונות בין ארגוני טרור לא דתיים ודתיים. בעוד הראשונים יפצו מסרים לאומניים אידיאולוגיים ורעיונות מדיניים קיצוניים, האחרים יפצו דברי חיזוק ואמונה דתיים כמו הבטחות לעתיד לבוא ולעולם הבא לכל מי שיצטרף אליהם.²⁰

על אף הוויכוח הקיים בנושא, אפשר להבדיל בצורה די ברורה בין ארגוני טרור על רקע דתי ובין ארגוני טרור שאינם דתיים. ההבדלים נעים בין בסיס התמיכה של הארגון, ההנהגה שלו, מרחב הזמן והמקום שבו הוא פועל וכדומה. חלק מהמאפיינים משפיעים על אופי הפעולה של הארגון כמו ההצדקה הדתית לפעולות התאבדות או אורך החיים של הארגון המושפע מרעיון או סיטואציה זמניים.

על אף שכיום אנו מכירים בעיקר ארגוני טרור דתיים, הרי שהחלוקה בין ארגונים דתיים ושאינם דתיים עוזרת לנו להבין את אופן פעולת תנועת הטרור מכל סוג שהוא. גם אם לארגונים, לאומנים ודתיים יחדיו, מטרה זהה, הרי שבירור מניעיהם (כאוס מתוך מטרה אנרכיסטית קיצונית או רעיון של קץ העולם) יעזרו לחברה לפעול נגד כל אחד מהם ביעילות גדולה יותר.

לוחמות של ארגון הגרילה PKK בפעולה. 7 במרס 2015

הערות

- Badey, T. J. (2002). The Role of Religion in International Terrorism. *Sociological Focus*, Vol 35. No. 1, p. 81 [1]
 Rapoport, D. C. (1990). Religion and Terror: Thugs, Assassins and Zealots. In Kegley, Charles, W. Jr. (Ed.), [2]

International Terrorism: Characteristics, Causes and Controls, St. Martins Press, pp. 146-157

- Gregg, H. S. (2014). Defining and Distinguishing Secular and Religious Terrorism. Perspectives on Terrorism, Vol. 8, No. 2, pp. 36-51 [3]
- Rapoport, D. C. (2011). The four waves of modern terror: International dimensions and consequences. UCLA, p. 6 [4]
- בוקס, ב' (2015), האם טרור דתי אלים יותר מטורור שאינו דתי? ניתוח כמותי של דת וטרור. אוניברסיטת בר-אילן [5]
- Rapoport, D., C. (2011). The Four Waves of Modern Terrorism. In Resenfeld, Jean, E. (Ed.), Identity and Legitimacy: The Four Waves theory and political violence, p. 48 [6]
- Ibid [7]
- Romano, D. S., & Rowe. P. R. (2018). Correlates of terror:Trends in types of terrorist groups and fatalities inflicted. Taylor and Francis Online [8]
- Filote, A., Portrafke, N., & Usprung, H. W. (2015). Suicide and Religious Cleavage, CESIFE Working Paper No. 5179 category 2: Public choice, pp. 26-27 [9]
- Perspectives on Terrorism. Vol. 9, No. 6 (December 2015). Terrorism Research Initiative .pp. 51-59 [10]
- Ben Dor, G., Pedahzur, A. (2003). The Uniqueness of Islamic Fundamentalism and the Fourth Wave of International Terrorism. Totalitarian Movements and Political Religions 4(3), p. 10 [11]
- בוקס (2015) [12]
- פדהצור, ע' ופרלינגר, א' (2006). הגורמים המסבירים את הופעתו של טרור המתאבדים: מודל תלת ממדי. בתוך: ח. גולן ושי. שאול (עורכים), פצצה מתקתקת. המחבלים המתאבדים וההתמודדות איתם. מערכות, עמ' 15-48 [13]
- (Ben Dor & Pedahzur (2003 [14]
- Feldman, N., E., & Ruffle, Bradley, E. (2008). Religious Terrorism Cross Country Analysis. Samuel Neeman Institute. p. 20 [15]
- הראל, ע' ויששכרוף, א' (2004). המלחמה השביעית: איך ניצחנו ולמה הפסדנו במלחמה עם הפלסטינים. משכל (ידיעות ספרים), עמ' 143 [16]
- קמחי, ש' ואבן, ש' (2004), מי הם מתאבדי הטרור הפלסטינים. מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל-אביב [17]
- Bloom, M. (2004). Palestinian Suicide Bombing: Public Support, Mrket Share and Out-bidding, Politival Science Quarterly, 119:1, pp. 61-88 [18]
- Gregg (2014), pp. 36-51 [19]
- לעניין זה ניתן להשוות בין אתר האינטרנט של הג'יהאד האסלאמי שבו ניתן מקום מרכזי לשהידים, מיד אחרי המקטע של החדשות, לעומת האתר של החזית העממית לשחרור פלסטין ששם באותו מקום נמצא מאמרים לאומניים וקריאות להצטרפות למאבק עממי [20]

מלחמת רוסיה-אוקראינה – הכישלון הלוגיסטי

סא"ל (מיל') אייל זיו, מפקד מכלול תכנון לוגיסטי באוגדה 98, לשעבר עמית מחקר מטעם אט"ל באוניברסיטת בר־אילן ומחבר הספר הלוגיסטיקה בעימות המוגבל – (הא־סימטרי) 30.05.2022

רוסיה-אוקראינה לוגיסטיקה אבטחת צירים מלא מחדש

לאחר שלושה חודשי לחימה באוקראינה נראה שהרוסים נערכים מחדש. סביר להניח שאם יארגנו את כוחותיהם מחדש – תשתנה תמונת הקרב, אולם את מטרותיה הראשוניות בלחימה רוסיה כנראה כבר לא תשיג, לפחות לא במחיר ובזמן שצפו. חלק לא מבוטל מכך הוא בשל הכישלון הלוגיסטי בתחילתה של המערכה

לפני כשלושה חודשים פלש צבא רוסיה לאוקראינה. הלחימה החלה במכת הפתיחה שכללה תקיפה באמצעות מטוסים וטילי שיוט של שורת יעדים צבאיים ברחבי אוקראינה. הכוחות הרוסיים התמקדו בשלוש חזיתות עיקריות: החזית הצפונית מבלארוס וגבול רוסיה-אוקראינה לכיוון קייב ואזור חרקוב (העיר השנייה בגודלה באוקראינה); החזית המזרחית באזור חבל המריבה דונבאס; והחזית הדרומית מחצי האי קרים והים השחור.¹

בשלושת הימים הראשונים לפלישה התקדמו הכוחות התוקפים במהירות יחסית, בעיקר בציר בלארוס-קייב בצפון מזרח אוקראינה ובמחוז חרסון בדרום. לאחר מכן הואט קצב ההתקדמות של הכוחות, ובמספר אזורים (מצפון מערב לקייב ובמרחב חרקוב) נבלמה המתקפה הרוסית כמעט לחלוטין. על־פי הערכות של גורמים שונים, אחד הכישלונות הגדולים של הרוסים בהתקדמות לעבר קייב היה כיבוש שדה התעופה אנטונוב ליד העיירה הוסטומל.² ב־24 בפברואר, עם התחלת המתקפה, פתחו הרוסים בהסתערות אווירית של כוחות מיוחדים וצנחנים במסוקים על שדה התעופה אנטונוב הקרוב לקייב. ההערכה הייתה כי כיבוש שדה התעופה המרוחק פחות מ־10 ק"מ מקייב יאפשר פתיחת ראש גשר להעברת כוחות וציוד לחימה נוסף לאזור הבירה, בפעולת עומק אסטרטגית מהירה באמצעות 18 מטוסי מטען כבדים (איליושין II-76), ויאפשר התקדמות מהירה עד לחבירת הכוחות הקרקעיים מצפון. התנגדות אוקראינית עזה הצליחה לעכב את כיבוש השדה

ולהוציאו מכלל שימוש, פעולה שפגעה בתוכניות הרוסים.³ הגורמים העיקריים לעצירת קצב ההתקדמות של הרוסים היו התנגדות עזה ויעילה מהצפוי של הצבא האוקראיני, ובעיות לוגיסטיות שונות ברציפות הלחימה.

במאמר זה אדון בגורמים שלהערכת, ועל בסיס המידע הגלוי שקיים, הביאו לקריסת המענה הלוגיסטי של צבא רוסיה בשלבים הראשונים של הלחימה ומקרינים על אופי הלחימה גם כיום. חשוב להדגיש, בחינה בעת הזו של לחימה בערפל הקרב היא מוגבלת ביותר. הרוסים מטילים צמורה כבדה בהיבט של תמונת הקרב, בעוד האוקראינים מנצלים את הוואקום התקשורתי וההסברתי להאדרת הישגיהם בקרב וליצירת מיתוסים שחלקם מוטלים בספק. עיקר היכולת להבין את תמונת הקרב האמיתית והאתגרים הלוגיסטיים שבהם נתקלים הצדדים היא על בסיס סיקור פומבי, הערכות מודיעין של צבאות המערב, בדגש על צבא בריטניה, וסיקורים במדיה החברתית. בשלב זה אפשר להעריך בזהירות שהאתגרים הלוגיסטיים וכישלונותיו של הצבא הרוסי חמורים ברמה האסטרטגית, אולם לא כאלה שיכולים להכריע את המערכה. מנגד, יעדי המלחמה בעקבות כשלים הללו השתנו, והפכו "מבצע מיוחד" שאמור היה להכריע את אוקראינה תוך ימים – למלחמה כוללת ולמרחץ דמים בשני בצדדים.

הכשלים הלוגיסטיים במערכה

החזית העיקרית שבה להערכת גורמים מערביים הביאו הכשלים לשינוי אסטרטגי היא זו הצפונית. יש שאומרים החזית החשובה מבחינת הרוסים, שכן כיבוש קייב או כיתורה היו מכריעים את המערכה תוך ימים ספורים. כמה הערכות לסיבות שארמו לרוסים לסגת מהחזית הצפונית ולהתמקד בחזיתות המזרח והדרום, אולם לא ניתן להתעלם מהקשיים של הרוסים לשמור על רציפות לוגיסטית.

צבא שנערך ללחימה ארוכה חייב להיערך ליכולת הזנת חייליו מעבר למשך הלחימה. הרוסים לא העלו על דעתם, ככל הנראה, שהלחימה תיארך שבועות או חודשים, ולרוסים תלות גדולה בתכנון לוגיסטי: בצבאות המערב נהוג לתספק בהתאם לביקושים, בעוד הלוגיסטיקה בצבא הרוסי בנויה על הספקה בהתאם לתכנון מראש. הדבר מסביר, למשל, את העובדה שהרוסים נתקלו במחסור בדלק ומזון שלא תוכנן כנראה מראש בצורה נכונה, אך נתקלו פחות במקרים של מחסור בתחמושת. במילים אחרות, במקום שהאסטרטגיה תכתיב את הלוגיסטיקה במערכה – הלוגיסטיקה הכתיבה את האסטרטגיה.⁴ כשל תכנוני נוסף שתרם ככל הנראה לארגון הלקוי, היה הניסיון לשמור על אלמנט ההפתעה. ההחלטה להסתיר את תוכניות הצבא לפלישה ניסתה אמנם לייצר הונאה, אך בין המופתעים היו החיילים הרוסים שנדרשו להילחם בה. הבעיה הקשה ביותר הייתה בחזית הצפונית. הכוחות הגיעו מאזור החזית המזרחית להרי אורל, בניגוד לכוחות שתקפו במזרח ובדרום. לא היו להם קווי אספקה מסודרים לבסיסיהם הרחוקים, וכנראה שהתארגנו בצורה לקויה תוך מחשבה שיוצאים לתרגיל.

תרגיל אינו מלחמה, ומלחמה ארוכה אינה מבצע צבאי קצר. התארגנות לוגיסטית ללחימה דורשת להבין את המשימה והמטרה, ובמקרה הנוכחי הכוחות בשטח כלל לא הכירו אותה ולא הצטיידו כראוי. החיילים הרוסים הצטיידו לתרגיל בבלארוס, או במקרה הטוב למשימת "שמירת שלום" באוקראינה. למעשה, הצבא הרוסי המשיך את תנועתו מאותם תרגילים לתוך אוקראינה (חלק מאותם חיילים שנשבו העידו כי לא הבינו שהסתיים תרגיל ועברו לפלישה), ובשל כך לא נעשו פעולות של החזרה לכשירות ואחזקה לכלים ללחימה מסוג זה. התוצאה – בלאי גבוה של כלים, מחסור בציוד ואחוזי כשירות נמוכים.⁵ ביטחון השדה והנרטיב שבחרה רוסיה להעביר לאזרחיה, גברו על היכולת להתארגן למשימת לחימה מורכבת וארוכה. כך יצאו הרוסים לקרב הגדול ביותר שלהם ממלחמת העולם השנייה, עם חוסר במלאים וכשירות נמוכה.⁶

מוגבלות המערך הלוגיסטי הרוסי

משך הלחימה ומתיחת קווי ההספקה שלהם, תוך התנגדות מפתיעה של הצבא האוקראיני, הביאו לבעיות לוגיסטיות קשות שבסופו של דבר, ככל הנראה, שינו את תוכניות הקרב של הרוסים ואת אופי המערכה. כדי להבין כיצד כשל הצבא הרוסי בתכנון המערכה, יש להבין את מגבלותיו הלוגיסטיות. הצבא הרוסי אינו בנוי ללחימה רחוקה הרחק מגבולותיו, בשל תלותו במערך מסילות הברזל הענפה ברוסיה. בצבא הרוסי, כמורשת מהצבא האדום, יש חטיבות "מסילות הברזל" – חטיבות לוגיסטיות שלמות שאחראיות על בנייה, תחזוקה והספקה על בסיס מסילות ברזל. הסיבה היא הצורך לתמוך לוגיסטית בשטח גיאוגרפי אדיר – כמעט 10,000 ק"מ מקצה לקצה. למרות שבחלק ממדינות הגוש הסובייטי לשעבר, לרבות אוקראינה, יש מסילות ברזל דומות לאלה שברוסיה, המעבר בהם מרשת המסילות הרוסית לזו האוקראינית כשל.⁷

שינוע במסילות ברזל ופריסת צינורות דלק לחזית – אלמנט תשתיתי נוסף שקיים בצבא הרוסי – לא באו בסופו של דבר לידי ביטוי בלחימה משתי סיבות עיקריות:

1. אחת ממטרות הצבא האוקראיני היו פגיעה בתשתית של מסילות ברזל וגשרים באזור הגבול עם רוסיה. פגיעה בהן בראשית הלחימה חסמה את האפשרות למעבר של רכבות את הגבול עם הספקה.

2. מסילות ברזל נועדו לשנע אנשים וסחורות ממרכזי ערים ואזורי תעשייה. הצבא הרוסי הצליח לכבוש ערים בודדות, ובמרבית המקרים נאלץ לעקוף אותן בצירי ההתקדמות.

בשלב זה רק בחזית הדרומית, באזור חרסון ומריופול, מסילות הברזל בשליטה רוסית. מבט קצר על מפת מסילות הברזל מסביר את מאמצי הכיבוש של חרקוב בצפון כפי שניסו הרוסים לבצע בתחילתה של הלחימה. כיבוש העיר היה פותח את אפשרות לנייד לוגיסטיקה באמצעות רכבות לכל המרחב הצפוני ומזרחי של אוקראינה. לכן, עד שרוסיה לא תכבוש לחלוטין ערים באוקראינה שחולשות על מסילות הברזל, סביר להניח שלא יצליחו להעביר לוגיסטיקה באמצעות רכבות.⁸ היעדר היכולת של הצבא הרוסי לנצל את יכולות השינוע האדירות שלו באמצעות רכבות, והיעדר היכולת לפרוס צינורות דלק, חייבה אותו לתספק באמצעות שיירות על בסיס צי משאיות. תמיכה לוגיסטית באמצעות צי משאיות, כפי שנהוג בצבאות מודרניים, מורכבת מאוד בקווי הספקה ארוכים לנוכח עוצמות האש שקיימות בדיוויזיות ובארמיות הרוסיות והצורך לתספק אותן בטונות רבות של תחמושת, דלק ומזון.

בצבא היבשה הרוסי הכוחות הלוגיסטיים ביחידות המתמרנות קטנים יותר מהמקובל בצבאות המערב. יש גודל תמיכה לוגיסטי כמו בצבאות מערביים, אך הוא אינו משתווה לכמות ולאיכות המצויה בצבאות המערב. למרות ניסיונם של הרוסים להתאים את צבאם לעידן המודרני, בתחום הלוגיסטיקה הם נותרו הרחק מאחור.⁹ בהתחשב שכמות כלי השינוע בחטיבה רוסית קטנה בשליש מכמות הכלים בצבא ארצות-הברית,

אך יכולות הארטילריה והנ"מ גדולים פי 3, המעמסה הלוגיסטית על החטיבה גדולה משמעותית מזו שבצבא מערבי. לשם המחשה, בחטיבה רוסית כ־1,000 חיילים ו־408 משאיות ורכבים היכולים לשנע 1,890 טון של הספקה (1,190 של ציוד ו־680 טון של מים ודלקים). בחישוב קצב הירי במערכה וקצב ההתקדמות של הכוחות מול היכולות הלוגיסטיות, אין ספק שיכולות גדודי התמיכה הלוגיסטיים של הרוסים רחוקים מלספק את הצרכים בשטח. לכן, על־פי הערכות לפני המבצע, כל מערכה רוסית מעל 150 ק"מ מגבולם חייבה עצירה והתארגנות לוגיסטית.¹⁰ בהתחשב שמחלפי התספוקת לא מוקמו על הגבול, היכולת האפקטיבית של הצבא הרוסי להתקדם עומדת על 80–100 ק"מ מהגבול. ואכן, במפה מ־14 במרס אפשר לראות שמרחק זה אכן היה מקסימלי עבור הרוסים שלא חצו אותו עד היום.

הבעיה אינה קיימת כמובן רק בצבא הרוסי, שכן הספקת צבא מודרני בעל רק"ם כבד בדלק ותחמושת היא אתגר משמעותי בייחוד במתאר התקפי שבו קווי ההספקה מתארכים. במלחמת המפרץ השנייה ב־2003, למרות ההכנות והתשתיות הלוגיסטיות הנרחבות שהיו בשטח, ערך הצבא האמריקני עצירה אופרטיבית בשל מחסור במשאיות ויכולת שינוע הספקה לחזית.¹¹ לנוכח מצבת כלי הרכב של הצבא הרוסי, כוח האש העצום ותלותו ברכבות, אתגר זה מתחדד ונהיה מגבלה אסטרטגית מהותית.

ההתקדמות הרוסית ב־72 השעות הראשונות ללחימה הייתה מהירה, אך שם למעשה נעצרה בהתאם לרמות המלאי שהיו לכוחות הלוחמים, שהספיקו לשלושה ימי לחימה. למרות הפעולות המסודרות של העורף בשטחי רוסיה ובלארוס, שם נצפו כוחות פורקים מרכבות ועוברים לנסיעה גלגלית וצירי תנועה הוסבו למשטחי נחיתה למסוקים, מעבר לגבול באוקראינה שרר כאוס. לאחר מספר ימי לחימה תיאר גורמי מודיעין מערביים את הכוחות הלוחמים הרוסיים "קופאים מקור, עייפים ורעבים",¹² והם פשוט עצרו ועסקו בהישרדות בשטח. גדודים משוריינים נתקעו ללא דלק, מזון ותחמושת; רכבים נתקעו בצידו הדרכים ונלקחו על־ידי האוקראינים באמצעות גרירה בטרקטורים פשוטים;¹³ חיילים רוסים נצפו בוזזים חנויות בחיפוש אחר מזון.

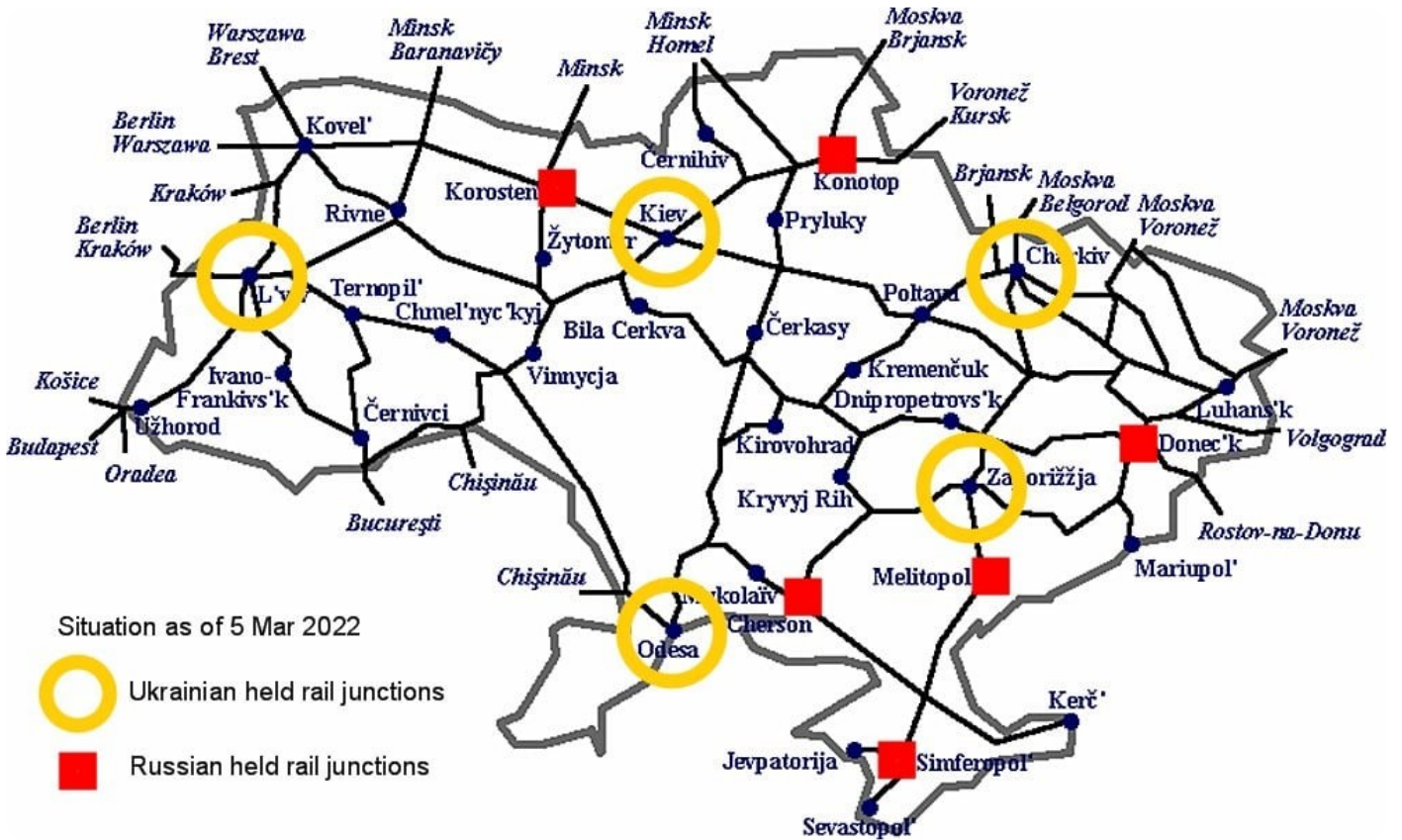
בהיעדר יכולת לשנע מלאים וכוח אדם ברכבות הרוסים הבינו כי עליהם להעביר הספקה לכוחות בחזית באמצעות שיירות, אולם שיירות אלה, בייחוד בחזית הצפונית, לא הצליחו להתקדם לעבר הכוחות, לתספקם ולשמר רציפות לוגיסטית. מגוון הסברים לכך: החל בעובדה שהאוקראינים לחמו בצורה חכמה ופגעו ביכולת השיירות להתקדם, עבור לתנאי מזג האוויר שהקשו ותשתיות הכבישים והצירים שלא אפשרו נייודות מספקת של כוחות לוגיסטיים, וכלה באחד הטיועונים המעניינים – בהיעדר רכבות, העברת כמות הספקה כזאת לחזית באמצעות שיירות כנראה לא הייתה אפשרית ונידונה מראש לכישלון.

בחישובים שערך המכון הטכנולוגי של חיל האוויר האמריקני (AFIT – Air Force Institute of Technology) בסימולציות מתקדמות של שרשרת הספקה, הם הגיעו למסקנה כי למעשה לרוסים לא הייתה שום יכולת אמיתית לתמוך לוגיסטית בכוחות כבדים גדולים בהתאם לצירים ולקצב ההתקדמות.¹⁴ מצור על קייב או כיבוש דרש מהרוסים להצטייד ולתספק מהעיר גומל שבבלארוס. יתרה מכך, נראה שהרוסים מיקמו מחלפי תספוקת בוורונז', תוך מעקף חארקוב לכיוון קייב. בסימולציה שערכו לתמיכה בחטיבה ממוכנת אחת (חטיבה 76) על בסיס צירי ההתקדמות של אותה שיירה לוגיסטית מפורסמת שלבסוף נתקעה ופוזרה, הרוסים היו נדרשים להשתמש ב־275 משאיות – מה שהיה מחייב נסיעה של כ־14 שעות הלך וחזור רק כדי להגיע אל החטיבה וחזרה למרכזי התספוקת. להמחשת האתגר, חטיבה שמונה כ־400 כלי רכב ורק"ם במרחק של 50 מטרים מכלי לכלי, מייצרת טור ארוך של 20 ק"מ. ברגע שנסתמו הצירים בשל קצב ההתקדמות וכמות כלי הרכב, בתוספת החבלה של האוקראינים בגשרים, נתקעו השיירות ללא יכולת תנועה. יתרה מכך, כאשר הגיעו השיירות לכוחות הן הצטרכו לשמור על רציפות, משמע לחזור לאחור ולחזית עשרות עד מאות קילומטרים ביום. בצירים חסומים וצרים הדבר כמעט בלתי אפשרי, ולכן לאחר שלושה ימי לחימה נעצרה התנופה הרוסית.

מעבר לבעיה התשתיתית, כל תנועה שכזאת חייבה החזקת צירים פתוחים במשך כל מסלול הנסיעה, מה שדרש השקעה מסיבית של כוחות שלא היו קיימים בפועל בשטח. גם תוכניתם של הרוסים לתספק כוחות מהאוויר כפי שתכננו בראש הגשר בשדה התעופה אנטונוב, העמידה בסימן שאלה האם הייתה יכולה לספק את צורכי הכוחות בשטח. הסימולציה הביאה לכלל מסקנה שלא הייתה לרוסים יכולת אמיתית לתספק את כוחותיהם על בסיס שיירות במרחקים שכאלה ללא רכבות וצינורות דלק.

על הבעיות המובנות של הספקה בשיירות כפי שחושבו בסימולציה יש להוסיף את השחיקה. ההערכה היא שהבעיה החמירה לאחר פגיעה בלא פחות מ־737 משאיות הספקה כשמתוכן הושמדו 484–¹⁵ כמות השקולה לצי המשאיות של אגד תחזוקה רוסי (בצבא רוסיה פעילים כ־10 אגדים, כלומר בחודש אחד של פעילות איבדו הרוסים כ־10% מיכולת השינוע הלוגיסטית שלהם). בלחימה בקווים ארוכים כלים תקולים נדרשים לגרירה בת עשרות קילומטרים, והטיית כוחות לוחמים לגרירתם. התקדמות כוחות עשרות ק"מ בחזית ייצרה כמות רבה של תקלות, מעבר ליכולת הטיפול ברמת הגדוד והחטיבה (לצק"גים רוסיים משוריינים המונים כ־1,000 חיילים יש רק רכב אחזקה אחד קל ורק"ם אחזקה אחד).¹⁶ כמו כן, הכוחות לא

הכשירו את הכלים למלחמה אלא לתרגיל, ולכן במקרים רבים ננטשו כלים בצד הדרך, לרבות מערכות אסטרטגיות יקרות כמו מערכות ל"א ממוכנות, משגרי טילים ומערכות נ"מ משוכללות. אם בתחילת הלחימה הותירו הרוסים את הכלים עם צוותים והקימו נפ"חים (נקודות פינוי וחילוץ לרק"ם), ההתנגדות האוקראינית והפגיעה בצוותים הללו ובנפ"חים הביאה את הרוסים לנטוש כלים מאחור לחסדיהם. יותר ויותר משאיות אזרחיות שונעו לאזורי הלחימה. למשאיות אלה, באופן טבעי, מגבלות עבירות ותנועה, והן מורכבות יותר לאחזקה לנוכח המגוון הגדול של הכלים האזרחיים לעומת הסטנדרטיזציה הצבאית (חלקן אף מונעות בבניין בניגוד למשאיות הסולר הצבאיות).¹⁷

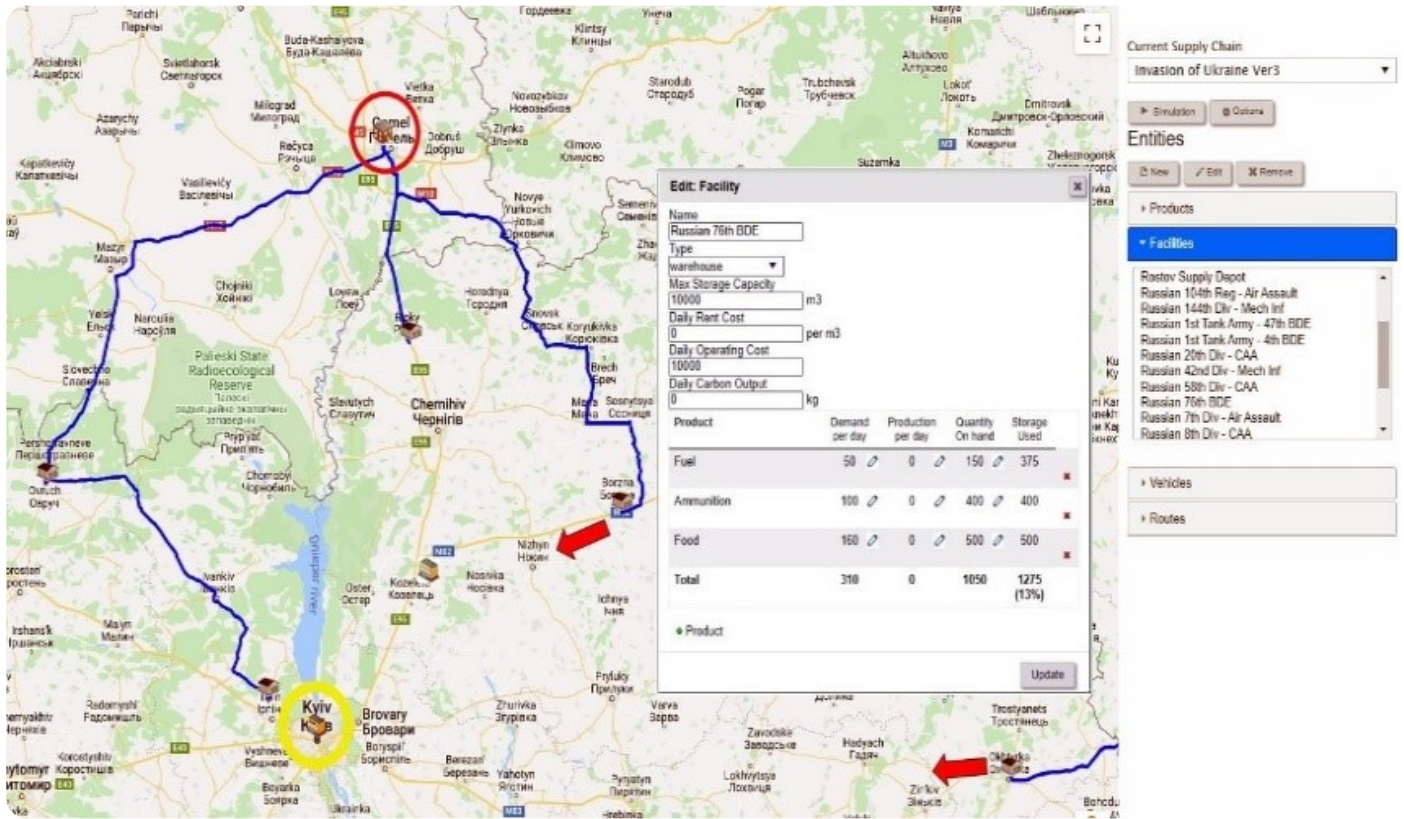
התנגדות האויב והיעדר אבטחת הצירים הלוגיסטיים

האוקראינים, בהכירם את האמרה הידועה של גנרל ג'ון פרשינג "חי"ר מנצח קרבות, לוגיסטיקה מנצחת מלחמה", החליטו לפגוע בבטן הרכה של צבא רוסיה – הלוגיסטיקה.¹⁸ קל לפגוע במשאיות ובמכליות באמצעות נק"ל ובקבוקי תבערה. הכוחות המיוחדים האוקראיניים שיחקו תפקיד מכריע בפגיעה בשיירות כאשר שילבו לוחמת גרילה, הגנה ניידת והתקפות נגד נקודתיות, תוך שימוש בטיילי נ"ט קלים שסיפקו לכוחות נאט"ו. תיעוד נוסף של כוחות מיוחדים אוקראיניים שפעלו בשיטה זו נרשם בחזית הדרומית באזור שדה התעופה חורנובויקה באזור חרסון, שם פגעו הכוחות במסוקים כאשר שדה התעופה שימש למעשה בסיס מבצעים קדמי עבור הכוחות הרוסיים.¹⁹ בשל כך החלו הרוסים לשנות טקטיקה ולהניע משאיות דלק באורחות קטנות עם אבטחה בניגוד לאותם שיירות הספקה עצומות, כאשר חלק מן המשאיות הוסווה כמשאיות ציוד. לשיטה היה פגם אחד מרכזי – פגיעה ביעילות וביכולת לנייד רמות מלאי גבוהות כפי שנדרש. ההפתעה בתמונת הקרב בחודש הראשון ללחימה הייתה שכוחות המשמר הלאומי הרוסיים לא פעלו להגן על אותם קווי הספקה מתחילת הלחימה. כוחות המשמר הלאומי הרוסיים בנויים מכוחות צבאיים למחצה בסדיר (בניגוד למשל לכוחות המשמר הלאומי האמריקניים שמורכבים מכוחות מילואים), ותפקידם בלחימה לאבטח את העורף בשטחי האויב. יחד עם סוכנות הביון הרוסית, ה־FSB, יש להם תפקיד מרכזי בלחימה בחתרנות, כפי שבא לידי ביטוי למשל בלחימה בצ'צניה.²⁰ פריסת הכוחות באיחור בשטח פגעה משמעותית ביכולת לאבטח את הכוחות, לשמור על צירים לוגיסטיים פתוחים ולהמשיך בהתקדמות.²¹

מרכיבים נוספים שהקשו על הרוסים הם תשתיות הכבישים באוקראינה ומזג האוויר.²² פעולת לחימה באוקראינה בתקופת החורף, כאשר האדמה רוויה ובוצית, היא קשה ומורכבת.²³ הקור המקפיא באוקראינה ללא תנועה אתגר את הכוחות הרוסיים. הרק"ם היה למעשה "פריזר מפלדה" לחיילים הרוסים, שנאלצו להישאר בהם כדי להתמגן – קושי שפגע הן ביכולת התפקוד בלחימה והן במורל החיילים. לעומת זאת, דווקא במקרה ההפוך הבעיה הלוגיסטית החמירה, כאשר מזג האוויר התחמם מעט מטמפרטורות של כפור ושלג

לגשם והקרע הקפואה הפכה לבוצית. במהלך הלחימה תועדו מקרים רבים של טנקים וציוד אחר שעברו דרך השדות ופשוט נתקעו, החיילים שעליהם נטשו את הכלים והמשיכו רגלית.

מרבית הדרכים והצירים באוקראינה אינם מפותחים כמו במדינות מערביות. רובם צרים, חד־מסלוליים, לא מתוחזקים וחלקם אף צירי עפר. כמו כן, גם צירים המתוחזקים היטב נפגעו במעבר טנקים עליהם, בדרך שמעבר של לוגיסטיקה על צירים שכאלה מוגבלת ביותר. צבא רוסיה, שכאמור מתבסס באופן נרחב על מסילות ברזל, נאלץ לתמרן תחת קשיי השטח והצירים, נוסף על כוחות אוקראינים וצבאיים למחצה שכל חפצם היה לפגוע בכוחות. הדוגמה הטובה ביותר לקשיים היא אותה שיירה בת 64 ק"מ שנתקעה שבוע שלם באותו תא השטח עד שהתפזרה לחלוטין.²⁴

הלקחים והמשמעויות לצה"ל

המלחמה באוקראינה הציבה בפני צה"ל תמרוז אזהרה, בעיקר בהיבטים הלוגיסטיים. צה"ל לא נלחם בקרבות התקדמות ממלחמת לבנון הראשונה, אז הצליח להתקדם תוך פחות משבוע עד כביש בירות-דמשק, אך גם בלחימה זו נרשמו קשיים לוגיסטיים אם כי פחותים בהרבה. יש שוני רב בין המלחמה באוקראינה לאתגרי צה"ל בלבנון, אך ניתן להסיק מסקנות חשובות מהעימות הנוכחי, בעיקר בתוכניות התקפה של צה"ל באמצעות אוגדות משוריניות:

תכנון. הלוגיסטיקה מציבה את הגבולות של האפשרי. בהיעדר צבא אויב סדיר משמעותי בחזיתות לאחר שחיקת הצבא הסורי במלחמת האזרחים, סביר להניח שצה"ל יידע להתקיף ולהתקדם באמצעות כוח אש ואמצעי לחימה עדיפים, כפי שהתקדמו הרוסים בשלושת ימי הלחימה הראשונים. מנגד, נקודת העצירה של הכוחות הלוחמים ויכולתם להמשיך ולהתקדם תלויה ביכולות הלוגיסטיות לתספקם, לפנות נפגעים ולהחזיר כלים לכשירות במהירות הנדרשת. בנקודה זו כשל הצבא הרוסי. היעדר יכולת לתספק כוחות באמצעות רכבות ושיבוש התוכנית להקמת ראש גשר אווירי, אילצו אותו להישען על יכולות מוגבלות שספק אם בתכנון נכון יכלו באמת לעמוד במשימתן. היכולות הלוגיסטיות הקיימות בצה"ל ברמת הגדוד והחטיבה מוגבלות למספר ימי לחימה ותמיכה במספר מוגבל של מסגרות בהתקפה. תכנון נכון וירידה לפרטים בהיבט היכולות הלוגיסטיות, תוך הצפת האילוצים בפני המפקדים, לרבות עצירה אופרטיבית למלא מחדש והחזרה לכשירות, תאפשר לשמר רציפות לוגיסטית בקצב התקדמות ריאלי.

השפעת הקרקע על הלוגיסטיקה. מפקדים נוטים לרוב לדלג מהר על ניתוחי הקרקע והתשתיות והשפעתם על הלוגיסטיקה ולהשליכם על יכולת התמרן של הכוחות הלוחמים, אולם במקרה של הרוסים הקרקע, היעדר צירים רחבים ושינויי מזג אוויר, הקשו לא רק על הכוחות הלוחמים, אלא בעיקר על הכוחות הלוגיסטיים ופגעו במורל. תפקודם הלקוי, בעיית כשירות הצירים למעבר רכב ורק"ם במגבלות הצירים, פגמו ביכולתם לשנע תספוקת בזמן ולמרחב הרצוי ובסופו של דבר לעצירתו המוחלטת עד לנסיגתו בגזרה הצפונית.

לחימה במתאר של מיעוט צירים ומעברים הכרחיים צפויה גם לצה"ל. בכל תוכנית מבצעית ולוגיסטית נדרש לנתח את עבירות הצירים, לנתח מעברים הכרחיים וחלופות להם ולתת מענה. במלחמת לבנון הראשונה נאלץ צה"ל לתדלק טנקים מתחנות דלק ולהצניח אפסניה בשל צירים סתומים. תרחיש שאפשרי גם למלחמה הבאה. בחורף צפוי צה"ל לפגוש בבוץ הלבנוני, ומיעוט הצירים ואופיים הצר יאתגר אותו משמעותית. עליו לתת את הדעת בטכניקות המזכירות תנועה בצירים הרריים.

השפעת האויב על הלוגיסטיקה. בעוד הרוסים נכנסו ללחימה עם מסה של טנקים ורק"ם ושטפו את השטח בימים הראשונים, האוקראינים וכוחות נאט"ו שתמכו בהם ראו בכך נקודת תורפה. צבא אוקראינה גייס מילואים, הכשיר לוחמים להגנה מרחבית, הציב מחסומים, פוצץ גשרים ותקף באמצעות נשק קל ונייד: טילי נ"ט, טילי נ"מ ומל"טים מתאבדים. בשל כך נתקעו שיירות טנקים בכפרים ובעיירות; שיירות לוגיסטיקה נפגעו והושמדו ללא יכולת של חיל האוויר הרוסי לתמוך במאמצי בתמרון והיכולת של הלוגיסטיקה לתמוך את המאמץ הייתה מוגבלת. כמו כן, היעדר אבטחת העורף, כנהוג בתורת הלחימה הרוסית באמצעות גדודי המשמר הלאומי, חשף את השיירות לחסדיהם של כוחות מיוחדים אוקראינים וגדודי הגנה מרחבית. אופי לחימה שכזה צפוי לצה"ל.

חזבאללה מחזיק במאות אלפי רקטות, אלפי טילי נ"ט, טילי נ"מ, מל"טים ומתמחה בלוחמת גרילה.²⁵ אופי השטח והצירים בלבנון עשויים לדרוש מעבר של שיירות לוגיסטיות בכפרים (כמעט כל דרום לבנון כיום הוא מרחב אורבני) – דבר שעשוי להוביל לחיכוך ולחימה בצירים. על צה"ל להיערך לאבטחת צירי הנסיעה ומעבר של שדרות תספוקת מעבר לקו הגבול, ולהשקיע כוחות רבים ואיכותיים לשמור על רציפות זו. כמו כן, אותם כוחות לוגיסטיים אינם מוכשרים או מיומנים לאתגרים, ולכן חשוב להכשירם טכנית ומנטלית לכניסה שכזאת. כל הזנחה באבטחה ושמירה על צירים אלה עשויה לחשוף את הלוגיסטיקה לאירועים דומים לאלה שחוו הרוסים באוקראינה, ובסופו של דבר לעצירה.

הלוגיסטיקה בהתקפה. התמרון העמוק הצה"לי האחרון אירע כאמור לפני 40 שנים. ללחימה כבדה בעומק שטח האויב משמעויות לוגיסטיות כבדות משקל (תרתו משמע). כמות האמצעים, רמות המלאי (דלק, תחמושת, אנרגיות, מזון) שיידרשו לשנע הן אחרות בסדרי גודל מכפי שצה"ל רגיל כיום ובמרחקים אחרים. האתגר האחזקתי והפינוי הרפואי הוא עצום. בהינתן הקושי הצפוי בהיבט הקרקע והאויב, התמיכה הלוגיסטית בכוחות תחייב מאמץ גדול מאוד שמעטים התנסו בו בעבר. בהינתן שצה"ל יידרש לבצע תמרון כבד עמוק או מאמץ עמוק אחר, רמות התכנון והאמצעים שיידרשו ליצירת הרציפות חייבות להיות שוות ערך או אפילו עדיפים בחשיבות ובירידה לפרטים ממאמץ הלחימה. זאת בלי להזכיר הגעה לשטחי ההתארגנות שבנו הרוסים במשך חודשים.

המשמעויות הלוגיסטיות להמשך הלחימה

לאחר שלושה חודשי לחימה נראה שהרוסים נערכים מחדש. הערכות של מומחים טוענות כי חיילים מאבדים את האפקטיביות שלהם בקרב תוך 45–60 יום. לאחר תקופה זו כוח חייב להתארגן מחדש, להצטייד, לטפל בפצועים ולמלא את השורות.²⁶ הערכה זו מסבירה את נסיגת הרוסים מחזית הצפון, ומעבר להגנה וכתירה

בחזיתות המזרח והדרום. האלטרנטיבה היא להכניס כוח חדש למערכה, חלקו בלתי מיומן או בלתי סדור כמו מילואים ושכירי חרב. סביר להניח שעיקר הלחימה תעבור לכתישה על-ידי כוח אש עוצמתי, והפצצות באמצעות מטוסים וטילים. הגישה ההגנתית באזור החזית הדרומית והמזרחית תאפשר להם להתקיף מחדש, תוך שמירה על קווי הספקה קצרים יחסית.

על אף הכשלים והכשלונות של הצבא הרוסי, מצבו מאפשר לו להמשיך ולכתוש באוקראינה שכן ההערכות הן שכ־10%–25% מהציוד נפגע וכך גם כשירותו לעמוד במשימותיו לתגבר את הכוחות באמצעים. סביר להניח שאם שצבא רוסיה יארגן את כוחותיו מחדש, יחזירם לכשירות ויחזיק במסילות ברזל משמעותיות לקווי התקדמות – תוכל להשתנות תמונת הקרב לצידו. לעומת זאת, את מטרותיה הראשוניות בלחימה רוסיה כנראה כבר לא תשיג, לפחות לא במחיר ובזמן שצפו. חלק לא מבוטל מכך הוא בגלל הכישלון הלוגיסטי בתחילתה של המערכה.

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן: <https://bit.ly/3ledAzz>

הערות

- [1] <https://www.understandingwar.org>
- [2] <https://www.latimes.com/world-nation/story/2022-04-10/battered-ukraine-air-field-was-key-to-russian-plan-to-take-the-capital-the-airport-fell-but-resistance-continued>
- [3] <https://www.idf.il/2022/%D7%9E%D7%90%D7%9E%D7%A8%D7%99%D7%9D/%D7%94%D7%A7%D7%A8%D7%91-%D7%A2%D7%9C-%D7%90%D7%A0%D7%98%D7%95%D7%A0%D7%95%D7%91-%D7%94%D7%97%D7%9E%D7%A6%D7%94-%D7%90%D7%95%D7%A4%D7%A8%D7%98%D7%99%D7%91%D7%99%D7%AA-A9%D7%94%D7%A4%D7%9B%D7%94-%D7%9C%D7%9B%D7%99%D7%A9%D7%9C%D7%95%D7%9F-%D7%90%D7%A1%D7%98%D7%A8%D7%98%D7%92%D7%99>
- [4] <https://www.openculture.com/2022/03/the-failed-logistics-of-russias-invasion-of-ukraine.html>
- [5] <https://www.washingtonpost.com/world/2022/03/30/russia-military-logistics-supply-chain/>
- [6] <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/whats-behind-russias-logistical-mess-in-ukraine-a-us-army-engineer-looks-at-the-tactical-level>
- [7] <https://warontherocks.com/2021/11/feeding-the-bear-a-closer-look-at-russian-army-logistics>
- [8] <https://www.japantimes.co.jp/news/2022/03/05/world/russia-military-ukraine-railroad>
- [9] <https://coffeordie.com/russian-military-invasion-logistical-failures>
- [10] <https://www.bundle.app/de/nachrichten/russische-logistik-probleme-armee-mit-geringer-reichweite-5461fb7b-a5d5-443f-ba5d-da45107a182b>
- [11] https://armypubs.army.mil/epubs/DR_pubs/DR_a/pdf/web/ARN19602_FM%204-0%20FINAL%20WEB%20v2.pdf
- [12] <https://www.bbc.com/news/world-60798352>
- [13] <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/not-out-woods-yet-assessing-operational-situation-ukraine>
- [14] <https://www.scmglobe.com/russian-logistics-for-the-invasion-of-ukraine>
- [15] <https://www.washingtonpost.com/world/2022/03/30/russia-military-logistics-supply-chain>
- [16] <https://www.oryxspioenkop.com/2022/02/attack-on-europe-documenting-equipment.html>
- [17] <https://www.forbes.com/sites/davidaxe/2022/03/18/as-predicted-the-russian-army-is-running-out-of-trucks-for-its-war-in-ukraine/?sh=3edb7046577c>
- [18] <https://www.openculture.com/2022/03/the-failed-logistics-of-russias-invasion-of-ukraine.html>
- [19] <https://cepa.org/hunting-the-invader-ukraines-special-operations-troops>

- <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/russian-rear-area-operations-and-resistance-operating-concep> [20]
- <https://mwi.usma.edu/russias-logistical-problems-may-slow-down-russias-advance-but-they-are-unlikely-to-stop-it> [21]
- <idf.il/2022/%D7%9E%D7%90%D7%9E%D7%A8%D7%99%D7%9D/%D7%92%D7%A0%D7%A8%D7%9C-5%D7%A8%D7%A3-%D7%9E%D7%97%D7%A4%D7%A9-%D7%9B%D7%99%D7%95%D7%95%D7%9F> [22]
- <idf.il/2022/%D7%9E%D7%90%D7%9E%D7%A8%D7%99%D7%9D/%D7%92%D7%A0%D7%A8%D7%9C-5%D7%A8%D7%A3-%D7%9E%D7%97%D7%A4%D7%A9-%D7%9B%D7%99%D7%95%D7%95%D7%9F> [23]
- <https://news.yahoo.com/logistics-the-hidden-challenge-for-putins-military-155316923.html?guccounter=1> [24]
- [/https://www.inss.org.il/he/publication/next-war-in-the-north](https://www.inss.org.il/he/publication/next-war-in-the-north) [25]
- <https://www.lowyinstitute.org/the-interpretor/time-and-troops-finite-supply-russia-s-army-ukraine> [26]

